

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228077

UNIVERSAL
LIBRARY

GOVERNMENT OF MADRAS

MADRAS
GOVERNMENT ORIENTAL SERIES
No. CLXXV

تاریخ حقیقۃ اللہ خانی

TARIKH - E HAFIZULLAH KHANI

6739

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. C-2/952563 Accession No. 439
Author 3739
Title تاریخ حیات و وفات حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ

This book should be returned on or before the date last marked below.

تاریخ حفیظ اللہ خانی

موسوم

بشرف نامہ

تالیف

محمد اولیا الناطقی الشافعی المخاطب

بخطاب محمد حفیظ اللہ خاں بہادر حافظ یار جنگ

بہ تصحیح و تحشیہ

سید محمد فضل اللہ صاحب ایم ایس ایس ٹی

پرنسپال گورنمنٹ آرٹس کالج

اوٹکمنڈ

در ۱۳۸۰ھ - ۱۹۶۱ء چاپ شدہ

فهرست کتاب شرف نامه الموسوم به تاریخ خفیظ الله خانی

شماره

عنوان

صفحه

۱ بیان ولادت این بنده کمتربین حضرت رب العالمین و
کیفیت و ارد شدن داله ماجد از قصیه اود گیر به صوبه
نیلور و از آنجا به مدراس صانها الله عن اشرار الناس و
روداد دیگر امور مع فوایدیکه به مصاحب و ملازم و سلگان
را بکار آید

۳

۲ بیان ادای مراتب عز و وقار عمرگان فرنگ ذوالاقتدار با
متوسلان و ملازمان فدویت شعار رؤیسان عظیم الشان
این دیار و شرح بعض اخبار واجب الانظار

۲۴

۳ شرح و رود نامه عظمت نشان وزیر سلطان روم در
جواب عریضه نواب و الاجاه جنت آرامگاه در عهد نواب
رحمت مآب و بیان صدور خط نواب گورنر جنرل بهادر
در باب استقلال جلوس میمنت مانوس نواب ممدوح

۳۲

- ۴ بیان وصول این نیاز کجور به مدراس نجسته اساس از نیلور
مع ذکر بعض حالات رویداد اینجا. ۳۵
- ۵ بیان ورود نامه طمانینت علامه پادشاه انگلستان در باب
استقلال ریاست بنام نامی و اسم سامی جناب نواب
رحمت مآب. ۳۸
- ۶ بیان حالات راقم و غیره که بعد از ورود نامه موصوف
به ظهور آمده. ۴۲
- ۷ بیان در خوردن والدین با عماد الدین محمد خان بدرخواست
قریه بطور اجاره از تعلقه که خان موصوف از اہل کمپنی
با جاره گرفته بود و برای برآمد دیگر مطالب ذاتی خود و
اتفاق ملاقات ما دو برادران با خان موصوف در ضمن آن. ۴۵
- ۸ بیان ابتدائی باریابی این حقیر نیاز تو اماں درد بیرستان
تا دیب نشان جناب ہر دو صاحبزادہ فیض رسال عالمیان
بذریعہ حفظ قرآن و ظهور نوازشات این امیر زادگان
والاشان بتدریج زمان بر حال من ذرہ سماں بہ کلمہ حضرت
ایزد سبحان. ۴۸
- ۹ بیان حصول ملازمت با سعادت جناب نواب رحمت مآب علیہ الرحمۃ
باین ذرہ بے مقدار و دیگر سوانح و روداد قابل اظہار. ۵۲
- ۱۰ بیان درود نامہ صاحبان عالیشان کمپنی بہادر در باب استقلال
ریاست بنام نامی معنی القاب نواب رحمت مآب. ۵۵

- ۱۱ ذکر جشن سالگره نواب رحمت مآب بطریق اجمال و بیان صورت پذیرری نوکری راقم و تقرر خدمت اتالیقی جناب صاحب زاده عظیم الشان عظیم جاه مع دیگر احوال . ۶۰
- ۱۲ بیان بعض کوائف حمیت جناب نواب رحمت مآب و دیگر چند رویداد و فواید آن . ۷۶
- ۱۳ بیان صفات حمیده و اوصاف برگزیده جناب نواب رحمت مآب و ذکر کتخدائی هر دو صاحبزادگان اعظم المرتبت عظیم الشان (که بدام سن و سال جلوه ظهور نمود) ۹۲
- ۱۴ شرح وصول مشرف اختصاص باین راقم آثم از جناب نواب رحمت و ذکر وفات آنجناب رحمت انتساب . ۱۰۵
- ۱۵ بیان واقعاتیکه بعد چهلیم نواب رحمت مآب روداد و شرح کیفیاتی که هنگام فرحت انضمام اجلاس فیض اقتباس جناب نواب اعظم جاه برمسند ریاست بوقوع آمد . ۱۱۷
- ۱۶ بیان به حال داشتن نواب مامعولات وقت نواب رحمت مآب تا انقطاع رشته حیات فیض آیات خود و دیگر سوانحات واقع سال اول جلوس مینمت مانوس . ۱۲۴
- ۱۷ بیان وصول خط نواب گورنر جنرل بهادر از بنگاله و نسیان نواب گورنر انریل سارنامس منز و بهادر و غیره و ورود نامه بادشاه انگریز بهادر در باب استقلال مسند نشینی نواب ما . ۱۲۸
- ۱۸ احوال نصب قبه طلائی بر مینار مسجد والا جاهی و کیفیت وصول

- ۱۳۹ تصویر نواب رحمت مآب از ولایت انگریز بهادر -
- ۱۹ ذکر تقریر جشن ولادت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم و تعین عرس جناب غوث الاعظم رضی اللہ عنہ و بیان رونق افزای نواب رضوان مآب بہ سمت ناگور و شرح درود نواب لارڈ امہرشت گورنر جنرل ہندوستان مع چگونگی ملاقات او باں نواب مغفرت نشان -
- ۲۰ بیان جشن جلوس سالانہ و تقرر خدمات دیوانی و میزبانی و خان سامانی و غیرہ و حال عزل و منصب سفیران خاص از طرف ارباب حکومت و کیفیت شادی مینمت آبادی نکاح و طوی جناب نائب مختار با صبیہ خان موصوف نخوت شعار مع دیگر کوائف و حالات ضروری الاظہار و شرح سرور ولادت مہر سماء اقبال و دولت جناب نواب غلام محمد غوث خان بہادر سلمہ السبحان مع مراسم عشرت آئین رسم چلہ و شور بہ چشی آں صاحب شکوہ و تمکین -
- ۲۱ بیان برقی از حالات جمیلہ و اوقات جلیلہ و اسباب حیات برگزیدہ اینہو خلاق ما و شرح شہ از خصائل پسندیدہ نواب گورنر ہائیل سارڈامس منرو بہادر -
- ۲۲ بیان خصوصیات و عنایات جناب رضوان مآب و جناب نائب مختار بر اقامت فدویت قرین و ذکر واقعہ جان گزای آں خوشخرام خلدہ بریں و غیرہ -
- ۲۳ ذکر بعض سولخ عہد جناب نائب مختار از روی اختصار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ حفیظ اللہ خانی

۱۳۵۲ھ ہجری

حمد بیحد اعظم السلاطین لاریب و احکم الحاکمین بے عیب را
سزد کہ مملکتش مصئون از صدمہ زوال است و سلطنتش
نامون از لطمہ انتقال - از بندگان خود ہر کرا خواہد بنوازد
و مطابق فرمان جلیل الشان " تعز من تشاء " علم عزت و
اعتبار او را در چار سوی روزگار افرازد و چون اعداے
قوی دست در پی اضرار و کسر اعتبار او شوند بحکم " فاللہ
خیر حافظاً " او را در کتف حمایت خویش داشتہ از مضرت
آنها محفوظ و محفوظ دارد و اگرچہ او ظاہر بہیج وجہ و سایہ
رفاہ دنیوی نداشتہ باشد مصداق این مقال صدق مآل حال معصیت
اشتمال انجامد جناب ایزد متعال است کہ پس ازین نیز بکار
جل جلالہ و عم نوالہ فلہ الحمد و الشکر و نعت بیعد سید المرسلین
و خاتم النبیین را زیبد کہ ہر گاہ حضرت شاہنشاہ علی الاطلاق

زیب افزائی سریر جلالت مصیر سلطنت آفرینش فرمود ، فرمان
 ذی شان مبدئیت کل وجود بنام تائیش آراسته ، و طفرای غزای
 منظریت اسمای شهود باسم سائیش پیراسته منصب مدارالمهامی دیوان
 شفاعت روز قیامت و خدمت نظامت کارخانه آخرت فیض استدامت
 از بارگاه کبریا چاه خود به آن صاحب مقام محمود کرامت نمود
 بلاشک ابوالبشر و انبیاء دیگر هنگام حشر سایه نشین شاد روان
 لوائی عظمت نوالش شوند ، و سایر امم بر جای استشفاع ، بحضو
 رحمت معور آوردند ، صلوات الله و علی آله الطاهرین و اصحاب
 الراشدین ما طلعت الشمس و سطعت القمر -

ابا بعد این نیازمند راجی بارگاه کبریا موسوم به محمداولیا
 النابی الشافعی القادری المخاطب بخطاب محمد حفیظ الله خان بهادر
 حافظ یار جنگ عفا الله عنه حالات واقعه خود و بعضی از کیفیات
 خصوصیت آیات و شرایف عنایات را که خداوندان نعمت بقلاواری
 مهین بیهال مبذول حال این دولت خواه قدوایت سگال فرمودند
 از هزاریکی و از بسیار اندکی بسبیل یادگار بدستاری قلم صدقت
 انگار بر صفحات کاغذ کافوری عذار ثبت نموده این اوراق را که
 تاریخ حفیظ الله خانی است موسوم بشرفنامه ساخت و دران بشمه
 از کذب و افترا که شیوه کوفه فطرتان هرزه گوش و شیمه پست
 همتان باد فروش است سپرداخت

صوابی گمر نماید کن دعائی بکن اصلاح گمر بینی خطائی

از انجا که درین اوراق ذکر روسا و امراء کرناٹک و غیره از نواب
 عظیم الدوله والا جاہ تا نواب غلام محمد غوث خان والا جاہ سلمہ اللہ
 وایقہ از اول تا آخر بلفظ نواب دایر و ملزوم است برای فہم
 قاریان و تفرس ناظران و امتیاز ہر یکی از اسمای این نوابخانگان
 ایزد سبحان علامات جداگانہ دران مرقوم ہر جا کہ (ق ۲ الف)
 نواب رحمت مآب یا نواب فیض انتساب یا نواب معلی القاب یا
 لفظی دیگر باستباق لفظ نواب ترقیم یابد مدعا از نواب عظیم الدولہ
 والا جاہ باشد و ہر جا کہ لفظ نواب بانضمام کلمہ ما مثل نواب
 عالیجناب ما یا نواب معلی القاب ما یا نواب ما یا فقط رضوان
 مآب یافتہ شود مقصود از نواب اعظم جاہ والا جاہ باید انگاشت
 و از نایب مختار مقصد از نواب عظیم جاہ دام اقبالہ باید پنداشت
 و ہر جا کہ بلفظ نواب حال یا نواب سلمہ اللہ و مانند آن بکلمہ
 دعائیہ بنظر آید اشارہ بہ نواب غلام محمد غوث خان والا جاہ انگارد
 و از خانموصوف ایما بہ ممتاز الامرا پندارد و من هنا اشترع فی المقصود

بیان ولادت این بندہ کمتربین حضرت رب
 العالمین و کیفیت وارد شدن والد ماجد از
 قصبہ ادگیر بہ صوبہ نیلور و از انجا بہ مدراس
 صانہا اللہ عن اشار الناس و روداد دیگر امور
 بر ضمیر صفا تخیر حق پسندان راست گفتار کہ چون صبح
 صادق ہموارہ دم از صدق میزنند پوشیدہ مباد کہ والد ماجد

محمد حسین اتالیق نواب عظیم جاہ دام اقبالہ در سال یکہزار و دو صد و چہار ہجری از جناب سید عبدالقادر خان صاحب مرحوم و مغفور جاگیردار قصبہ ادگیر قریہ مسمی بنور پاڑ من محال قصبہ مذکور بطوق اجارہ گرفتہ بود و در آن قریہ پنجم شعبان روز چہار شنبہ تولدم صورت بست و از جناب والدہ مادہ تاریخ ولادت فقط لفظ "چراغ" بظہور پیوست و تا پنج شش سال ہمباجا نشو نما یافتہ و بعد دو سال و شش ماہ از تولدم برادرے متولد شدہ قریب بایام مکتب رسیدہ بود کہ والدہ را برہمی معاملات دیہات روداد ازین سبب والدہ مرا با والدہ ماجدہ وغیرہ بہ نیلور فرستاد تا دو سہ سال درانجا اقامت وزریدم درین عرصہ والدہ از آنجا بہ نیلور تشریف آورده رسم مکتب من کہ از ممر وفات جدہ مادریم تنویقی بادایش راہ یافتہ بود۔ با رسم مکتب برادر مذکور مودی ساخت، و مرا تیمینا نزد حضرت شاہ نظام الدین صاحب خلیفہ جناب کریم اللہ شاہ صاحب قدس سرہ کہ مرشد والدہ بودند آغاز تعلیم حروف مفردات یعنی الف بے تی کنانید۔ غرض تا سکونت نیلور چیزی از جزء الحمد نزدیک حضرت ممدوح خواندم بعد ازان والدہ باز بہ ادگیر رفتہ از جانب سید عبدالقادر خان صاحب مغفور مہرور عامل قریہ شد و متعلقان را از نیلور طلبیدہ نزد خود دران قریہ داشتہ و تا بودن آنجا ربع قرآن شریف از والدہ ماجدہ و میران صاحب نامی برادر مولوی محمد صاحب باشندہ ادگیر کہ بحصول زر تنخواہ خود

آمده نزد والدین میماند بود آموختم - بعد از آن باز برای شادی
عم خود با والدۀ ماجده و جدین و غیره متعلقان به ادگیر رفتم و
در آنجا که تخمیناً سکونت دو سال دست داد نزد زوج عمۀ ام
باقی قرآن شریف با تمام رسانیدم - شاید در آن وقت سن من
ده دوازده سال بود و عسرت لاحق حال - پس ازین والدین
بوجوہات چند در چند از خان صاحب (ق ب ۲) ممدوح قطع علاقه
کرده و ما را در آنجا گذاشته به نیلور آمد و از شیش گیری راو که
از طرف نواب عمدة الامرا والاچاہ صوبہ دار آن جا بود قریباً باچارہ
گرفت ، و ما متعلقان را از ادگیر طلبیدہ نزد خود داشت درین
عرصہ کتاب کریا و عقاید جامی بے تقید احدی و چند نسخہای نزد
از چند بزرگان مثل جناب میران صاحب مشایخ و مولوی ابن الدین
صاحب و طاہر صاحب و غیرہم کہ خداے تعالی این ہمہ را بیامرزد
خواندم دفعتاً بخاطر والدین این معنی خطور کرد کہ بہ مدراس رفتہ
بوساطت عالم ہمدان ، فاضل ذی شان ، کامروای مستندان ، منتخب
قوم نایب ، شرافت و فضیلت نشان ، ممدوح فصحاء عرب ، دہیر
مراسلات بطحاء و یثرب ، معزز امرای ہم عصر ، مشیر امیر فراست
اثر ادیب با عز و جاہ ، جناب مولینا مولوی باقر آگاہ کہ با والدین
برادری از طرف مادر خود کہ مادر حضرت معزی الیہ و جد من باہم
برادر و خواہر حقیقی اند داشت تعلق از صوبہ دار نیلور باید گرفت
تا پیش صوبہ دار عزت و اعتبار زیادہ شود - چنانچہ پیش ازین نیز

به سفارش نامه جناب مولوی صاحب معزی الیه در پیش دستی و نیابت
 حافظ احمد خان صاحب مرحوم چند روز در کنکور بود ناگاه صورت
 برهمی محاللات خان صاحب موصوف به ظهور رسید و کار والدین نیز رو
 به نقصان کشید الغرض والدین راهی مدراس شده قریب نصف مسافت
 مقصد طی کرده بود که خبر انتقال نواب عمده الامرا والاهاه مرحوم و
 جلوس تاج الامرا بسمع در پیوست . و در آن وقت اتفاقی عجیب
 صورت بست که شیش گری راو به پنج گریز بتصور ایکنه مبدا مخالفی
 بکار خود مامور گشته خفقی و ذلتی رساند بعجلت تمام میرفت و
 با والدین دوچار شده بیان استحضار عزم هذا نموده گفت که انشاء الله
 تعالی بعد وصول ما و شما بمدراس مهمام مضمرة شما بخوبی تمام سرانجام
 خواهد یافت و دقیقه از دقائق سعی در باب انجاح مرکوزات شما فروخواهم
 گذاشت القصه همچنین مکالمه فروزان بر زبان رانده پیشتر شتافت
 و والدین متعاقبش از زبان منبیهان که عبارت از رهروان و رگزدان
 است اخبار مختلفه که نسبت جای نشینی نواب متوفی گاهی بحسام الملک
 و گاهی بتاج الامرا و گاهی بنواب عظیم الدوله والاهاه می نمودند سمع
 کنان برصه سه چهار روز داخل مدراس شده در خانقاه مسجد
 میلپور نزد خالم جناب محی الدین صاحب خوشنویس از تعب راه آسود
 و دید که در اینجا همگی مردم از رگزد رفتن ملک کز نامک بتصرف
 ارباب حکومت کمپنی و عدم تقرر جانشینی بنام کسی از دودمان والاهاهی
 که شایسته این سراسر افاقت باشد سیلاب وار بیقرار و پریشان و

از تمنای جلوس میمنت مانوس شخص لایق کفیل رفاه خلایق که بدایع و دایع حضرت خالق اند طالب امان و رفاهیت جویان هستند (ق ۳ الف) و هر یک ازین خاندان بی سر و سامان تفوق بردگری نموده سر از گریبان زیاده سری و خود نمائی که شیء مذمومه دور گردان جادهٔ خیرت و دانائی است بر آورده موشک دوانی مراسلات نهانی جهت کامرانی و مسند نشانی خویش پیش گورنر صاحب آن زمانی اعنی نواب ریٹ ہانزل اڈوارڈ لارڈ کلو صاحب بہادر میدارد و از راه خود بینی مطابق این بیت

مہر درخشنده چو پنهان شود

شپہ بازی گر میدان شود

خود را در تمام خاندان منتخب و مستحق این امر جلیل القدر می انگارد از آنجا کہ تقدیر ازلی بران رفته بود کہ نواب والا جاہ امیر الہند دار الملک عظیم الدولہ عبدالعلی خان بہادر شوکت جنگ سپہ سالار را کہ بعد حلت والد ماجدش نواب امیر الامرا علیہ الرحمۃ والرضوان عم بزرگوارش نواب عمدۃ الامرا والا جاہ از راہ عداوت قلبی کہ با برادر ممدوح خود میداشت بخلاف حکم " لَا تَزْرَوْا وَاَزْرَؤُ وَ زَرَّ اُخْرٰی " کار بند گردیدہ آن خدیو ارجمند را تا چند سال در زوایہ نمود و کینج بے اعتباری و حمیت حضرت غیور علی الاطلاق و حامی ہفت طبق و نہ طاق در تموج آمدہ پس از وفات نواب عمدۃ الامرا والا جاہ دفعۃً پی نزد و درخواست مسند ریاست کمرانک را بجلوس فیض مانوس

آن مورد اقسام کفتهای مالایطاق و مشمول اصناف تکلیفهاست
مالایطاق بتاریخ نود و نهم ربیع الاول سال یک هزار دو صد و شانزده
هجری آراسته صیت سرزادی و نوازش اطاعت شعاران خیرسگال و
صدائق و ثارن واجب الامثال آویزه گوش موطنان هر مصر و دیار
ساخت و از آتش حقد و حسد بگذارش اعدای بدخواه نکبت انتها
پرداخت - جناب نواب دریا دل جواد دست داد ریاست غیر مترقبه
خداداد در عرصه قریب خواهی خواهی بچاکبک دست عینایات و قلوب
اکثری ادکجوان جاده انقیاد و سرتایان محصومت مواد رارام بزم لجام
و خیرخواهان جان فدا و فدویان ارادت ادا را از نوازشات گوناگون
شاد و مقضی المرام فرمود و تجویز تفویض منصب دیوانی و دارالمهای
سرکار کرمیت آغار خود بشخص هشیار شعار و مرد آزموده کار شایسته
کردار کنون خاطر مبارک داشته بمرحمت این خدمت از حضار آن
زمان مثل جناب مولنا مولوی محمد باقر آگاه و مبارک رجال و استاذ
کامل عصر مدرس نظم و نثر جناب غلام محی الدین صاحب معجز استخراج فرمود
حاضرین نظریه نزاکت این خدمت بافتابش نیرداختند - درین اثنا
عبدالصمد خان بهادر دلیر جنگ مرحوم خال و خسر نواب مستطاب
بدعوی حق نمائی و هواخواهی در استدعای این خدمت عظیم المرتبت
سبقت نمود و بلا تامل تبسم کنان مضمون این فقره فارسی بر زبان
آورد که مربع نشین چار بالش ریاست کرنا ملک بشان عظیم شایسته
زیبا (ق ب ۲) و چار قب دیوانی بقامت ماخیلی خوشما است

نواب معلى القاب بمجرد استماع چنين كلام شيرين و فهم معنى
 نمکين بفرست و درآيت کمال قباحه حال و مال دريافته عذر
 ترجيح عظمت مرتبت او برين خدمت بدو جهت يکيه صهرت و ديگر
 خاليت درميان گذاشت و بموجب وصيت جد اعلاى خود اعنى
 حضرت عمر رضى الله تعالى عنه که در فتح الباري آورده "ان توکم
 يؤمرون بالاحد الثلاثه عثمان و عبدالرحمن و علي فمن ولي مکم فلا
 يحل قرابته على رقاب الناس" نرم تر دست رو بر سينه التماس آن
 تشنه جگر زده اين خدمت باز داشت و در همان وقت بمقتضاي
 مواهب خداوندى براى انبساط خاطرش به هر يك از دختران و
 فرزندان او فراخور رتبه هر يكيه مشايره مقرر ساخت ازان جمله
 عماد الدين محمد خان بهادر بمقرر در ماهه پنجاه هون جهت ميوه خورى
 بهمان تاريخ و بحصول خطاب نظرياب جنگ بتاريخ هفدهم شهر
 ذيقعه سال يك هزار و دو صد و شانزده هجرى علم افتخار افزاشت
 پس خان موصوف از بهگذر شمع افروزى غرور نقل پروانگى كه عبارت
 از خسروى گى باشد بانوار عنايات جناب نواب مآب كسى را پروانه
 كرده و باعث حسد همه گشته خود بينى و خوشن داني را كه مذموم
 ترين شمايل پيش افراذ انساني است اختيار نموده در تمامى ذوات
 ستوده صفات خاندان نصير الدوله شكوه الملك و همگى حضرات سمو
 درجات دودمان والاهاه خواه از رئيس زادگان و خواه غيرايشان
 خود را به هرگونه عت و منفعت سزا دارد در هر نحو سلوك و

مراعات حقّار و دیگران را چه از ارباب خاندان و چه از ملازمان
 ذی‌شان مستوجب اهانت و حقارت میدانست و میدانند و بهمین
 عجب و غروری که دارد خود را در مرتبه سویت با خداوندان
 نعمت و عزّت دهنندگان هر ملازم و ملّزم مراتب بتوفیق ربّ
 العزّت طابق النعل بالنعل می‌پنداشت و می‌پندارد مگر آن احوال
 تکلیف مالا مال برادر و پدر خود که در عهد حکومت نواب
 عمدة الامرا والاجاه می‌داشتند و سرگذشت عسرت اشتغال خویش که
 با برادر مهتر در خانه سادات صحیح‌النسب والا حسب جلیل‌القدر عالی
 تبار سرآمد مشایخ کبار جناب سید منصور صاحب و سید درویش
 صاحب المعروف بشا‌زاد یصاحب رحمهما الله الفخار به قصد استعانت
 و استمداد بحصول رفاهیت افتاده از اکل طعام ماحضر خانّه جنابین
 موصوفین شکم چهار پهلوی می‌کرد و راه نانا انصافی یک‌قلم از صفحہ خاطر
 فائز بگزینک غفلت و ذہولت حک شتافت . مصراع

” انصاف شیوه ایست که بالای طاعت است ”

معہذا سرگذشت خویشتن مخفی کردن و طعن بر دیگران زدن
 و بانانیت در مقام غرور فرامیدن و خود را در عزّت طلبی و
 منفعت اندوزی یکتا فهمیدن و انواع حب دنیا به خاطر داشتن
 و تخم تمنای حکومت در مزرعه دل کاشتن و ہتک عظمت
 و افتخار (ق ۳ الف) نواختگان خدای عزاسمه خواستن ، و
 عزّت و اعتبار خود بر آنها فایق پنداشتن زہی جہالت و

دو ن همتی است و خلاف آئین صلاح تضمین ملوک حال و پیشین
 مقبول بارگاه کبریا و عکس حکم محکم احکم الحاکمین " اَلرَّجَالُ قَوَّامُونَ
 عَلَى النِّسَاءِ " عزت بخشی نساء ناقص العقول بر مباحات افزائی
 رُجال ذی اقبال فحول رحمان دادن غفلت خبی و بے حمتی
 و این واهیات را از کدام قانون دانائی و کیاست و از چه
 یوسون؟ فُزرا نگلی و فراست باید دانست فی نی مگر از قرارداد همین
 خان فطانت مواد خواهد بود که از تخیلات پسندیده و تصورات
 سنجیده تراشیده باشد و با آنکه خود بسان ملازمان فدویت کوش
 و بندگان حلقه بگوش نواخته و پرداخته دربار فیض مدار همین ولی
 نعمتان عالی شان است اصلا قوت منفعله را بخود راه نداده
 بر دیگر ملازمان جلیل الشان که باوی نسبت خواجه تاشی دارند
 زبان طعن و تعریض میکشاید و از فوط نشئه غرور نمیدانند که
 کلید نوازش بدست نوازنده حقیقی است که بفضل خویش
 فقیر را امیر کبیر میسازد و امیر کبیر را بحضیض افلاس کثیر
 می اندازد -

نظم

دلا یک دم از خواب بیدار شو
 ز سرمستی کبر هشیار شو
 به عبرت نظر کن سوی رفنگان
 که فدا شوی عبرت دیگران

کجا رفت بهرام و گورش کجا
 بصرا نظر کن که گورش کجا
 بکسری که بودی بگردون سرش
 نگه کن که چون خاک شد پیکرش

اگر خان ارجمند خوش آمد پسند نظر بر عواقب امور میکشود،
 و عبرت نامه سلاطین عالمی مقدار و امرای نامدار مطالعه
 می نمود می دریافت که دولت دنیا و حکومت دو روزه این
 سپنجی سرا بازیچه اطفال و سریع الزوال است نه وثیقه اظهار
 پندار و استکبار کمال، ملخص کلام اینکه هرگاه ذکر تنگ چشمی
 خان موصوف باحضار محفل محضور نواب عالیجناب ما رسیدے،
 زبان مبارک ہم در شکوه بے مروتی و خودکامی و غرور و پندار
 بے معنی وی گویا گردیدے، چنانچه نقل روزے است که
 رکن الدین خان خال زاده خان موصوف که بخدمت نظامت
 امور سرکار متعلقه محمدپور نیابٹا مامور بود گله خان موصوف
 محضور جناب نواب علی القاب ما باین طور نمود که او بادعای
 حضور مثل القابیکه از حضور زیب تحریر می پذیرد بمن می نگارد
 و پیشتر در زمان نواب عمدة الامرا والاجاه عرضی می کشیده بمن
 می نگاشت - چنانچه عرضی آنزمان را بنظر اشرف گزرانید نواب
 عالیجناب ما در جوابش فرمود که کبر و غرور در خاندان نواب
 والاجاه کسی را نیست الا بسیف الملک و بخاندان نصیرالدوله

شکوه الملک خان موصوف را از حد بیشتر غرض بهتوت استکبار
 خان موصوف در جناب نواب رحمت ماب (ق ۳ ب) و رضوان
 ماب بے احتیاج دلیل و برهان بود و خود غرضی و خود کامی
 او علاوه بران هر چند خان موصوف از بدو دیوانی جناب
 شرف الملک مغفور تا آغاز کارپردازی ثابت جگ محرم سرکار
 جناب قدسیه اعنی بانوی محترمه نواب رحمت ماب انواع مساعی جمیده
 و تدابیر جزئیه چه از ادعیه وافی و چه از اوراد کافی و سوسایط
 بزرگان عزایم خان و شیخان سبک گردان و چه از اقوال منجمان
 دروغ گویان بعمل آورده در هوس خدمت دیوانی و مدارالمهای
 سرکار گرامی بجای خود دست و پائی زد اما سودی نداد
 جناب نواب رحمت ماب از اصفائی اینمعنی خیلی تبسم نموده
 می فرمود که سرانجام این خدمت را مرد فزانه آزموده کار باید
 و از دست هیچو طفل بی خرد میوه خوار چه آید باید که بر
 وجه مقرری میوه خوری خود مثل صبیان قانع ماند و از تحمل
 این خدمت سامی مرتبت حوصله طفلانہ خویش مانع داند،
 چنانچه وجه مقرری میوه خوریش تا حین سرفرازی و عزت اندوزی
 وی بخدمت بخشی گری از پیشگاه رفیع پایگاه نواب عالیجناب
 تا بے کم و بیش بحال و جاری بود بعد از ان بلوازمه خدمت
 مذکور بتاریخ هفدهم ربیع الاخر سال یک هزار و دو صد و سی و نه
 هجری یکصد و پنجاه هون بران افزود ، فایده بر ضمیر منیر

منصفان دانش پناه و خردمندان انصاف دستگاه پوشیده
 مباد که اگر کسی گوید در سلطنت سلاطین و رؤسای
 نامدار و ریاست خواقین و امرای عالیمقدار حصول عزت
 و اعتبار و شمول منفعت و افتخار خاص بقرائیان ایشان
 شاید و ملازمان خدمت آحاد نوکران جان فدا را نباید، گویم که
 هر یک از نصوص کلام ایزد سبحان و احادیث سید دو جهان
 و اقوال خلفای جلیل الشان که علی الترتیب مرقوم می گردد
 بر بطالت کلام گوینده دلیل است قاطع، و بر ازاله و
 ازاحت زعم بیهوده اش حجتی است ساطع، چنانچه حضرت ولایت
 حقیقی و ذلت دهنده تحقیقی میفرماید، تَعَزُّ مَنْ تَشَاءُ وَ تَنْزِلُ
 مَنْ تَشَاءُ، یعنی تو هر کرا میخواهی بر مسند عزت می نشانی
 و هر کرا میخواهی در خاک ذلت می افکنی، پس بفحوائی
 آیه کریمه عطای عزت و ذلت هر کس خواهی سبب یا سبب
 از جانب قادر قدیر است جل جلاله و عم نواله باری برگزیده
 انام حضرت سلیمان علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام از امرای
 خود منقض گردیده، بخاطر عاظم آوردن که امشب باز صدن؟ هنگامه
 مباشرت گرم نمایم تا هر زنی پسری زاید و هر پسر شاه سوار
 و مجاهد برآید، و مرا احتیاج تملق بامرا نیفتد درین هنگام فرشته
 ندا داد که استثنای منی انشاء الله تعالی بر زبان آر چون در اراده
 باری تعالی اعزاز و اکرام همه بندگان عام ممکن بود، مرام آنجناب

علیه السلام جلوه ظهور نمود . بحکم واللّه غالب علی امره کلمه
 استشنا از خاطرش منیاگردانیده فرمود ، ولقد فتنا سلیمان والقینا
 علی کرسیه جسداً ثم اناب (ق ۴ الف) یعنی آزمودیم سلیمان را و
 نذاختیم بر تخت او کالبدی باز رجوع گر بخدای عز اسمه و چون
 نور دیدۀ دو عالم مغرور بنی آدم صلی الله علیه وسلم دقت مُشکله کردن
 کافران جهنم ماوا سیدالشهدا امیر حمزه را رضی الله عنه از راه فرط
 محبت و لحاظ قرابت عیمت فرمود که عوضش هفتاد تن از کافران
 مُشکله خواهم نمود حق تعالی این آیه کریمه فرود آورد وَ اِنْ عَاقِبْتُمْ لَفَاقِبُوا
 بِمِثْلِ مَا عَاقِبْتُمْ بِهِ - یعنی اگر پاداش کنید بمثل آنچه با شما معامله کرده شد
 پس او سبحانه جل شانۀ اگر بیاس قرابت کسی می پرداخت ، البته صد
 رعایت قرابت حبیب خود از همه زیاده تر کرده این آیه کریمه
 نازل نمی ساخت و هرگاه اهل اسلام در جنگ بدر اسیران را بر سن
 مستحکم بستند ، و عباس در آن میان از الم بستی می نالید آنجناب
 را صلوة الله تعالی علیه بعلت شفقت و محبت از ناله اش
 خواب نیامد چون یکی از اصحاب این را دریافته بند او شست
 کرد و عباس بخواب رفت آنحضرت ص فرمود چه شد عباس را
 که ناله اش نمیشنوم آن صحابی عرض کرد که بندوی سبک گردانیدم
 پس آن ظل رحمت الهی و منظر فیوض نامتناهی نظر بر عموم
 رحمت غیر لحاظ خصوص قرابت از زبان دُر فشان فرمود که بندگی
 اسیران را سبک سازید و هم خورشید بیت الشرف رسالت علیه الصلوات

والتحیة در شان اعظم رفیق شفیق ابوبکر صدیق رضی الله عنه بآنکه از اهل بیت نیست فرمود **وَ اَنْتَ صَاحِبِی عَلَی الْخَوْضِ وَ صَاحِبِی فِی النَّارِ** - یعنی تو بر حوض کوثر که از آبجیات بهتر است صاحب من هستی و در غار فردوس بهار مصاحب من و در شان فاروق باطل از صواب عمر بن الخطاب رضی الله عنه بر زیان دجی ترجیح آورده - **لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ** - یعنی اگر بعد من نبی بودی هر آئینه عمر بن الخطاب بودی و نیز در حق همین دو بزرگوار وزارت شدار و الامتدادر فرموده **مَا مِنْ نَبِيٍّ رَأَاهُ وَ زِيرَانِ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَ زِيرَانِ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ فَأَمَّا وَ زِيرَانِ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ فَجِبْرِيلُ وَ ميكائيلُ وَ أَمَّا وَ زِيرَانِ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ فَأَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ** - یعنی نیست هیچ نبی مگر آنکه برای او دو وزیر از اهل چرخ برین ، دو وزیر از اهل زمین باشند اما وزرای من از ارباب فلک خضرا جبرئیل و میکائیل و از اصحاب زمین **عُمَرُ** ابوبکر و عمر دو بنده رب جلیل اند و از روایت بخاریست که آن سید انام علیه الصلوات والسلام در شان سعد بن ابی وقاص بر زبان مبارک آورد **فَذَاكَ أَبِي وَ أُمِّي** یعنی مادر و پدر من بر تو فدا باد **فَافْهَمُوا** که جمع فرمودن آجتحاب خورشید رکاب مادر و پدر خود درین حدیث بلفظ ذاک مخصوص در حق سعد بمقتضای محنت بیعد و جانفشانی بیحد در جنگ احد با خود و قدرافزائی و عزت فرمائی او است و در شان انصار فرموده **أَلَا انصَارُ كَرَشِي؟ وَ عَيْبَتِي؟** یعنی انصار عیال و حافظ اسرار من اند

و نیز در حق این گروه جلیل الشان ناطق گردیده کَوْسَلِکَ النَّاسُ
 وَادِیًا وَشُعْبًا وَسَلْکَتِ الْاَنْصَارُ وَادِیًا وَشُعْبًا لَسَلْکَتِ وَادِیَ الْاَنْصَارِ
 وَشُعْبَهُمْ یعنی اگر همه مردمان یک راه صحرا و یک دره کوه اختیار
 کنند و قبیله انصار بصرای و دره کوهی روند من وادی و دره
 کوه مختار انصار اختیار کنم مراد ازین ارشاد فیض بنیاد اظهار حسن
 موافقت و مراقت قبیله انصار عظمت آثار است زیرا که
 یا ذات تقدس آیات (ق ۴ ب) خود مراتب همت و وفا
 و مدارج نصرت و صفای ایشان مشاهده فرموده . در کتاب الاکتفا
 فی فضایل الخلفاء مذکور است که پیشوای مخترعان قوانین خلافت و
 ریاست ، و مقتدای مهدیان مراسم عدالت و سیاست عمر فاروق
 رضی الله عنه که الله تعالی مطابق رای آفتاب ضیای او چند
 آیات بینات نازل فرموده و جناب پیغمبر و الاستان در توصیف
 او ان الله جعل الحق علی لسان عمر و قلبه یعنی خدا تعالی
 راستی و درستی را بر زبان و دل عمر پیدا کرد و وارد نموده در
 زمان خلافت خود به عمرو بن عاص حاکم مصر چنین نوشت که
 ایاک ایتاک ان یقدم علیک احد من اهل بیتی فاتحبوه
 بامر لا تضعه بغیره فافعل بک ما انت اهلہ یعنی حذر کن
 حذر کن ازینکه یکی از اهل قرابت من بسوی تو آید و با وی بحسن
 سلوکی پیش آئی که بغیر وی نمیکنی ، پس اگر بشنوم که چنین کردی ،
 بکنم با تو آنچه بدان سزاوار هستی ، یعنی با تو چنان مواخذه خواهم

نمود که لایق آن باشی ، پس از فحای اداء مذکوره همین مستفاد میگردد که نواختن و انداختن خاصه مالک الملک حقیقی است عز اسمہ و چون و چرا را در فعل او مدخلی نیست و زمان روایان صورت و معنی که خداوندان مجازی و آئینه داران صفات جمالی و جلالی ذات یکتای اویند در سلطنت و ثروت خود با اختیار ندارند ، اما درین بے اختیاری هم بتوفیقش فی الجمله مختار اند که بلا لحاظ قرابت و غیر قرابت هر کرا خواهند بنوازند و عزت دهند و نفع رسانند و هر کرا خواهند براندازند و ایصال نفع از او باز دارند لیکن در توزیع سلاطین و روسای پیشین دیده شد که در ریاست آنها اکثر ملازمان بذریعہ خدمت گذاری و جان سپاری در استیصال عزت و اعتبار و منفعت و افتخار گوی فوقیت از مردم قرابت شان روده و آن قرابتیان محکوم و منقاد ایشان بوده اند ، چنانچه از سیر سلاطین هندوستان دریافته میشود که از ابتداء امیر تیمور گورکان در سلطنت خود با مردم هر قوم را که خیر خواه و جان نثار خود می یافتند فراخور خیرخواهی و بیاقت آنها بیش از فرزندان و قرابتیان خویش با افزایش مراتب اعزاز و اکرام سرفراز و ممتاز می ساختند و اگر از فرزندان و غیره فعلیکه موجب طال خاطر ملازمان نواخته و بندگان سرفراز ساخته سر می زد . نظر بر خیرخواهی و جانفشانی ملازمان حمایت و طرفداری ایشان کرده به زجر و توبیخ فرزندان و دلداری و استمالت ملازمان می پرداختند و همچنین در طبابت عالمگیری و

تایخ شاهجهانی که خود بدولت در تبیین شرایف حالات سلطنت خود بعبارت خاص فصاحت اختصاص تصنیف فرموده مذکور است که در ریاست جناب شاهجهانی روزی داراشکوه مهین فرزند دلبد او با سعادتمنخان وزیر و لالتدبیرش که از ملازم پیش نبود کلمات تند بر زبان آورد چون این معنی از روی عرضی مشرف غزلخانه معروض گردید ، جناب شاهجهان در غضب آمده با آنکه کسی از فرزند عزیزتر نباشد کلمات عتاب سمات بفرزند جگر بند یعنی داراشکوه زیب تسوید فرمود و این بیت هم دران درج نمود

با صاف دل مجادله با خویش دشمنی است
هر کس کشد بر آئینه خنجر بخود کشد

و آخر روز از راه نوازش چند تهمان محمودی زردوزی یک رنگ جهت رفع ملال خاطر آن وزیر با فربنگ عنایت فرمود (ق ۵ الف) و معذرت با بکار برد و نیز ظاهراست که در سلطنت جناب اکبر بادشاه روز باز از عنایت سازی و ملازم نوادی و قدردانی چه قدر گرم بود - هر چند زبان در عبارت آن کوتاه و قلم باشارت آن عذر خواه است اما سطری اذان برای ضیافت طبع نافهم مدعی طراز دامن تحریر میگردد که قطع نظر اذان عنایات و نوازشات جناب شاه اکبر بر ملازمان و بندگان عظام از اهل سلام مثل فیضی

فیاضی و ابوالفضل و خان خانان و غیرهم مبذول می گشت، باراج
 بیربر که از شرف و سعادت اسلام واجب الاحترام محرم و ناکام
 بود چقدر عزت و قدردانی و مواهب سلطانی جلوه ظهور میگرفت
 و شاه قدردان از مرگ ناگزیر محاربه کشمیرش اسیر پیچ غم و هم
 کثیر گشته یک شب روز رغبت بطعام نغمود و تا دو روز دربار
 فیض آثار موقوف داشته چند فقره دزد آمود به تپاک دلی و
 محبت قلبی در تعزیت او به خانخانان سپه سالار نگارش نمود. چنانچه
 آن فقرات در فرمان نامزد سپه سالار مزبور مرسوم و آن فرمان
 بدفتر اول ابوالفضل مرقوم است ازین معنی لحاظ باید ساخت
 که از فوت راجه بیربر چقدر درد و الم راه یاب خاطر عاظم جناب
 شاه اکبر شده باشد و ابوالفضل نیز بمرتبه مورد عواطف فراوان
 و عنایات بیکران و مقرب و مستشار جناب شاه اکبر بوده که
 از تکلیف ادای رسم تسلیم بشاه خلیق پناه خود مرفوع القلم گردیده
 و ازین قدردانی و عزت افزائی شاه همگی امرای کرام و وزرای
 عظام رشک می بردند و در زمان تقرب مکرر بعرض رسانید که
 من غیر از جناب بادشاه ظل الله دیگری را نمی دانم و به
 شاهزادگان هم ملتی نخواهم شد. جناب شاه اکبر این معنی را
 مقبول و مستحسن می داشت و از مصاحبت و مقاربت او
 نهایت ملاحظه و مسرور می گشت و مفارقت او بلا ضرورت
 تجویز نمی فرمود. باری ضرورتاً به تقدیم خدمات ممالک دکن مامور شد

و خدمات نمایان و تدابیر شایان در آن ممالک بجا آورد و
 وقتیکه پسر خود را عبدالرحمن نام معه لشکر در احمد نگر گذاشته
 خود حسب الطلب بادشاه برای بعض مصالح ملکی از آنجا روانه
 حضور گردید راجه نرسنگه دیو نام که در تمرد و نافرمانی شریک و
 رفیق شاهزاده سلیم یعنی جهانگیر شاه بود قابویافته حسب اشاره
 شاهزاده با جمعیت کثیر از قوم راجهپوته در عرض راه چون
 اجل بر سرش رسیده هرگاه فیما بین نایره جنگ و پرخاشش
 سربرکشید ابوالفضل با همراهمان محدوده داد شجاعت و مردانگی
 داده حمله بر غنیم آورده بزم نیزه شربت خوشگوار شهادت
 نوشید - جناب شاه اکبر از استماع این خبر بکمال غم و الم دست
 میتابی بر سر و سینه زده یک شب روز طعام نخورد و هم دو
 روز دربار نکرد به عبدالرحمن پسرش و رای رایان پتر داس
 فوجدار آن حدود و امرای دیگر حکم فرمود که سر آن کافر بدگهر حاضر
 آرند آنها حسب الحکم سر ناپاک آن کافر خاسر پیشکش حضور نمودند
 و هم زن و بچه اش سردار کشیدند و مخفی نیست که قبل از ریاست
 نواب والا جاه در ملک کرنا ملک پنجاود و امیر صاحب نوبت
 و ماهی مراتب مثل سعادت الله خان صوبه دار ادرکات و دیگر
 امرا از قوم نوايط وغيره که از جانب سلاطین معزود و سرفراز
 گردیده در جاگیر است خود بودند همه از ملازمان شاهانند نه
 از اقربای ایشان و همچنان جناب انورالدین خان گویاموی که اولاً

موسوم به محمدخان جهان و در عهد شاه عالمگیر مخاطب به محمدجان جهان و در عهد بهادرشاه به محمدافغان و در عهد فرخ سیر پادشاه باقرالدین خان بهادر و آخر (ق ۵ ب) بذریعہ نواب آصف جاہ مخاطب بسراج الدولہ انورالدین خان بهادر شہامت جنگ گردید و تدریجاً بمراتب دولت و افتخار و مدارج شوکت و اعتبار رسید و ہم فواب والا جاہ ریاست پناہ کہ در حشمت و علم آوری از میان اعیان و اقران گوی سبقت رہودہ و کرد فر و فتح و ظفر صوبہ داری ہمہ ملک کرنالک نمودہ از ملازمان ملوک ہودہ اند و از قرابت داران ایشان - ای ناظران انصاف مند و ای بینایان فراست پیوند بحکم آیہ کریمہ "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ" یعنی بتحقیق خدا دوست میدارد انصاف کنندگان را ملاحظہ نمائید و حق بگوئید فی زماننا عمدگان والا رتبت و اشرافان ذی عزت کہ از حضور بادشاہ کیوان بارگاہ انگلستان و صاحبان عالی شان کمپنی بہادر عہدہای بزرگ و خدمتہای سترگ مثل گورزی و جنری و جی و غیرہ مامور شدہ مدراس و غیرہ تشریف می آرند ، آیا ہمہ ملازمان بادشاہ جم جاہ اند یا از قرابت داران بادشاہ و چہ قدر عزت و مرتبت از طرف بادشاہ عالی جاہ خود دارند تا آنکہ مانند عزت روسای مستقل ہر ملک برای تعظیم و تکریم این صاحبان نصرت نشان خیرت توامان اتواب سری شود پس دعوی بے حجت مدعی کہ میگوید کہ در ریاست سلاطین و روسای پیشین اقربای

ایشان سزاوار هرگونه و اعتبار اند ، و ملازمان اصلا بیاقت حرمت و افتخار ندارند ازین همه دلائل قویمه و حجج مستقیمه مفصله مرقومه الصدر باطل و نامسموع است - و چون صدای دهل و ادای مهمل نامقبول و غیرموضوع ، اگر وی چشم عبرت بین کشادی ، و عقل حق گزین پیدا آوردی ، و قطع نظر مطالعه کتب شرعیه و ملاحظه غلوم ادبیه تفکر در توارخ سلاطین پیشین و تدبر در سیر ملوک اولین نمودی ، هرگز ازین دندنه بمعنی و طنطنه لایبنی ملزم گشته با این دبدبه هول افکن و اجوبه دندان شکن در انفعال بروی خود نکشودی - باری اگر این قدر هم میسرش گردیدی که تاریخ شاه جهانی و طببات عالمگیری دیدی البته از دریافت مکارم پادشاه که چه قدر بر سعادت خان و دیگر ملازمان فدویت توانان مبدول شده است خاطر خود را فکر بیهوده خالی گردانیدی و مراتب قدردانی جناب شاه اکبر با ملازمان ارادت نشان خصوص با راجه بیربر و ابوالفضل همیده پندار خطاکار از سر خود بر افشانییدی چه در هر دولت و ریاست ملازمان جانفشان فراخور فدویت و خدمت گذاری خود با مشمول عنایت و موهب بسیار و مورد منفعت عزت و اعتبار شده اند قصه کوتاه اگرچه طبیعت راقم از خدمتگذاری مدعی کج فهم سیر نمی شود اما خوف طوالت کلام درین مقام عنان گیر کمیت قلم می گردد لهذا تا اینجا سطری از مختصرات و حالات

خلان نخوت نشان مع چند فواید روے داد و دلایل را دد دعوی
 بطالت بنیاد او نگاشته و بیان بعض محامد دیگرش بمواقع آینه
 موقوف داشته سمند خامه را در فضای تحریر دیگر واردات
 جولان می سازد -

بیان ادای مراتب عز و وقار عمدگان فرهنگ ذوی الاقتدار با متوسلان و ملازمان فدویت شعار رؤسای عظیم الشان این دیار و شرح بعض اخبار واجب الانظار

برساکنین هندوستان و بر متوطنین مدراس مخفی و
 محجب نیست که عمدهای بادانش و فرهنگ و بزرگ کردهای
 فرمانروای فرهنگ با آنکه بر خدمات عمده مامور و بانظام مهام کافه
 اتمام مشغول میگردند از راه انصاف و قدردانی که در نهاد شرافت
 مولود خود دارند قابل تحقق نسبت ملازمت خود را (ق ۶ الف -)
 به سرکار فیض نواب والا جاه جنت آرامگاه شوند و با امرا و
 ملازمان ذی عزت هر رئیس عالی مرتبت با وجودیکه اقتدار ملک
 ندارد از تعظیم و تکریم پیش می آیند ، و بعزت و قدردانی
 ایشان ملاقات مینمایند چنانچه برگزیده ارباب دانش و ستوده
 اصحاب بینش صاحب عقل و فرهنگ واضع قوانین کشور فرهنگ

نواب گورنر هانزبل سارتماس منزو بهادر که اکثر کردار راستی آتش در معقولیت و نصفت هم پهلوی شرافت حالات حکام و سلاطین انصاف آئین پیشین دیده شد و دور حکومت خود تا حین حیات پذیرافت حالات رعایا بیشتر دیرین ملک دور میگردد و چون اتفاقاً به تهرنگر تشریف فرما شد، سید قاسم نواز خان بهادر که از طرف نواب کرناٹک به بندوبست امور باغات و اراضی مکانات و غیره آنجا مامور است به طریق معمول از جانب نواب بذریعہ دریافت خیریت ملاقاتش نمود و آن ستوده فصال از راه اخلاق و قدردانی به تعظیم بسیار که عبارت از سروقده برخاستن است کارمند گردید چون خان مسطور این ماجرا بحضور نواب عالیجناب مانگاشت جناب نواب ما وقت تقریب ملاقات معمولی شکریه این معنی با ذکر اوصاف آن ختمت آید ادا فرمود پس آن فرزند روزگار بکمال انصاف و قدردانی بحضور نواب ما ظاهر نمود که شکر این معنی چرا بر زبان می آید که هرگاه خود بدولت عهده داران و کلکثران قوم ما را عزت و تعظیم میدهید پس ما را تعظیم و تکریم عمده گان و ارکان دولت سرکار والا ضرور پر ضرور است و صاحب عالیشان معدن اخلاق فراوان قدرشناس مردم ذی عزت و شرافت مخزن خیرت و فطانت نواب گورنر ریٹ هانزبل سار فیدرک آدم صاحب بهادر در ماه ربیع الآخر سال

یکهزار و دو صد و چهل و هشت ہجری جہت مبارک باد سالگاہ
جناب نواب علی القاب حال اعنی سراج الدولہ عمدۃ الامرا
مختار الملک نواب غلام محمد غوث خان بہادر جنگت اعظم جاہ امیر الہند
والاجاہ موافق معمول بدارالامارۃ چپکاک تشریف آورد و ہرگاہ
برای ملاقات باز دید آن عالی مرتبت جناب نواب ممدوح
و جناب فیض مآب نایب مختار تشریف فرما شدہ با گورنر صاحب
ممدوح بر کرسی ہا جلوس فرمودہ بودند راقم کہ بہ غدیری از
ہمراہی رکاب جنابین ممدوحین بازماندہ و بتعاقب رسیدن
ماور شدہ بود حاضر آن مجلس شوکت آیین گردید گورنر صاحب
بہ مجرد معاینۃ راقم از راہ الطاف بے اکناف با آن ہر دو
دولت و اقبال پناہ سرودہ برخاستہ و بتعظیم پیش آمدہ و دست
راقم بدست خود گرفتہ بجنابانید و معزز گردانید غرض از ابتدای
ریاست جناب نواب علی القاب الی الان کہ با اکثر صاحبان
جلیل الشان مثل میجر مگڈائل صاحب و اڈوارڈ اوڈ صاحب
چیف سکرتری و ڈیوڈ ہل صاحب چیف سکرتری و کرنل ٹیلر
صاحب و جیمس لشکنٹن صاحب و ہنری شامیر صاحب اسکوبر
چیف سکرتری و میجر ہارس صاحب و کپٹن کریم صاحب و میجر
لیمند صاحب و ولیم ہاڈجن صاحب و رابرٹ پارکر صاحب و
رولانڈسن صاحب وغیرہم اتفاق مکالمت و مجالست دست
داد ہیچکس را ازین قوم پر شکوہ با وصف چنین ثروت انبوه

در تغظیم و تکریم بدخلق و متکبر نیافتم چنانچه جنرل لنزی صاحب
بهادر حاکم فوج صوب جنوبی که در اخلاق و قدرشناسی شرفا
بس بیعدیل بود در سال یک هزار و دوصد و پنجاه بهجری رفت بخش
بلده ترجنایی گردید و سید قاسم نواز خان بهادر نایب سرکار مطابق
قاعده مستمره جهت ملاقاتش باشتیاق تمام پیام فرستاد پس آن
خوش اخلاق پیام او قبول کرده از فرط تغظیم و توقیر ملاقات
نمود و خودهم از راه اشتیاق سردارانه برای بار دید او مع
سکرتری صاحب شانزدهم ذیقعد سنه الیه پیش از مغرب
بدارالاماره (ق ۶ ب) سرکار تشریف آورده او را و صاف
اخلاق و مداح مکارم اشتیاق خود گردانید و هرگاه آدم نایب
سرکار جهت دریافت خیریت پیش آن سردار ستوده منش می رفت
باوجود اتفاق اشتغال طعام از آمدنش پرسیدی و پیش خود
طلبیده فرمودی که جانب ما بصاحب خویش بسیار سلام رسا و
بگو که ما به خیریتیم و خیریت آن دوست می خواهیم و چیزهای
که برین میز نشسته میخوریم همگی آن را از توجه آن صاحب
محصل و مہیا می پنداریم و نیز معمول آنجا است که روز عید
یک کمپنی جوانان بار باطنبور و غیره و سہ ضرب توپ
برای جلوس سواری نایب سرکار می آیند و هرگاه سواری
نایب سرکار بعیدگاه می رود ریش می نمایند چون در سنہ
سابق الذکر سواری نایب سرکار به مدره دروازه قلعه ترجنایی

رسید جوانان پیره آنجا بحسب معمول ریش نمودند و وقتکه مقابل دروازه باغ جنرل صاحب موصوف موصول گردید جوانان گارڈ آنجا هم بمخلاف دستور ریش کردند و در صورت دریافت نایب سرکار سبب این ریش معلوم شد که عینے که صدای نقاره بگوش جنرل صاحب در رسید استفسار فرمود که این چه صداست علاقه داران جنرل صاحب ظاہر کردند که نایب سرکار به عید گاہ می رود و ازین راسته گذر خواهد نمود جنرل صاحب به مجرد شنیدن این معنی به سردار جوانان گارڈ دروازه باغ خود ساخت که ہر گاہ سواری نایب سرکار محاذی دروازه باغ برسد ، جوانان گارڈ ایستاده ریش نمایند لهذا این عمل بظہور آمدہ الحق سبب وقوع چنین مراتب تعظیم و توقیر از مثل این صاحبان منبع الشان اینست کہ ایشان بدانشمندی و بلند فطرتی یکتا اند و میدانند کہ دولت و حیات دنیا زوال پذیر و اختیار کار نیک نامی لابد و ناگزیر است ہر چند بعض مدعیان سفاہت شمار و حاسدان دنایت دثار بہ مقتضای خباثت فطری و بلاہت ذاتی بعض کلمات غیر واقع منسوب بہ راقم ساخته بہ سبیل اخبار بخندت بعض صاحبان موصوف رسانیدہ در کساد عزت من مصدر حرکات مذہوحانہ گشتند ، لیکن بفضل الہی و عون جناب رسالت پناہی این صاحبان عالیشان نصفت نشان آن را نامموم نموده در عزت و قدردانی راقم قصور نمی کردند آنچہ مدعی بجای

خود می نازد و میدان خصومت راقم می تازد. همین اعتبار نسبت
 نبیرگی نصیرالدوله و خسرپورگی جناب نواب رحمت آّب است دیگر
 معلوم اگر کسی از دانشمندان وجه خصومت و عداوت مدعی مذکور
 که با راقم است نماید انشاء الله المستعان مدعی را ماعدای اعتبار
 مذکور در مقابلۀ راقم جز سپر انداز و دندان کنان نخواهد دید و در
 هیچ فضیلت و عزّت به ترجیح او بر من نتواند اندیشید
 پس ازین جا در بیان اخبار واجب الاظهار می پردازد و خامه را
 سرگرم تحریر و تسطیر آن می سازد که هرگاه جناب مولینا مولوی
 محمد باقر آگاه که به حضور جناب نواب امیرالامرا فردوس مکان هم نشین
 و بعهد حکومت جناب نواب عمدة الامرا والاجاه مبرور عزلمت
 گزین بود از مسرت کمال بجناح استعجال برای مبارکباد بحضور
 نواب جلیس مسند دولت و اقبال رفت و مضمون این رباعی
 بر زبان راند

رباعی

شکر خدا که شام امید زمانه را

صبح طرب ز مطلع عز و شرف دمید

(ق، الف) هر ناوک دعا که کشادند اهل راز

از بازوی نیاز همه بر هدف رسید

رباعی دیگر

این مرثده اقبال کزان سو آمد

دولت ز نشاط تهنیت گو آمد

گل بوی که باغ عشرت از سرِ شگفت
می نوش که آب رفته در جو آمد

ازان وقت باستصواب جناب مولانا معز تا چند ایام قادر و ازخان
بهادر بهرام جنگ دارالمهام گشت ، باز جناب مولانا ممدوح
روز دوم یاسیم مستفید ملازمت نواب والا رتبت گشته سفارش چند
کسان که ازان جمله والد این نیاز توامان نیز بود بعرض ملازمان
آن قده امرای قدامت و زبده روسای فوارش ساز رسانید بفضل
فی الفور معروضات مولانای موصوف بخوشی فراوان عطا پذیر ، اوامر
جلیل القدر بخان مومی الیه درباره اسم نویسیها و تقرر مشاهربای آنها
بشرف صدور جلوه آرا شد چون خان مومی الیه از روی دوراندیشی
و غیر طلبی یارکاکت قلبی ذهن نشین حضور کرامت دستور نمود که از
آنجا که ملک کرنا ملک به ضبطی کپنی آمده و زر پنجم حصه بعوض
آن قرار یافته و منجمله خمس سالیانه دوازده هزار هون پهولی
ماهیه مقرر و ازین رگهذ محاش متعلقین و ساکنین دین ملک
مفقودالنظر شده است چنان بر بست موضوع گردد که اکثر
متوسلین این ریاست به تعیین سدرمقی کامیاب گردند و هم فیرمی
بهر ماهی و سالی در خزانه عامره برقع مایحتاج و دیگر ابواب
عاید شود بنا بران مشاهره والدیم بیست و پنج و دیگران را
ده دوازده روپیه مقرر و افلا آن بستخط خاص قرین گردید
والدم این معنی را در آن وقت پر عشرت غنیمت شناخت

و بلا جد و جهد موجب هذا قبول ساخت هرگاه خان مشار الیه
 معرول و قدوة اعظم علمای دین زبدة اکابر فضلاء متاخرین
 کاشف دقائق معقول و منقول واقف حقایق فروع و اصول
 خرد پناه دانش دستگاه در راست گوی و خیرخواهی با آقای خود
 یگانہ و یکتا و باستغای برآمد حاجت مردم پیش امرا به
 بی باکی بلا لحاظ مضرت نفس خویش به مثل و به همتا سرآمد غنیمت
 فضیلت آثار و گل سرسبد تبار ذی اعتبار ما جناب شرف الملک
 شرف الدوله مولوی محمد غوث خان بهادر غالب جنگ که اوستاد
 آن امیر ابن الامیر و دران آوان در اودگیر سکونت پذیر و پیش جناب
 سید عبدالقادر خان صاحب غفران نشان ملازم بعز و توقیر بود به
 طلب حضور برین خدمت عظیم المرتبت نهم جمادی الاولی سال
 یکہزار و صد و شانزده ہجری منصوب گشت اکثر علاقه داران آن
 زمان با موجب بیش قرار گران درسک ملازمان مشک گردیدند
 و جناب مولانای ممدوح از تقرر در مایہ ہائے قلیل مردم سفارشی
 خود علی الخصوص برای والدہ کہ کثیر الحلق بود دست تلہف
 می مالید و انگشت حیرت اتم نظر بر تکلیف شدید پدرم بدنہان
 تاسف میگزید درین اثنا رودی جناب نواب مویہ من اللہ و
 بسوط الیہ الی عباد اللہ ، از راہ قدم پروری و عنایت گستری
 بخانہ آن عالم ادیب ماهر با عروجاہ (ق ۷ ب) اعنی مولانا
 مولوی محمد باقر آگاہ تشریف ارزانی ، و ملاقات شرف آیات

بفرط قدردانی فرمود چون دران حین آن مربی گوشه نشین خلوت گزین
 توجهات و نوازشات آن مصدر خلق عظیم و مورد فضل کریم باین
 بهین معاینه کرد تفریب و تمهید اضافه مشا هرة والد م بعض فیض
 معرض والا رسانید بفضل مقرون باجابت گردیده حکم آن مفوض
 بشرف الملک مرحوم گشت ، اما از آنجا که تصیف ذات البین هر دو عالم
 موصوفین نبود تا چند ماه صورت این مدعا از پرده کج دارد
 مرید جلوه ظهور نمود آخر الامر والد م ازان محسن عیم الامتنان استیذان
 نمود که خود به نسبت بتحریک سلسله اینمعنی نزد آن مدار کار
 دیوانی رجوع نماید لیکن ازین آهنگ بمقتضای دل زدگی آن
 منظر عار و ننگ ممنوع گشته بحکم النصیب مایصیب بر رزاق علی
 الاطلاق تکبیل و اصلاح کار خود بکار ساز حقیقی تحویل ساخته این
 بنده ناخوانده را از نیلور جهته تربیت و تدریس کتب متداوله
 و تعلیم خط و دیگر ادب مشهوره طلب فرمود -

شرح نامه عظمت نشان وزیر سلطان روم
 در جواب عریضه جناب والا جاه جنت
 آرامگاه مرقوم چهاردهم رجب المرجب سال
 یکهزار دوصد و سه هجری که بنام نامی نواب
 والا جاه در عهد نواب رحمت مآب پرتوصدور
 انداخت و بیان خط فرحت نمط نواب

گورنر جنرل بہادر بنگالہ درباب استقلال جلوس
 میمنت مانوس بر مسند الکہ کرناٹک کہ بورود
 محمود دامن احباب و ہواخوانان را بگاہاے
 نشاط مملو ساخت

چون سال یکہزار و دو صد و شانزدہ ہجری جناب رحمت
 مآب بشرف تمکن مسند ریاست ملک کرناٹک نامور گشت در ہمون
 سال نامہ شرف ہنگامہ وزیر حسب الحکم خاقان دین پناہ و زینت بخش
 سریر خلافت و شہنشاہی ، زیب افزای افسر سلطنت و نطل الہی
 موید شریعت غزای احمدی مروج ملت بیضای محمدی خسرو
 عالم عالمیان خدیو زمین و زمان ، دین پرور ، عدالت گستر ، نطل
 رحمت خالق اکبر ، سلطان البرین ، خاقان البحرین ، خادم حرین
 الشریفین ، زاد ہما لشہ شرفاً و تعظیماً اباعن جد ، فخر سلاطین روی زمین ،
 السلطان ابن السلطان ، الخاقان ابن الخاقان ، السلطان سلیم خان ،
 ابن السلطان مصطفی خان ابن السلطان احمد خان خلدانشہ ملکہ و سلطنتہ
 در جواب عریضہ جناب نواب والا جاہ جنت آرامگاہ کہ بنام شاہ
 مشتل استدعای خدمت و اشفی حرین الشریفین ، و استجازت ترمیم
 و تعمیر روضہ مقدس و مطہر جناب حضرت رسالت پناہ صلی اللہ
 علیہ و آلہ واصحابہ وسلم و گنبد حضرت غوث الثقلین مقبول کونین
 از طلاکاری و دیگر چند ابواب خیر در مناسب اوقات و محتمل

صدور تاکید مشید شاه بکارپردازان و اهلکاران آن اماکن تقدس
 نشان درباره اجرای امور معروضه مسطوره و محافظت زایران بیت
 الله که ازینجا میروند بدین مضمون که مادامیکه دران بقلع شریفه
 اقامت ورزند معین و محافظ ایشان باشند ، و اگر کسی از آنها
 راه بملک بقا پیماید مال و اسباب او را در حیطه تصرف خود
 نیارند در سال یکهزار و دو صد و سه هجری بسمت ابلغ پیوسته
 بود موسوم اسم اشرف نواب والا جاه در ریاست نواب رحمت
 مآب ، و هم خط فرحت نمط نواب معلى القاب^۱ موشت نوبل
 مارکوش و لزللی گورنر بهادر بنگاله متضمن استقلال جلوس میمنت مانوس
 اسمی جناب نواب ممدوح مع جواهر زواهر و خلعت و یک زنجیر
 فیل هجدهم رمضان المبارک سال یکهزار و ۱۰۰ و صد و شانزده هجری
 بهمراهی نواب گورنر کلیو صاحب بهادر مع سرداران عالی شان و
 عمدگان فرست نشان و شوکت و حشمت بسیار و کرد فر بیشتر
 بدربار فیض مدار شرف اصدار و ورود استبشار فرمود و در آن
 روز و شب برای جشن از حکم خداوندی همگی جلوی سرکار شوکت
 دثار و تمامی ارکان و اعیان و ملازمین عبودیت ارتسام چه
 از خواص و عوام حاضر دربار فیض مدار بودند و ندور و پیشکشهای
 این نوید فرحت جاوید گذرانیدند و جنرل بورر صاحب بهادر که
 با فوج ظفر موج کمپنی از سولدات ولایتی و سپاه هندی برای
 پهرجات و حفاظت جناب رحمت مآب از خوف اعدا و

بجهت جلوی سواری خاص در چپک سکونت میداشت بتعظیم
 این هر دو امر نجسته اثر صفوف افواج آراست و از ضروب
 اقواب شادبایه سرکار کرامت آثار و توپهای همراهی جنرل بهادر
 و اقواب قلعه که افزون تر از صد ضرب سرزده دمام دغان
 حسرت از دمدنه سینه حقد گنجینه حساد برخاست کارپردازان
 دولت همگی فوج را یانعام اندازۀ مقام هر یک نداشتند و رفقا و
 ملازمین قدیم را بمناصب مناسب هر کدام سرفراز ساختند مخفی
 نماند که در عهد گورنر بهادر موصوف از ششم رمضان سال
 یک هزار و دوصد و هفده هجری نظر بر شوکت و حشمت این در
 خانه مرحمت نشانه بر دوازده هزار هون مقرر ماهیانه بمجموعه خمس
 سالیانه در عوض ضبطی ملک کرناٹک چهار هزار هون افزود گردید

بیان وصول این نیاز گنجور بمدراس نجسته
 اساس از نیلور اعنی بجناب افاضت نصاب
 قبله گاهی و مهاجرت حضرت والدۀ ماجدۀ
 شفقت پناهی و ذکر انسلاک من هیچدان
 در زمرۀ تلامذۀ خالم محی الدین صاحب خوشنویس

چنینکه عمر از دوازده سالگی متجاوز گشته و پندنامه حضرت
 شیخ فرید الدین عطار قدس الله الاسرار از جناب حافظ حاجی محی الدین صاحب

مرحوم میخواندم آن آدم^(۱) والد عبدالکریم نام که هنگام طفولیت به ملکی^(۲) و خدمت گاریم مامور بود برای طلب من از مدراس فایز نیلور گردید و وصولش مختتم شمرده نظر بشوق مشاهده عجایب سفر و تمنای محایینه^(۳) مدراس نصارت اثر که در دل داشتم شادان و فرحان گردیدیم و بلحاظ فراق و تصور افتراق والده ماجده که در سایه شفقت پایه اش تا مدتی بچندین ناز و نعمت پرورش یافته و گاهی دور و مهجور از جناب والایش نشده بودم خیلی هراسان و ترسان گشتم فکیف از فرقت سراپا حرقت من سفرگزین که بام و شام مدنظر عطفت اثر جناب او بودم حزن و ملال راه یاب خاطر نوازش ذخایر او شده باشند زبان در تقریر این حال فائز و قلم از تخریر این مقال قاصر است الحاصل جناب والده ام باچشم اشکبار و دل بیقرار مرا بصیانت حافظ حقیقی و ضمانت ضامن تحقیقی سپرده رخصت و بخضوع و خشوع دست برداشته در حق من دعای حصول خیر و برکت بحضرت مجیب الدعوات نمود و من گاهی گریان و زانی خندان بیرون خانه آمده در باطن بازاد حفاظت جناب کبریای الهی و بدرقه اعانت حضرت رسالت پناهی و در ظاهر بصحابت آدم فرستاده قبله گاهی در شهر محرم الحرام سال یک هزار و دو صد و هفده هجری به سمت مدراس پنه سپار و راهی گشته در عرصه یک هفته بحضور شفقت گنجور والده ماجده مشرف و از سعادت پاپوس

جناب خالم که قبل ازین گاهی او را ندیده بودم مستعد شدم و پس از ادراک آداب ملازمت بزرگان و عمدگان روز دوم یا سیوم به جناب با عز و جاه مولانا مولوی محمد باقر آگاه همراه والد ماجدم رفتم آن جناب فضیلت انتساب نظر بر عزت افزائی مجدد معاینه خاکسار بمقدار برخاست و بنده از راه ادب دست بسته سر خود در کنار محنت آثارش فروکشید و بادای تسلیم سعادت تقصیم پرداخته جانشین ادب گاه حضورش گردید آنجناب بعد قیل و قال بزرگان چند کلمات موعظانه در باب تقید نوشت و خواند بنده تاکیداً با پدر بزرگوارم فرمود و بنده وقت عنایت بایزان رخصتانه بدست خاص اجازت گاه گاه حاضر شدن حضور علم معمور و پیشگاه رفیع پایگاهش گرفته . بمکان خود مراجعت نمود ، دران حین بافتضای شوق موفور باوصف تقصیم عربیت خالم سمت چتر جهت ادای طوی خال خردم کتابیکه هنگام خروج از نیلور میخواندم باز بامشق خط عربی نزد جناب ممدوح آغاز نمودم ، و بعد چند روز همراه خالم معموره مزبور رفتم پس از وصول بمعموره مذکور از رگدر عارضه رد و داد چندی شغل درس و مشق بمعرض تعویق درآمد چون خالم بسرانجام همگی مهام متعلقه خود قریب دو ماه درانجا بساط سکونت چیده وقت معاودت منعم نواز خان فرزند کلان و غیره را برای اکتساب علم و فضل همپای خود گرفته داخل مدراس گردید احقر المباد مجدداً افتتاح درس کتاب و مشق خط عربی نمود

هرگاه والد و خالم بعد از امضای چند ماه صورت سکونت دایمی بمقتضای
 تعلق معاش درینجا دیده آردمان را بطلب متعلقان خود روانه نیلور
 و چتور کردند و بعد تجسی تمام خانه وسیع از کرایه بدست آوردند
 و والد و قریب وصول متعلقان خویش یعنی والده ماجده و غیره
 که اتفاق آمدن ایشان چند روز پیشتر از رسیدن متعلقان خالم
 صورت بسته بود از خانقاه برآمده بخانه کرایه که محاذی خانه
 سالک طریقه انیقه قدیمانه و بیدریس؟ مبتدیان فرزانه و یگانه، جناب
 مولوی عبدالقادر صاحب مرحوم بود فروکش نمود، و پس از انقضای
 روزی چند و ابستگان خالم هم در رسیده در همانخانه با ما سکونت
 ورزیدند و باتفاق تا قریب سه سال اقامت میداشتند در آن
 زمان مطابق قرارداد نیاگان والا نژاد رسم فرخنده صوم جناب صاحبزاد
 ولی عهد^۱ فخرالامرا اعظم جاه در سن یازده سالگی سال یک هزار و دو صد
 و هجده هجری به انتظام تمام و زیب و زینت تام و تقسیم
 قورهای طعام و ترتیب مجلس خاص و عام بوقت سحر و شام حسن
 انصرام پذیرفت -

بیان ورود نامه طمانیت علامه بادشاه انگلستان
 در باب استقلال ریاست بنام نامی و اسم سامی
 جناب نواب رحمت ماب

بفضل جناب الهی جل جلاله و اعانت رسالت پناهی^۲

عم ناله روز دوشنبه تاریخ هفدهم ماه ذیقعد سال یکهزار و دوصد و نوزده هجری ثون میجر صاحب پیش از طلوع نیراعظم فروغ بخش عالم وارد حضور لامع النور گشته همگی جلوی سرکار نامدار همپای خود ببارغ کمپنی برد و بعد برآمد وقت دو گهری روز فوج فیروز کمپنی مع سولدات و سواران باریکات از دروازه دیوانخانه هاپونکل تا دروازه بارغ مذکور بهر دو جانب شارع عام محاذی یکدیگر صف زدند و هم چار ضرب توپ اندرون بارغ خاص متصل آبگیریکه مهندسی گننه نامند قایم کرده شد نیز سایر ملازمین سرکار فیض آگین از اعلی تا ادنی حسب الحکم معلی لباس نفیس و مصفا پوشیده بدربار مکرمت مدار حاضر گشتند و بر مقام خودها نشستند درین اثنا ثون میجر صاحب نامه نوازش مقرون طمانیت مشحون بادشاه جم حشمت دار اسپاه کیخسرو شوکت فریدون بارگاه انگلستان نصارت بنیان متضمن استحکام و استقلال ریاست کثیر الاضافت بنام نامی و اسم گرامی بندگان عالی متعالی نواب عظیم المرتبت کریم النفس عالی درجت در عماری با خود داشته و جلوی سرکار بتزئیل همراه گذاشته و جناب والا شان خیرت نشان نواب گورنر بنگال معه بانوی خود و اڈمرل صاحب و دیگر سرداران جلیل الشان از اهل قلم و اهل شمشیر و چند خاتونان لطافت شیون برای ادای چشم روشنی یعنی مبارکباد عقب فیل عماری بر بهلها نشسته از بارغ مسطور جلوریز گشتند پس جناب صاحبزاده ولی عهد نواب

بلند اقبال ما و جناب شرف الملک با جاه و اجلال تادرب باغ
خاص استقبال^(۱) نموده به تجل شایان و طمطراق نمایان به حضور
فیض گنجور آوردند دران حین نشاء آگین نواب معلى القاب
از جلوس گاه سراسر موبت شمیری بدست که آنرا دهبوب نامند تعظیماً
پیش آمده بهمابت و سطوت تمام منتظر ورود خط مکرمت نمط
و ملاقات گورنر بهادر معزى الیه برزینہ دارالاماره رونق قیام می افزود
و چون نامه اشتقاق علامه رسید و ملاقات گورنر بهادر ممدوح
و غیره صاحبان عالی شان موافق مرسوم بظهور انجامید از آنجا با
دستگیری گورنر بهادر تا تخت طلای و مسند امرائی که بقدر انفاع
کرسیها مرتفع گردیده است تشریف آورده جناب گورنر بهادر را
برکوچ مخملی متصل تحت نشاندہ خود بدولت بر تخت طلای مذکور
شرف جلوس میمنت مانوس فرمود جناب گورنر معزى الیه نامه
معظمه را از صندوقچه برآورده خواست که بدست مبارک
جناب نواب والا خطاب بدہد ، ناگاه جناب نواب فیض انتساب
سبقت کرده فوراً از تخت فرود آمده نامه موصوفه را بدست
خود گرفته جهت قرائت به مستر جان باطلی میرمنشی دارالانشاء انگریزی
داد بیستر مذکور برچوکی مخمل سرخ ایستاده (ق ۹ ب) زبان
بقرائت کشاده مسامع زبان دانان انگریزی را از اسماع مضامین و
معانی رنگینش نواخت ، و راجہ خوب چند میرمنشی ترجمہ فارسی آن
بر ہلمان چوکی ایستاده با آواز بلند و فصاحت دل پسند خواندہ جان

و جناب سامعین حاضرین را بسرور موفور مسرور ساخت . بحمد الله ثم
 حمد الله بعد نواندش جناب گورنر دانش پرور و اڈمرل صاحب و
 دیگر سرداران ذی شان و بانوان لطافت نشان بقانون خویش
 مراتب تهنیت مودی ساختند ، اتواب مبارکباد در باغ سرکار
 و برقله و بر تمامی جهاز وغیره و سہ شک تفنگ ہا از فوج
 حاضر الوقت سر شد ازان بعد حضرت بندگان عالی متعالی جناب
 گورنر بہادر و اڈمرل صاحب و جمیع سرداران و خاتونان نزاکت
 توامان را بنا بر تناول برکفش یعنی طعام چاشت ہمراہ خود بحجرہ
 نعمت خانہ برد و در آنجا بر میز برکفش اطعمہ گوناگون و فاکہ بوقلمون
 آنقدر چیدہ بودند کہ گاہی بنظر احدی صورت این چنین تکلف
 جلوه نہ نمود چنانچہ ہمگنان بعد فراغت از تناول طعام پیش تخت
 فرخندہ فرجام جمع آمدہ استادند ، بندگان حضرت نواب ذی کموت
 جناب گورنر صاحب والامناصب و خاتون نجمستہ منظر و چند
 سرداران معتبر را خلایع فاخرہ و عطر و گلاب و گلہا وغیرہ
 مرحمت فرمود و بدیگران فقط از عطر و گلاب و گلہا و بیرہای
 پان تواضع نمود ، بعد رخصت ایشان خود بدولت باز بر تخت
 نراندود جلوس سعادت آمود نمودہ باخذند^۲ ہمگی ملازمان سراپا
 ارادت و سرفرازی و عزت افزائی بندگان لازم الرعایت متوجہ
 گشت ، دران میان از راہ نوازشات خداوندی پدر بانوی
 محترمہ خود نصرت جنگ را بخطاب شکوہ الملک نصیر الدولہ و

عطای جیغه زمردین و نوبت بدستور نواختن بر پشت چین عنایتش
و جناب مولوی محمد غوث صاحب را، خطاب شرف الملک شرف الدوله
مولوی محمد غوث خان بهادر غالب جنگ و مرحمت جیغه و
آفتاب گیری و نوبت مطابق قاعده مسطورہ و عماد الدین محمد خان
ظفر یاب جنگ را، خطاب عماد الدوله سرفراز و معزز ساخت و رای
خوب چند میرنشی را از خطاب رای رایان راجه بهادر و عنایت
یک راس اسپ خاصه و خلعت ^(۱)نہربانی و دوشالہ نواخت
و دیگر ملازمان ذی مرتبت و اہل خدمت و فراخو رتبت
بعطای تشریفات و خطابات و انعامات و دوشاہاء بشمار مشمول
مراحم و مہذول مکارم گردیدند و در شب آروز بزم جشن طرب
و شادمانی این کامرانی بفرط تکلف و تزئین و رقص و سرود
دلفنین آراستہ شد و در تمامی آبادی مدراس جمعیت اساس و
دیگر بلاد مثل آرکاٹ و ساٹکڈہ و نتہرنگہ و غیرہ شکر شکر این
نوید بہجت جاوید^(۲) تقسیم پذیرفتہ کام و زبان ہر یکی از سکناۃ
دور و نزدیک حلاوت متکاثر بہرسانید و لب دہان حاسن
را پر از تلخی های حسرت وافر گردانید

بیان حالات راقم وغیرہ کہ بعد از ورود

نامہ موصوفہ بظہور آمدہ

جناب خالم برای جبر نقصان مشاہرہ خود کہ بعد انعقاد

نکاح مبارک النساء بیگم مرحومه مثل در ماههٔ سایر ملازمین بعض تخفیف
آمده بود در جناب شرف الملک آمد و شدی داشت ، در خلال این
حال از سفارش جناب موصوف و بذریعۀ ثبوت قدامت و انتساب
او بسرکار جناب نواب امیرالامرا فردوس مکان و بواسطۀ تحقیق ارادت
بمعرفت او در جناب قدسیہ نظر برفاقت او بانصیر الدولہ شکوه الملک
در وقت اسیریش که مع توابع خود اسیر پنجه سطوت نواب حید علیخان
بہادر گشتہ از چندگیری سمت بالاگھاٹ رجوع نموده بود بخدمت
اتالیقی صاحبزادہ عالی پایگاہ نواب اعظم جاہ مقرر و ہم بہ تعیین
اسپ سواری از سرکار مفتخر گردید ، معہذا بعلت وقوع ثانیری
در رسیدن از میلاپور بہایون محل جہت ادای نوکری حکم والای
جناب رحمت مآب بواسطت جناب مدارالمہام حاصل نموده مع
توابع خود والدہ از آنجا برآمدہ در انجیر باغ بہ مکان مستعار سرکار
سکونت ورزید و گاہ گاہ در اوقات عدم حضور سید محمد غوث خان
صاحب خوشنویس کہ از تلامذہ او است و جناب سید عبدالقادر صاحب
خوشنویس در تعلیم خط و تدریس کتب فارسی بہ صاحبزادہ والاگھر
مدوح نیابتاً مشغول شدی و رفتہ رفتہ بتعلیم و تدریس صاحبزادہ
موصوف و صاحبزادہ دولت پناہ عظیم جاہ بالاستقلال مامور گشت
و آخر ہمرتبہ استادی نواب جوان دولت و جوان سال سمدائتہ
المتعال پیوست ، و چون والدہ وغیرہ یعنی ماہمہ متوسلان حضرت
آگاہ مہم از ابتدا بقصور در ماہہ مبتلای انواع رنج و عنا و از

ملاحظه قلت آمد و کثرت خرج پیچ و تاب کش شکنجه تشویش صباح و
 مسا بود هم این تخفیف عام که از نکاح مبارک الشابیگم صاحبه بوقوع
 انجامید علاوه بران گردیده غوطه خوار چارموبه فرط تکلیف و اضطراب
 و غریق بحر ناپیداکنار عسرت بسیار گردانید ، و راه امید وصول
 بساحل نجات بدستیاری فلک رفاهیت از پیچ جائی نکشاده درته
 یاس مطلق نشانید از آنجا که پدرم باین حالت پر ملالت نظر بر
 استنکاف و انکار مزاج حمیت امتزاج جناب آگاه خود را
 جهته افزایش مشاهره بدرکسی از کارپردازان سرکار فیض مدار
 رسانیدن و بتوسل احدی از اهل کاران دربار دین باب
 سفارش کنانیدن نمی توانست ناچار بدار قناعت اقامت ورزید و
 باعانت اجرت کتابت بساط اوقات می پیچید در وسط چنین حال
 تشتت اشتغال کتاب بوستان نزد جناب طاهر مرحوم مغفور و کتاب
 گلستان و غیره چند نسخهای خرد از عقاید و فقه بحضور خالم میخواندم
 و مشق خط نسخ هم تا حرف فا رسانیده بودم اما بسبب ضیق معاش
 بران خط نسخ کشیده استنساخ کتب مستاجره متوجه شدم قضا را
 دران هنگام عسرت التیام مربی ما یعنی جناب مولوی محمد باقر آگاه در
 سال یکهزار و دو صد و بیست هجری داعی اجل را لبیک
 اجابت گفت و دلهای ما را از ناوک غم و الم سفت ازان
 بعد بذریعہ الطاف شرف الملک مرحوم نقصان مشاهره والدیم که
 پیشتر بنظر آمده بود بکمال انجامید و رسم نجسته نظم جشن

بسم الله خوانی جناب صاحبزاده خرد سراج الامرا نواب عظیم جابه
 بآئین، بهین، و عطای خلایع از جامه خانه نوازش آگین و تقسیم
 توره‌ها و جائزها بحسب مراتب هرکس از ملازمین بتاریخ بیست و
 هشتم جمادی الاول در سال یک هزار و دو صد و هشت و یک هجری
 زینت سرانجام یافت -

بیان در خوردن و الیم با عمادالدین محمد خان
 بهادر ظفریاب جنگ عمادالدوله بدرخواست
 قریه بطور اجاره از تعلقه خان موصوف از اهل
 کمپنی باجاره گرفته بود و برآمد دیگر مطالب
 ذاتی خود و اتفاق ملاقات ما دو برادران
 باخان موصوف در ضمن آن

چون پدرم دید که سایه شفقت پایه حضرت آگاه
 زوال پذیر گردیده و کسی در ظاهر معینی و در امر استکتاب
 دلیلی نمانده، باخان موصوف که دران ایام از باعث مختاریت
 ثابته جنگ بکارپردازی دولت سرای جناب قدسیه عنان اسپ آمد
 و رفت او از کمی التفات جناب قدسیه باز کشیده و رونق بازار
 اقتدارش کاهیده و شهرت عزت و اعتبارش باخطاط رسیده و
 میلان طبعش در حب مفرط دنیای پر زور و جر منافع هر نوع

تجارت نزدیک و دور به نهایت انجامیده بود از وساطت جناب طاهر صاحب خوشنویس و حاجی حافظ محی الدین صاحب که دران آوان به تحفظ قرآن مجید استاذ خان موصوف بود ملاقات نمود و بر طبق مرکز خاطر خود قریه ازو باجاره گرفته چند سال در سعی و تردد زراعت و غیره آنجا متوجه گشت از آنجا که بخت نامساعدت و تقدیر باتدیر ناموافقت می داشت از عدم باران رخت بجای منفعت کثرت مضرت صورت بست ، درین عرصه پدرم خواست که قصیده هندی مولف خود بتوصیف جناب قدسیه از استعانت و توسل خان موصوف بحضور جناب ممدوحه گزرنانیده در باب استحقاق اتالیقی صاحبزاده دولت پناه عظیم جاه سلمه است سعی نماید چنانچه خان موصوف از راه الطاف التماس والدم قبول نموده پیش از یک سال از ایام رسم بسم الله خوانی والا پیش مساعی موفوره بکار برده در اجابت این معنی از همشیره خود یعنی جناب قدسیه عهد محکم گرفت و بوقت موقت یعنی بعد انصرام مهام جشن رسم مسطور یادده جناب قدسیه گردیده والدم را از شرف خدمت اتالیقی مشرف گردانید و والدم هم هر روز بحاضر باشی جناب صاحبزاده والا شان سرمایه اندوز مباحات می شد و در حینیکه والدم بتقاریب اعیان و بملاقات خان موصوف تشریف می برد رباعیات شاعرانه گفته و از دست ما هر دو برادران بآئین خوشنویسان نویسانید همراه خود برده به خان موصوف میزدانید و خان موصوف بطور

عیدی دو دو روپیہ، ہما مرحمت میفرمود و دران زمان سن من چیزی کم و بیش شانزده ساله و سن برادر من چهارده ساله بود و کتاب بوستان کہ از جناب طاہر صاحب میخواندم تمام نگشتہ تا یکسال بیمار مانده شانزدہم جمادی الاولی سال یکہزار و دوصد و بیست و دو ہجری از تسلیم جان بخالق اش و جان ابواب غم و الم بردہای والدین وغیرہ کشود ناگاہ درین حال خان موصوف را شوق تجارت جنس میچلی بندر گریبان گیر خاطر عاطر گردید و حافظ محی الدین صاحب را بروانگی سمت بندر مذکور جہتہ آوردن جنس آنجا مقرر گردانید حافظ صاحب موصوف از رہگذر نابودن مرد مذکور^(۲) و محرم باستجازت^(۳) والدین من اضعف العباد را بخانہ خود در میلاد گذاشتہ عازم بندر مسطور گشت و بمن ملاحظہ وقت فرصت و دست داد تخلیت در حفظ قرآن شریف اشتغال ورزیدہ تا ہازگشت حافظ صاحب معزی الیہ ربع قرآن مجید را حفظ کردم و بعد از مراجعتش بخانہ خویش آمدہ بحضور والدین حسب عادت سکونت گرفتم و ییل و نہار متوجہ حفظ قرآن گشتم پدرم و خالم بمن فرمودند کہ بدون ادراک قوانین تجوید قرأت قرآن مجید نازیبہ و از طراز حسن معراست باید کہ از مقتدای قاریان یگانہ قرای این زمان واقف روایات حفص مربی شایقان پر نقص زہدہ حاملان کلام الہی جناب مولینا حافظ شیخ محمدکی بآئین تجوید بخوانی و مخارج حروف بدانی پس نقش شوق تعلم آن در لوح

خاطر صـورت بست و ذوق حضور خدمت فیض درجـتش در دلم
 فراهم نشست ، و چون دران زمان آن فضیلت نشان اکثر محضو
 صاحبزاده عالیشان نواب عظیم جـاه دام اقباله بتعلیم قرآن حاضر
 می بود قائد قسـم بدین ذریعـه سـیعه بآن آستان دولت و اقبال
 رهبری فرمود -

بیان ابتدای باریابی این حقیر نیاز توامان
 در دبیرستان تادیب نشان جناب هر دو
 صاحبزاده فیض رسان عالمیان بدیعه حفظ قرآن
 و ظهور نوازشات این امیر والا شان بتدریج
 زمان بر حال من ذره سامان به یمن کلام حضرت
 ایزد سبحان

جناب خالم در سال یک هزار و دوصد و بیست و یک
 هجری اجازت احضارم بدبستان فیض نشان جناب صاحبزادگان
 والا شان اعنی نواب اعظم جـاه رضوان مآب و نواب عظیم جـاه سـمه
 استالوهاب بتقریب تعلیم قرآن شریف از جناب قدسیه حاصل کرده
 روزی مرا همراه خود برده بجناب عظمت انتساب محترمه ممدومه
 و بحضور فیض معمر هر یکی ازین صاحبزادگان والاتبار خجسته اطوار
 خوش اخلاق نیک کردار ، برگزیده امرزادهای نامدار ، شفیق قدرافزای

عالم‌بدر، قدوة حکماء با عز و وقار، اسوه جوادان روزگار، سرآمد
 مہذبان فطانت شعار، سر حلقه ادیبان شیرین گفتار، مستثنای دانشوران
 فراست آثار، پیشوای قداموازان کمرمت دثار، منتخب رهبان
 طریقه انیقه^(۲) اصحاب کبار، خلاصه محبان صادق الولای اہل بیت الہار،
 ندور گزرانیده بخدمت حافظ صاحب ممدوح گذاشت، پس
 من ہر روز حاضر حضور، و مودی مجرای ہر دو صاحبزادہای
 نوازش دستور گشتہ روبروی جناب صاحبزادہ بلند اقبال عظیم جاہ
 خوش خصال سلمہ اتہ المتعال از جناب حافظ صاحب موصوف مہرور
 و در بعضی احیان از صاحبزادہ اشفاق بنیان، جناب حافظ عبدعلی
 صاحب خوش الحان، سلمہ السبحان قلاب، مستفید درس قرآن
 اعجاز نشان، میشدم و با وصف حاضر باشی لیل و نہار بسبب
 عنایات بسیار آن برگزیدہ ولی نعمتان کمرمت آثار در عرض
 دو سال حفظ قرآن ساختم، اما بمقتضای استلزام حضور جنابین
 موصوفین بضبط آن کماحقہ پرداختن نتوانستم، و چون بحضور
 جناب قدسیہ جہت ادای فاتحہ ختم عرض کردم، از راہ فرط عنایات
 علیہ بعطای مبلغ صد روپیہ سرفراز گشتم و بہ تربیت جشن افتخار
 قرآن عظمت نشان بحضور چند بزرگان و دوستان در دیوانخانہ
 فیاض کامل، صوفی صاف دل، عارف حق آگاہ، واقف اسرار
 لی مع اللہ جناب شیخی و اوستادی مولینا مولوی محمد وجیہ اللہ

قدس الله سره بالوازمه سماع که جناب ممدوح جلیل الشان بر طریقه
ابوالعلائیہ شایق آن بود پرداختم ، و فاتحه مفتوح ختم فلاح بحضور
شیخی و استادی جناب حافظ محمد کی صاحب خواندم ، و دعای خوبی
دو جهان این خداوندان از ته دل بجناب بحیب الدعوات
بے مثل نمودم و چون مابین حفظ در مسجد کلاط باوا که سر راه
جام بازار واقع است ، چند اجزای قرآنی که به خیر حفظ در آمده بود
در نماز تراویح قرات می کردم ، بفضله تعالی در سال اتمامش نیز
حکب معمول در همان مسجد آغاز تراویح کرده بودم که حکم جناب
قدسیه جهته استماع قرآن مشغقی و مکرمی صاحبزاده حافظ عبدالعلی
صاحب که برای خواندن تراویح در مکتب خانہ جناب صاحبزاده
ممدوح مقرر شده بود شرف نفاذ یافت ، از آنجا که من وقت
افتتاح حفظ نیت رتبه خواندن کرده بودم ، بلحاظ شکر آبی جناب
قدسیه نسبت بخود از عدم اخذ زر مقررہ سامع شکر و زسای تشویش
خیبر گشتم ، در مخالفت پر فکر و ملالت جناب مولوی عبدالقادر صاحب
مرحوم و مغفور مصلحتاً مجوز شد که نظر بر بد آمد مزاج فیض امتزاج
جناب قدسیه گرفتن چنین زر و صرف آن رتبه هیچگاه عند الله مواخذ
نخواهد گشت ، بناء علی هذا نظر بامثال حکم جناب قدسیه بسرعت
سر به در پنج شش روز از ختم قرآن شریف فارغ شده متوجه
سماعت حافظ صاحب موصوف گردیدم ، پس بونه تعالی روز ختم
الله را آبی کنایه از بخشش اندکی هم هست که در میان دو دوست واقع می شود (برهان) آ

تراویح جناب قدسیه بسمع قرآن مجید تشریف آورده بحجۃ همان
 مکتب شرف جلوس بخشید و بعد انقراغ از فاتحه ختم مرا
 بخواندن چیزی از آیات قرآن شریف حکم فرمود ، حسب الامر
 جلیل القدرش چند آیات اعجاز سمات با رعایت قوانین تجوید
 برخواندم ، سماعت فرموده صوت و لحن من با قواعد قرأت نهایت
 پسندید ، بحافظ محمدکی صاحب بے سعی و سفارش کسی گفته فرستاد
 که این تلمیذ شما را بحجاب نواب معلی القاب بندگان عالی متعالی
 عرض نموده دخیل جرگه ملازمان و متعین جناب صاحبزاده خرد
 والاشان یعنی عظیم جاه خواهم نمود (ق ۱۲ الف) چون دران روز
 تسلط عبدالغفار بهادر ثابت جنگ بسرکار فیض مدار جناب قدسیه
 و جناب معلی القاب بندگان عالی متعالی بیش از بیش و دل
 جناب صاحبزاده کلان از عدم تصفیه و مجبور ساختن خان مطهر
 بذریعہ تربیت شب و روز ریش در ریش و کثرت آمد و
 رفت راقم بحضور جناب صاحبزاده موصوف بر خاطرش شاق و
 سوی ظنش نسبت براقم در ترغیب جناب صاحبزاده ممدوح
 به عناد و افساد کارهای خود مالایطاق و هم ازین سبب
 او را براقم عداوت قلبی بیشتر و مالایفاق بود شاید این مامل
 تا چهار سال در حجاب لیت و لعل مانده جلوه ظهور ننمود ،
 حتی که هرگاه این اضعف الانام در سرانجام مهام مروج خود

بیاد دہی جناب قدسیہ عرایض مع اشعار ہندی میگذرانید، خان
مستور از راه خصوصت باطنی خار ممانعت در راه برآمد کام میکاشت
درین عرصہ صاحبزادہ خرد والا گہر بلند اختر نیز حفظ قرآن شریف
بانجام رسانید، و توجہ خاطر خطیر بخواندن کتب نحو و صرف و
فارسی وغیرہ منصرف گردانید.

بیان حصول شرف ملازمت باسعادت
جناب نواب رحمت مآب علیہ الرحمۃ
باین ذرۃ بمقدار اول بار و دیگر سواخ
و روداد قابل اظہار

ہرگاہ جناب شرف الملک مرحوم بتاریخ یازدہم رمضان
المبارک سال یکہزار و دو صد و بیست و سہ ہجری از خدمت
دیوانی معزول شد، بر دل والدہ از ظہور این امر و یاس حصول
مکنونات خاطر از اضطراب غایت و تشویش لاناہایت لاحق گردید
و در ہمین سال مزاج و ہاج جناب رحمت مآب باستیلائی عارضہ
یکچہ^(۱) متکسل گشت، بعد از یک ماہ سیزدہم محرم الحرام سال
یکہزار و دو صد و بیست و چہار ہجری غسل صحت فرمود پس ازین
چون مرضی مبارک جناب رضوان مآب^(۲) برای گذرانیدن نذر راقم

(۱) آذرباہ برآمد (۲) کچہ بضم اظہر و وزن بقیہ جستن مہورا گویند و بعضی دفاق خوانند (برہان) ۱۲۸ (۳) پیشکش (۴)

و رسانیدن سعادت ملازمت نواب ممدوح اقتضا نمود، از
 راه عنایات خداوندی ارشاد فرمود که بالفعل یک قطعه جلی خوشنویس
 بگذرانی که همین مصلحت وقت است، مطابق حکم قطعه تحریر
 حدیث نبوی: **رَبَاعِي هِنْدِي كُفْتُ خُودَ يَعْنِي مَنْ أَتَفَقَ دَرَهْمًا**
عَلَى طَالِبِ الْعِلْمِ فَكَأَنَّمَا انْفَقَ جَبَلٌ ذَهَبٍ أَحْمَرَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ تَعَالَى

رَبَاعِي

از فضل الٰه غسل صحت
 پایا ہے شہ عظیم دولت
 سایہ رسے اس کا ہم پہ یارب
 تا ہر وہ قیامت قیامت

طیار نمود پس آنجناب مرحمت انتساب بعد از تقریب جشن
 صحت که همانروز بود وقت قریب نماز مغرب بجناب سید عبدالقادر
 صاحب خوشنویس ارشاد فرمود که من بحضور نواب می نشینم باید که
 شما راقم را همراه خود گرفته باین تمهید که راقم از اجازت حضور
 قدسیہ بمکتب خانہ صاحبزادہ نزد بلند اقبال عظیم جاہ حفظ قرآن شریف
 کردہ (ق ۱۲ ب) شوق طلب علم دارد پیشکش گذرانید، جناب
 موصوف بامثال حکم خداوندی پرداخت، چون قطعه مذکور در
 حضور گذشت، خود بدولت مستفسر احوال ولایت راقم شد،

قادر صاحب خوشنویس از نام والد راقم و خدمت اتالیقی صاحبزاده
 خرد معروض داشت فرمود می دانم و مؤا راقم را حکم صادر شد
 که در نماز مغرب مقتدا شود ، حسب الحکم بامامت استادم و
 مطابق مذهب سنیۀ شافعیہ در ادای ارکان نماز پرداختم ، چون
 چهار خواندن بسم الله در مذهب حنفیہ مکروه است ، پس از ادای
 نماز خود بدولت مخاطب بر اقم شده فرمود که چرا بسمه بصوت
 بلند قرات نمودی ، شاید در نماز ما کراهت واقع شده باشد
 عرض کردم وقت خواندن کتب فقه از جناب شرف الملک مرحوم
 معلوم شد که تا آنکه امام مطابق مذهب خود رعایت سنن و
 مستحبات نکند ، نماز مامومین هر مذهب " با ولایت مودی نگردد
 چنانچه نزد عالم متبحر اجل ، متموج علم و عمل ، جامع معقول و
 منقول ، کاشف فروع و اصول ، فرد کامل فضلاء متاخرین
 مهر سپهر علوم دین متین ، صاحب تصانیف فایقه و تالیف رایقه
 واقف اسرار خفی و جلی ، جناب ملک العلماء مولانا محمد عبدالعلی
 قدس سره الولی ، همین قول مرجح است ، پس ارشاد شد که از
 تلامیذ شرف الملک هستی ، عرض کردم آری ، بعد ازین از زبان
 مبارک خود در تحسین و آفرین راقم در افشانی فرمود ، روز
 دیگر سرگذشت گذشته پیش استاد ممدوح خود ظاهر ساختم ، فرمود
 که اگر تذکره این مسئله وقت بودن من در حضور آید بخوب ترین
 وجهی باظهار لیاقت تو خواهیم پرداخت و دران هنگام میمنت

فرجام از پیش گاه والایش خلعت دارالمهامی با قلدان دستخطی بشانزدهم
 ماه محرم سنه مذکور و خطاب جاہی بمقتضای عالی ظرفی بموجب
 اطلاع بدربار شاه دہلی باوصف عدم اقتدار و فضیلت سلطنتش
 موافق رسم بزرگان خود نوزدهم ربیع الاول سنہ الیہ بجناب
 ہمین صاحبزادہ عالی مقدار فخرالامرا مرحمت ، و خطاب عظیم جاہی
 بحکم همان دربار بادشاہی نوزدهم ربیع الاول سنہ الیہ ، و
 خلعت منصب بخشی گری مع شمشیر بہ پانزدہم شہر جمادی الاخری
 بہ جناب ہمین صاحبزادہ والاتبار سراج الامرا مکرمت شدہ ، و
 بعد ازین خطاب فخرالامرا بہ عمدۃ الامرا و سراج الامرا بامیرالامرا
 مبدل گشت ۔

بیان ورود نامہ صاحبان عالیشان کمپنی بہادر درباب استقلال ریاست بنام نامی معلى القاب نواب عظیم الدولہ

بعون ایزد سبحان تعالی شانہ ، و امداد حبیب برگزیدہ
 جهان اعلی احسانہ ، روز مبارک جمعہ بیست و ہفتم شعبان سال
 یک ہزار و دو صد و بیست و شش ہجری وقت ہفت و نیم
 ساعت روز بلند شدہ خط نوازش نمط صاحبان والاشان کمپنی
 بہادر موسوم اسم سعادت لزوم جناب بندگان عالی مقامی نواب
 (۱) بادصف اقتدار (۲)

عظیم الدوله والاچاه مستر فالکنر صاحب چیف سکرتری و کرنل بارکلی صاحب
 ٹون میجر در عماری سرکار با خود گذاشته (ق ۱۳ الف) و لطیف
 بیگ خان مورچل بدست نشسته و جناب نواب گورنر سار
 جارج بارلو بارونٹ بهادر و دیگر سرداران ذی شان بسواری
 بہلہا عقب فیل عماری بode و سواران باریکات و جلوی
 سرکار ہمراہ داشته با تکلف و تزئین موفور و شان و تجمل
 نا محصور، از باغ ایوان نواب گورنر بہادر برآمدند و ازین سو
 ہر دو صاحبزادہ والاگہر جلیل القدر اعنی جناب اعظم جاہ
 و جناب عظیم جاہ در عماری سبز و حافظ احمد خان بہادر بخواضی
 نشسته، باستقبال نامہ مکرمیت مقامہ از میان دو صف
 فوج کمپنی کہ از دروازہ دیوان خانہ ہمایون محل یعنی دارالامارہ
 تا دروازہ درآمد باغ خاص مقابل یکدیگر استادہ بودند، تا
 آبگیر اصطبل اسپان ترب تشریف فرمودہ صحابت خط تفقد
 نمط نزد زینہ دارالامارہ رسیدہ نامہ را از عماری فرود آوردند
 دران زمان بشاشت عنوان حضرت بندگان عالی شمشیری از
 قسم دہوپ بدست گرفته با مزید فر و شکوہ تعظیما از جلوس گاہ
 پیش آمدہ چٹم بر راہ ورود خط و نزول نواب گورنر صاحب
 بزینہ دارالامارہ زیب و زینت می بخشید و ہم اہل خاندان
 و سایر ملازمان از اعلی تا ادنی باستحظار دربار فیض مدارش

بهره اندوز می گشتند ، چون کرنل بارکلی صاحب و فالکنر صاحب
 مع خط از عماری و نواب گورز صاحب و سرداران دیگر از
 اهل بهل ها پائین آمده باجناب بندگان عالی از جوشش وادوان
 بقانون خود با معانقه و مصافحه ملاقات کردند ، پس حضرت
 بندگان عالی دست نواب گورز صاحب و جنرل صاحب گرفته
 آورده برکوچ مخملی نزدیک تخت طلایی که سابق دجه وضعتش
 مذکور شده جانب دست راست خود نشانیده و دیگر
 سرداران را مثل کاس میجر و غیره که قریب بیست و پنج
 کس بودند بشرف اجلاس برکسی های ساده معزز گردانید
 و بعد انقضای وقت دو سه دقیقه گورز صاحب مدوح خط
 عظمت نمط کمپنی از دست کرنل بارکلی صاحب گرفته برای
 دانش بدست مبارک نواب والاخطاب برخاست نواب
 محلی القاب و جمیع سرداران حضار محفل نیز جهت گرفتن
 آن برخاستند و آن از دست نواب گورز صاحب بدست مبارک
 محلی القاب رسیدن همان بود و بیست و یک ضرب توپ
 تهنیت بر قلمه سرشدن همان و نواب فیض تاب باجاست
 نواب گورز صاحب خط را بنا بر خواندن به مستر فالکنر داد ، مستر
 مذکور بر چوکی مخمل سرخ استاده خواند ، بعد خواندنش بیست و
 یک ضرب توپ از سرکار فیض آثار قریب آب کندی که به

(۱) آب کندی زمینی را گویند که آب آن را گنده باشد و چاکها و چرها در آن انگنده و آب گیر و آب انبار را
 دیدن نمیدانند.

چینی گننه مشهور است سرشد و حضور برای خواندن ترجمه فارسی آن به راجه خوب چند بهادر میرنشی حکم فرمود در آنوقت متر فاکلز بعرض رسانید که ترجمه فارسی نیز خودم میخوانم ارشادشد که به خوانی پس متر مسطور بر همان چوکی استاده بآواز بلند خواند، بعد خواندنش بیست و یک ضرب توپ علاقه کمپنی نهاده متصل شمرئی که مهندی گننه نامند سرداده شد، و در فوج حاضرالوقت کمپنی و فوج سرکار سه شک بنادیق سر بآواز کشید پس نواب گورنر صاحب و دیگر صاحبان منبع الشان بقاعده خود با جناب نواب محلی القاب ادای مراتب تهنیت کرده برکرسی ها نشستند و حضرت نواب حین رخصت عطر و گلاب و طرهما و حمایل گل و غیره از دست خاص به نواب گورنر صاحب لطف نمود، (ق ۱۳ ب) و باقی سرداران را دسته های گل و گلاب و عطر و غیره از دست متر فاکلز دهانید، و جناب بندگان عالی بیکدست خود دست نواب گورنر صاحب و بدست دیگر دست جنل صاحب و نواب اعظم جاه دیگر دست گورنر صاحب شفیق گرفته تالب فروش دیوانخانه مشایعت نموده رخصت فرمودند، پس نازده ضرب توپ رخصتانه نواب گورنر صاحب در سرکار سرشد و فوج و اتواب کمپنی هم روانه قلمه گشت، بعد ازان خود بدولت

را، شمری هر جای که آب استاده باشد

بر تخت طلایی جلوس اجلال فرموده از اهل خاندان و ملازمین
مدد خرج و اهل قلم نذر^(۱)ها گرفته از تخت مطلا برخاسته بحجّه
نعمت خان تشریف فرما شد و در انجائیز نذر^(۲)های باقی مردم بنظر اقدس
درآمد غرض وقت^(۳) اخذ پیشکش از راه مرام و مکارم خداوندی
یکدست خلعت مهتابی مهرماتی و یک تهن کخاب بیدار و
یک دوشاله باعظم جاه دیوان اعلیٰ و موهبت و یکدست خلعت
مهتابی مهرماتی و یک کخاب و یک دوشاله به عظیم جاه میزخشی
مکرمت و یک خلعت کارچوبی و یک دوشاله به حافظ احمدخان
بہادر مرحمت گردید و مسترجان باٹلی میرنشی انگریزی
بعطای یک خلعت مهتابی کارچوبی و یکدوشاله سفید و راجہ
خوب چند بہادر میرنشی از عنایت یک خلعت مهتابی کارچوبی
و دوشاله نارنجی سرفراز و معزز شد و باقی ملازمان عمدہ
و غیرہ عمدہ درخور خدمات کارخانہ جات بنایت خلّاع و
جائیزہا و شالہا کہ در آن ہنگام بمشابہ گلیمہا شدہ بود کامیاب
و ممتاز گردیدند ، و ہم در آن روز از حضور فیض گنجور تورہ
یکصد روپیہ مع میوہ و عطر گلاب و ہارہای گل بہ نواب گورنر
صاحب و فقط میوہ بدیگر سرداران فرستادہ شد و پنجا
ارابہ شکر شادی و شادمانی ورود خط ہذا در تمامی محلات
مدراس محفوظ الاندراس یعنی در تزل کہیری و لنگر خانہ و میلادپور

(۱) پیشکش ہا، (۲) پیشکش ہای باقی (آ)، (۳) وقت نذر (با)

و چیتادهارى و متیال پیٹ و فرنگی کنده تقسیم پذیرفت و بشب
هنگامه سور و سرور از جمیع اهل ذوق و جور و مطربان
بارید نوا و رقاصان ناهید لقا آرایش گرفت ، حاضران محفل
فیض منزل از سماعت سماع و مشاهدہ رقص دیدہ را نور و
دل را سرور افزودند -

ذکر فکر جشن سالگرہ نواب رحمت مآب بطریق اجمال و بیان صورت پذیر می نوگری راقم و تقرر خدمت اتالیقی صاحبزادہ عظیم الشان عظیم جاہ مع دیگر احوال

نواب رحمت مآب بعد رونق بخشی مسند ایالت در
ہر سال روز چہار دہم ماہ رمضان شریف موافق دستور
نواب والا جاہ جنت آرامگاہ و نواب عمدة الامرا غفران پناہ
طاب اللہ نژادہا در کفہ میزان کہ بدائیموزونی و سنجیدگیش
نمی توان رسید ، خود را مع ہر دو صاحبزادگان سعادت
اقران بازو و نقرہ و اجناس و اقمشہ مختلف می سنجید و آن را
صرف مساکین مبذل مستحقین می ساخت و ازین تاریخ تا بیت
و دو روز تقسیم توره های طعام بخواص و عوام و خلایع فاخرہ
بہ صنایید خاندان و ملازمان ذی احترام می پرداخت ، و در

۱۱۱ پردہائی (۶۱)

ششم ہر شوال المکرم رسم رنگ و در ہفتم آن جشن سالگرہ
 بوقوع می پیوست ، و ہر کس از اعیان خاندان و ملازمان
 ذی شان بحصول انعام و تحصیل خطاب بمناسب حال خویش
 رنگ و سرور و شادمانی بخود می بست ، چنانچہ عمادالدولہ
 بہادر ظفریاب جنگ بتقریب ہین جشن عالم افروز در سال
 یکہزار و دوصد و بیست و ہشت ہجری بخطاب امیرالملک
 مخاطب و متصل این عنایت (ق ۱۲ الف) فقط بذریعہ
 مصاحبت بے تقریبی بیست و نہم جمادی الاولی سال یکہزار
 و دوصد و بیست و نہ ہجری بخطاب ممتاز الامرا ممتاز و
 مصاحب و مقارن این خطاب و مصاحبت بحسن فراست
 خویش خانہ نشین و معاتب گشت ، فی الجملہ "رنگ این رنگین
 رنگ" بہار انتساب و طرز این شادی کرامت نصاب برنگی
 رنگ^(۳) و بو و آب^(۴) و رنگ میداشت کہ رسام ربیع و مانی بہار
 رنگ آمیزی خود را بی رنگ می انگاشت ، دران ہر دو شب
 پرطرب ، آہنگ مطربان ترانہ ساز و ضیاگران نغمہ پرداز،
 چنان آویزہ گوش گردون میگردد کہ رقاصہ فلک پای کوبان
 از مقام خویش فرود آمدہ بے اختیار دست تھرمی گزید و روز

(۱) رنگ = طرز (۲) رسم (۳) رنگ و بو = خوبی و لطافت (۴) آب و رنگ = طراوت

و تازگی (۵) رسام نام نقاش (۶) مانی = نام نقاش (۷) بے رنگ =

سالگره مبارک بهر سومی و جانب صدای نقاره مبارک بادی و گورکه^(۱) تهنیت و شادی مسامع خیرخواهان رفاقی^(۲) و ادانی را می نواخت و شور صدای سرشدن اقواب این شور و سرور در چپچپاک و بر قلم و در صورت حضور اژدرال صاحب بهادر بر جهازات نیز گوش حساد پر عناد کز می ساخت و بعد تقریب همین جشن سالگره سال یک هزار و دو صد و بیست و هفت هجری نقش نوکری راقم مع اتالیقی صاحبزاده صغیر عظیم جبه صورت بست ، تفصیل این جمال آنکه چون از وقوع ممانعات رنگارنگ در رنگ بست رنگ چاکری خود دل تنگ گردیدیم و چهره برآمد کار خویش بکلف محالات تیره رنگ دیدم ، عرضداشتی متضمن براینکه شاید حصه رزق من در خزانه عامره سرکار والا نیست امیدوارم که در صورت اجازت بتلاش جانب حیدرآباد نجسته بنیاد سرکشم بحضور قدسیه گزینیدم فوراً بحصول جوابش سرفراز نگشتم ، روز دیگر مشفق محسنی محمد جاوید خان بهادر اعتبار جنگ تاج الدوله بخانه ام آمده از طرف جناب قدسیه پیام نوازش التیام رسانید که بعد امیدواری مدت مدید درین کریاس فیض اساس عزیمت شما جهت نوکری سمت حیدرآباد موجب ملال مزید و کلال شدید خاطر مگردید ، انشاء الله المستعان تا آخر این ماه روان تقرر مشاوه شما بظهور خواهد رسید باید که نظر بر قلیل و کثیر نکرده بایجابش

(۱) گورکه = نقاره کلان ۱۲ انگریز (۲) در رنگ بست = برقرار ۱۲ ب (د)

(۳) امالی

پردازد و عزم طرف دیگر نسازد و چنانچه مطابق ارشاد فیض‌مواد در آخر ماه مسطور یعنی بیست و پنجم ثوال سال مذکور بنام زده ماهیانه پانزده روپیه از سرکار نوازش دستور کامیاب شدم و بجناب نواب رحمت‌آب و بحضور قدسیه ندور^(۲) گذرانیده متعین جناب صاحب زاده صغیر عظمت انتساب گشتم ، اگرچه ثبوت و تحقق حق قدامت این نیازمند مثل تعلیم تحریر مسودات و غیره به جنابین صاحبزادگان عالیشان از آن وقت که بذریعہ حفظ قرآن مجید از هم مکنتی این هر دو شمع شبستان دولت و اقبال شرف اندوز گردید ، مقتضی آن بود که تقرر در ماهه ام از تاریخ مرقومه پیشتر و از پانزده روپیه بیشتر شود اما از مهربان بعض مانع الخیر دران تاخیر و تقصیر افتاد ، بعد از انقضای چند روز برمزاج دشمنان جناب منبع‌الشان صاحبزاده کلان شکایت مزمنه^(۳) مثانه ظاهر گردید دران هنگام حکم حضور قدسیه اتفاق حاضر باشی راقم و دیگر اشخاص مثل امین علی‌خان و غیره برای تیمارداری جناب معلى القابش دست داد ، بفضل شافی برحق در عرصه سه ماه چیزی کمایش مزاج مبارک و الایش سرمایہ صحت و عافیت دریفت اما بلحاظ گزند عین الکمال^(۴) رجال (ق ۱۲ اب) که احترازش لازم بهممه حال است ، از محل جز خفیه بمکتب خانه بیرون تشریف نمی آورد ، دران اثنا رسم انصرام شادی طوی^(۵) من که بسبب

(۱) زده ماه (۲) بیشک^(۱) (۳) فرمۀ مثانه (۴) = چشم زخم (۵) که خدائی ۱۲ اظفری (۱)

روداد بیماری جناب ممدوح باوصف عنایت چهار صد روپیه پیش ازین از حضور جناب قدسیه بنا بر همین رسم در چیز شرفی و اہمال افتاده بود ، بفضل فضل و اعانت عطای سہ صد ہون از آنجناب بلند اقبال کہ آن را باقتضای تنگ دستی خود کہ مذکور میشود از راجہ موہن لعل بہادر قرض گرفتہ مخفی بمن عنایت فرمود جلوة انجام گرفت ، تبیین حالت عسرست جناب صاحبزادہ فیض آمادہ این است کہ دران آوان سی روپہ ماہوار برای میوہ خوری آنجناب و یک روپہ در ہر جمعہ بجناب صاحب زادہ شوکت دستگاہ عظیم جاہ از جناب قدسیہ می رسید ، مقارن آن عبدالغفار خان بہادر ثابت جنگ از اسہال کبدی بیمار گشتہ آخر بہ ہمان بیماری سیوم رمضان سال یکہزار و دو صد و بیست و نہ ہجری جان بحق تسلیم کرد ، و بعد از چندی بہ معروض شدن وصول این وجہ قلیل جہتہ میوہ خوری بہ صاحبزادہ شایستہ سروری در حضور نواب عالی جناب محلہ القاب ہندگان عالی متعالی پنجاہ ہون ماہوار از طرف جناب قدسیہ مقرر گردید و من بعد از سعی سیادت پناہ نقابت دستگاہ ، منظر فیض و احسان جناب^(۲) قادر علی صاحب بغدادی علیہ الرحمۃ والرضوان در جلدوی حاضر باشی و تیمارداری جناب صاحبزادہ والا شان باضافہ پانزدہ روپہ بتاریخ بیست و نہم محرم سال یکہزار و دو

صد و سی، بحری سرفراز شدم، و پیش از انتقال خان معری الیه
مورد نوازشات و عنایات جناب قدسیه که بیش از اشتقاق
والدین توان گفت بودم، پس از آن تا الآن موضع شکرگنجی
خاطر صفوت آگین و موقع گمان دل آئینه آیش می باشم، تفصیل
مقام اینکه چون آن ذات قدسیه بمقتضای مرحمت فطری
و موہبت طبعی که مجبول بران است به هر یک از
عاکفان عتبه اجلال و واقفان آستانه اقبال جز نظر نوازش
نمی گشاید و کسی را از ملازمان نواخته و متوسلان پرداخته
خویش گو که در ادای شرایط قدویت و خیرخواهی مصدر لغزشها
شده باشد از نظر رفیع منظر خود نمی اندازد از مرگ خان مسطور
که خیرخواه سرکار خودش بحسب دانست خویش تصور میفرمود
تاسفی راه یاب دل شفقت منزلش گردید، و مقارن این
حال بلحاظ آزرده گی خاطر صاحبزاده ولیعهد نسبت بخان مسطور
چنین ظن بے اصل و وجود بگوشه خاطر تقدس آثارش متکمن
گشت که من و والدین بایما و اشاره جناب صاحبزاده
موصوف در ہلاکت خان مسطور کہ بظاہر اگرچہ در طلب
رفاہیت صاحبزادگان والاشان حسن مجرای خود ظاہر کردہ باعث
تقرر خدمت دیوانی و بخشی گیری این دو رکن بیت الشرف
گردید، اما در باطن نہال عداوت این بزرگ گردہاے

عنایت (ق ۱۵ الف) ایزدی خصوص نسبت بصاجزاده بزرگ در دل پرکین خود می‌نشانید سعی فراوان از خواندن دعوت بکار بردیم و باعث هلاک وی شدیم معاذ الله این چه گمانی است اتهام نشان که اکثر از افترای مفتریان فتنه ساز صورت گرفته ، والا نظر بر نوازشات بے غایت و عنایات لاهنایت آبخناب مقدسه محترمه که بفضلہ تعالی شانہ رشد و عزت راقم درین دربار اقبال آثار بذریعہ ہمین حضور مقدسه است هرگز متصور نبوده که مورد چنین ظن قبیح شوم ، و شب و روز متفحص سبب وجود چنین تهمت منافی عقیدت خویش گردم ، غرض بهر طور نظر بر رسوخ و ارادتیکه با آبخناب قدسیه میداشتم و میدارم نسبت این تهمت بخود مناسب ندیدم و هم مقتضای اعطاف و الطاف بے اکناف آبخناب آن بود که این فدوی بی‌ریا را به چنین ظن نازیبا مظنون و متهم نفرمودی ، حیف صد حیف که خلاف انصاف در معرض چنین تهمت صریح در افتادم ، بلکه حق و انصاف آن بود که این ظن در حق خان موصوف رجوع مینمود ، زیرا که برهمه وضع و شریف مخفی و محتجب نیست که بسا منافع او از تسلط خان مسطور نقصان پذیرفته ، و فراوان آرزوهای او از هزل اندازیش در عدم جا گرفته ، ازان جمله این بود که او میخواست

که بجایش خود مسلط گشته زمام اختیار کاروبار^(۱) سرکار جناب قدسیه بدست آورد و بطبع حصول منافع کثیر محیط امور متعلقه این سرکار شده دیگر متوسلان این آستان را از میان بردارد و احتمال است که شاید دعای اجابت انتمای جناب نواب رحمت‌آب که از اطوار ناپسندیده اش بمثل آنکه جناب قدسیه را ترغیب استقراض لکوک و تکلیف بار آن میداد و بار قرض ذاتی خود نیز بر ذمت همت جناب ممدومه می‌نهاد و صاحبزاده، ولیعهد را در رنج و عنای دایمی میداشت، فی‌مابین جناب ممدومه و جناب صاحبزاده موصوف ناخوشیها و رنجشها برپا می‌ساخت بر خاطر اقدس خود رنجی میکشید و با وجود قدرت و انتقام آن از فرط حلم خویش کارش بر منتقم حقیقی می‌سپرد سبب هلاک وی گردیده و هم تیر دعای صاحبزاده موصوف که بمقتضای تسلط و اغوای او از دست جناب قدسیه در هر امر عاجز و تنگ بل از جان بتنگ آمده بود بهدف اجابت رسیده باشد، پوشیده مباد که روزی پیش از مرگ خان مسطور جناب صاحبزاده موصوف با درد و الم تمام و حزن و اندوه لاکلام بعض حالات خصوصیت سمات خویش را در تخلیه باین فدوی بلا اشتباه و خدمتگذار خیرخواه ظاهر کرده فرمود، میدانم که ترا اجازت صحیحه خواندن کتاب

مستطاب حصن حصین برکت تفسیر، از شیخ والا گهر، منتخب
 علماء عصر واقف مسائل جزئی و کلی، کاشف نکات خفی و جلی
 عالم با عمل، فقیه کامل، راست گوی بے نظیر، موعظت فرمای
 هر امیر (ق ۱۶ اب) و فقیر، بینای حقایق اشیای کماهی،
 دانای غوامض خدا آگاه، سالک سالک تجرید، ناهنج مناهج
 تفرید، صوفی مشرب کامل، درویش مذهب آگاه دل، تارک
 حظوظ دنیای دنی، وارسته از قید نفسانیت ما و متی، جناب
 شیخی و مرشدی، واصل الی الله، مولانا مولوی محمد حبیب الله
 قدس الله سره رسیده است، برین تقدیر یک قطعه عرضی
 احوال تشتت اشتمال خود بحضور مرحمت معور سرور هر دو را
 شفیع یوم الجزا، مقتدای انبیاء و رسل، پیشوای هادیان هدایت
 سبل، لمجائی هر مخمر آب و گل، ماوای هر رهجو و خوشدل
 علیه الصلوات والسلام نوشته میدهم، باید که تو این عرضی را
 در کتاب مستطاب داشته باشی برای فراغت و رفاہیت
 کولین و برآمد حاجت و امنیت دیرین من بخوانی،
 راقم نظر بر اشتغال حکم جناب بدین نیت بسا ختم خوانده
 چنانچه عرضی مسطور الی الآن پیش راقم نیازشیم در آن کتاب
 مستطاب حاضر است، چون راقم را خفا و افزا در پیچ
 امر منظور نبود دیرین اوراق این معنی را مندرج نمود و
 آنکه مفتریان بدظن و مفسدان فتنه افکن مصدر حرکات

ناشایسته شده ، و سعایت و شکایت را شعار خود ساخته
 مثل تهمت مسطورۀ هر امر مکرده نازیبا منسوب این محسود
 اعدای نمایند و آن را پیش ولی نعمتان دریا دل رسانیده می خواهند
 که بر سبجخل خاطر این والا فطرتان عالی نژاد غبار ملال نشیند
 بفضله تعالی بحکم آنکه چاه کننده را چاه در پیش است خود
 نگون سار شوند و در قعر ذلت و ادبار فروافتند ، الحق بر
 راستی این کس ، همین دلیل بس است ، فردای قیامت نیز که
 روز انصاف است ، و میز هر کدورت و صاف بونه تعالی
 سرخروئی نصیب حال این صداقت سگال خواهد شد ، و نظر بر
 عدالت احکم الحاکمین بحکم

برو علم یک ذره پوشیده نیست
 که پیدا و پنهان بنزدش یکی است

معامله خود را موقوف بر آن روز گذاشتم و دست از تعرض
 این دار فنا که وجودیست عدم نما برداشتم ، باید دانست که
 خان موصوف یعنی ممتاز الامرا اگر چه سابق در وقت استیلای
 بی انتهای خان مرحوم مسطور از عدم عنایات و نوازشات جناب
 قدسیه سرگردان و پریشان حال بود ، اما مرگ خان مرحوم علاوه
 بر آن گردیده بحدی معتب جناب قدسیه شد که صاحبزاده کلان
 را حکم جناب قدسیه بگفته فرستادن سلام صادر گشت ، پس
 از آنجا که جناب صاحبزاده نیز از رویۀ خاندانی و نخوت بے معنی

خان موصوف که عبارت از دعوی همسری و غیره با جناب صاحبزاده والا نشان باشد کاره و شتفر بود ، مطابق امر مادر مکرمه خود کار بند می شد ، یعنی هرگاه آدم خان موصوف برای دریافت خیریت بحضور جناب صاحبزاده جلیل الشان آمد در جوابش عوض تسلیم سلام گفته می فرستاد و بزرگی خالیت را بر طاق بے اعتباری می نهاد ، و چون دران ایام مرا با خان موصوف محبت و مخالفت بیشتر و فراوان و بحکم (ق ۱۶ الف) هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ تدارک و تلافی احسان خان موصوف که بوالدم بظهور آمده ملحوظ به برآن و زمان بود ، خدا شاهد حال و واقف این مقال است که چه قدر بحضور جناب صاحبزاده فیض آماده در حق خان موصوف سعی و سفارش می ساختم و بارها ازین جهت مورد عتاب صاحبزاده والا جاہ می شدم تا آنکه از خوف عتاب آبخناب روبروی مردمان نامش بر زبان آوردن نتوانستم ، و از زمانیکه مرا شرف و عزت مجالست و مصاحبت شباروزی جناب هر دو صاحبزاده معلی القاب بحصول انجامید ، آمد و رفت من بخانه اش متروک گردید ؛ لیکن محبت و دوستی او پیش نهاد خاطر م بود ، و والد م گاه گاه بملاقاتش رفته هنگامه هم بزمی و همکلامی گرم میداشت ؛ او هم از راه اتحاد مضمرات خود با والد م در میان می آورد و سعی و تپاک مرا در تبیل ذکر ذمیمه باذکار محامدش که از من

در هر مقام بظهور می آمد بیان می کرد ، و بعد از ظهور عتاب جناب قدسیه و پردلی جناب صاحبزاده والامرتبت آمد و شد والدین علانیه بالکل موقوف شد ، و صرف مودت و اتحاد او ، کمون خاطر من و والدین مانده همه وقت صلاح و فلاح و تصفیة اش ، بجناب صاحبزاده عظمت انتساب کلان مسطور و ملحوظ من بود ، یقین که جناب صاحبزاده عظیم جاه این مراتب را که بمشافه این جناب بارها بوقوع می آمده یاد داشته باشد ، او آنجا که گردش زمانه بمصدق آیه کریمه تِلْكَ الْآيَاتُ تُذَكِّرُ الْهَابِئِ النَّاسِ (این حادثه ها می گردانیم آن را در میان مردمان) بید قدرت خداوند یگانه است که چون و چرا را در حکم او دخلی نیست جل جلاله و عم نواله و به مشیت الهی چنان بود که یومًا فیومًا مزیت فراغت و ترقی خان مسطور جلوه آرا گردد جد و جهد من بر فائیت خان موصوف موثر نگشت ، اگر خان موصوف خوش نصیبی داشتی تجویز نامزدگی نسبت های هر دو صاحبزاده والانژاد در ایام طفولیت با دختران خان موصوف یا دختران برادر او یا دختران خواهرش بحال بودی و به دختران ضیاءالدوله مرحوم رجوع کرده بوقوع نیامدی و آنکه در حیات خان مسطور مصاحبت چند روزه نواب عالیجناب به خان موصوف حاصل بود اگر همین عزّت و اعتبار تا آخر عصر نواب ممدوح باقی دقایم ماندی ، چها منفعتها محصل شدی ، چنانچه در آن ایام بمقابل

عظیم‌الامرا بخطاب ممتازالامرا سرفراز و ممتاز شد، سبحان الله در اثنای این حال زهی تجاویز مکروهه از خاطر نیک اندیش خان موصوف گل کرده که ناگفتنش ترجیح برگفتن دارد، اما برای آفرین و تحسین دانش او یکی از آنها می نگارم که روزی از راه فراست پسندیده خود بتصور افزایش قدر و اعتبار و برآمد اغراض بسیار از تسلط (ق ۱۲ ب) خویش بجای خان مسطور بملازمان جناب نواب رحمت‌آب تجویز داد که بلحاظ بار قرض لکوک از جهت خان مسطور همیشه مشفق محسنه مهربان خود یعنی جناب قدسیه را که از ابتدا تا الآن حصول این همه عزت و افتخارش از وسیله کفش پای مبارک او است، و گرنه سبب این اعزاز و اکرامش معلوم جس باید ساخت، چنانچه جناب نواب رحمت‌آب بمقتضای آنکه خیرخواهی و ناشایستگی طریقه او کمال ناصفائی بدل میداشت، این معنی بجناب قدسیه ظاهر نموده فی مابین خواهر و برادر مواجهه و مقابله کنانیده آن نیک باطن را بمعرض عتاب و خطاب جناب قدسیه درآورد و خود بدولت هم نگاه التفات ازو درکشید، آخر از ره گذر وقوع این امر ناصواب رنج و ندامت بحساب در خاطر فاترش راه یافته آمد و رفت او بدربار فیض‌مدار به کمی انجامید، و به وقایع و اعتبارش کسر و انکسار بسیار واقع گردید، و هرگاه جناب نواب رضوان‌آب را سفر خیر اثر ناگور شریف پیش آمد و همگی

اعیان جلیل‌الشان و ملازمان فراست‌نشان به تحصیل شرف و سعادت همراهی رکاب میمنت انتساب مامور شدند ، و برای سرانجام مهام متعلقه دارالاماره کسی سلیقه‌شعار از عمله دربار مکرمات آثار نماند خان موصوف را که از بدمزاجی و نخوت شکاری او بدل شتفر بود ، چار ناچار جهت سرانجام امور سرکار نامدار درین جا گذاشت ، و خود بدولت مع سایر ارکان فدویت پیرا و ملازمان جان فدا بسان نیر اعظم همت عالی نهمت بطی منازل سفر مصروف داشت ، انشاء الله تعالی تفصیل این اجمال در مقام خود مذکور خواهد شد ، ازان حین بدستکاری این تقریب ، ستاره سوخته خان موصوف باز از پرتو مشعل این عزت افزوخته به مرور ایام اعتبار و پندارش باین حد رسانید ، وگرنه اصل حالش بر هر نقیر و قطیعه ظاهر و باهر است ، تا آنکه مخفی نیست که جد امجد او نصیرالدوله شکوه الملک نزد جناب نواب والایاه باوجود ثبوت نسبت برادری و پیش جناب نواب عمده الامرا با وصف تحقق دوگونه قرابت یکی عمومیت و دیگر صهریت نظر بر حرکات ناپسندیده اش جز مثل نوکر عمده بزرگ منش متصور نگشته چه قدر و وقار داشت و پیش ارباب حکومت نیز چه عزت و اعتبار ، چنانچه وقتیکه در زمان جناب نواب والایاه جنت آرامگاه الکه کزنایک

بضبطی ارباب کمپنی در آمد نواب لارڈ کارن والس بهادر نظر
 بعدم حقیقت او در ریاست مثل جاگیرداران دیگر بیست و
 نهم ذیحجه سال یکہزار و دو صد و پنج ہجری خطی بنا مش
 در بارہ طلب رسد بالقاب خان صاحب بسیار مہربان استظهار
 مخلصان سلامت ترقیم نمود ، و ہم قبل ازان کہ جاگیردار چتور
 گشتہ بر ہمین قدر و مرتبت بود کہ در سال یکہزار و یکصد
 و پنجاہ و پنج ہجری مطابق یکہزار و یکصد و پنجاہ و یک فصلی
 تحت حکومت جعفر علی خان فوجدار سیکاکول عالمی مصطفیٰ نگر می نمود
 چنانچہ این حال از نامہ عوض خان متصدی صوبہ حیدرآباد کہ
 بہ فوجدار مذکور نوشتہ واضح و لائح است ، و عبارتش بعینہ اینکہ
 از آنجا کہ پاس سخن موجب مزید اعتبار است زود^(۱) زر تعہد
 سرکار مصطفیٰ نگر^(۲) و مرتضیٰ نگر و سیاکول و طومار^(۳) سنی لک روپیہ
 تغلب و تصرف انورالدین خان و طومار و اصلاط مصطفیٰ نگر
 عمل عبدالوہاب و تغلب و تصرف مومی الیہ بر جناح استعمال
 بفرستند ، زنہار توقف و (ق ۱۷ الف) تغافل نکنند ، تاکید بیش
 از بیش داند ، اگر در فرستادن طومار^(۴) سنی لک روپیہ مداہنہ
 خواهند کرد ، موافق مچلکا زر از شما گرفتہ خواہد شد انتہی و فرود
 اعتبار شرف الامرا مرحوم برادر بزرگ خان موصوف ہم محتاج بیان

(۱) مصطفیٰ نگر می نمود (۲) (۳) زود زر (۴) (۳) مصطفیٰ نگر (۵)

(۶) سنی لک (۷) تغافل (۸) (۹) لک (۱۰) روپیہ بزرگ (۱۱)

نیست ، چنانچه روزی نیم آستین پوشیده در عهد ریاست جناب
 نواب عمدة الامرا والاجاه بدربار فیض آتارش درآمد ، پس نواب
 ممدوح که باوصفی که از راه عزت افزائی حکم پوشش نیم
 آستین بمثل بهرام جنگ مرحوم و غیره طایمان نافذ گردانیده محض
 لمحاظ نخوت فروشی و پندار و استکبار میلاپوریان که از آن مثل
 تنفر خداوندان نعمت این ریاست کراهت و نفرت تام بهم
 رسانیده بود نیم آستینش بزجر و توبیخ تمام بر تنش پاره پاره
 گردانید و چون نواب رحمت مآب بروز انتقال پدر خان موصوف
 دلیر جنگ شکوه الملک که نهم صفر سال یک هزار و دو صد و بیست
 و نه هجری بوقوع آمده بنا بر سرکردن اقواب منط گن بخدمت
 والا درجت نواب لفٹنٹ جنرل هانزل جان ابرکرمی بهادر خطی
 نگارش فرمود ، جواب آمد که کسی از چنین قربتیان لایق مثل
 این توقیر مخصوص شان رئیس زادگان نیست ، درین صورت
 زہی فرخندگی طالع خان موصوف که بخت خوابیده اش بمحض تائید
 کار ساز بنده نواز و دستگیری و تصدق این خداوندان نعمت
 بے انبلا بیدار گشته بعزت سرشدن اقواب تعظیم دود نخوت
 غرور در دماغش پیچید و حالانکہ برای پدر این تکبر شعار این
 چنین تعظیم و تکریم کسی ندید و نشنید

بیان بعض کوائف حمیت جناب رحمت مآب و دیگر چند رویداد و فواید آن

روزی در ماه محرم بر آبدار خان^(۱) ولیعهد ریاست جناب صاحبزاده ذی شوکت اعظم جہ جناب نواب رحمت مآب در پس حجابی و عبدالغفار خان بہادر ثابت جنگ پیش آن تشریف می داشتند کہ سائلی بلفظ نواب بسوی خان مسطور بانگ زد، ناگاہ چہرہ جناب نواب رحمت مآب غضب ناک گشت، فوراً خان مسطور از روی دانش بدر آمد این معنی بر آنجناب دریافتمہ آنکس را بمقام کوتوالی فرستادہ و بہ ستون بستہ بسیار مضروب تازیانہ تادیبائہ گردانید، تا غبار ملالے کہ ازین لفظ^(۲) بر خاطر مبارک راہ یاب شدہ بدر رود و زمانی حسام الملک مرحوم در سواری بابلبان^(۳) نوازان مانند جناب نواب محلی القاب از خانہ خود برآمد چون منہیان این کیفیت را بسمع اشرف جناب نواب رسانیدند آنجناب نظر برینکہ چنین طغمہ مخصوصہ شایان شان رئیس کرنامک است باطلاع گورز آن زمان و استخراج حکم پولس از ازمکاب چنین سواری شوکت آئین منعش کنانید و نیز مرحوم موصوف مسجدی نزدیک خانہ خود احداث^(۴) نمودہ خواست کہ در آن

(۱) آ، ہر خاطر (۲) با، زبانی (۳) آ، بلبان نام ساوی است کہ

اقامت صلوات جمعه نماید ، چون این معنی بسمع اشرف جناب
 ذاب رحمت مآب رسید باین مضمون پیام فرستاد که نماز جمعه
 بدون اذن امام در مذهب جایز نیست ، بفضل و قوت دین
 باب هرگز اذن نخواهم داد ، آخربه تهدید شدیدی اورا ازین
 اراده باز داشت ، و روزی جناب رحمت مآب با مدارالمهام
 خاص شرف اختصاص شرف الملک که در زمان ذاب والاچاه جنت
 آرامگاه و ذاب عمدة الامرا غفران پناه بخدمت داروغگی عدالت
 مامور بود ، نزد حسام الملک مرحوم تشریف فرمود ، بعد اجلاس
 انجناب مرحوم ممدوح متوجه مدارالمهام گشته نظر بر هتک و
 الزامش یکی از مقدمات زمان (ق ۱۷ اب) داروغگی عدالت
 آغاز ساخت ، و بر پنج استفسار بیکی از قصص آن وقت
 پرداخت این معنی بر طبع کوه وقار آن رحمت مآب نهایت
 سنگین آمد و بغضب تمام این کلام تهدیدانه بر زبان راند
 که عروس مرده شوی گاهی هم آغوش یکی و گاهی هم دوش دیگری
 میباشد ، نه ثروت و دولت دنیا را افتخاری ، و نه احتیاج
 و افتقار این جهان را اعتباری ، شیخ سعدی شیرازی قدس
 سره میفرماید

بر مرد هشیار دنیا خس است
 که هر مدتی جای دیگر کس است

تقریباً (۱) ۲۱ و از او علی (۲) سکین (۳) ۲۸ از عروس مرده شوی سکایه از دنیای فانی باشد ۱۲ اب (آ)
 (۵) هر مرد (۶)

نباید که سازی گهی چون خسان بچشم حقارت نظر در کسان

و از آنجا برخاست و بمدارالمهام محکم کرد که از امروز با چنین خودپرستان از عقل و دانش دور بطور مساوات اقدام باید کرد و سخنانیکه ازین چنین متکبران مغرور سرزند ، جواباتش بطور همسری بر زبان باید آورد ، و قسم سر من تا جایی که مرحوم معزی الیه به تعظیم تو نیاید هرگز به تعظیمش قایم نشوی ، غرض مدارالمهام موصوف تا زمانیکه ذخیره حیات به خازن اجل سپرد با همه بادفروشان نخوت شعار به همان خودداری بسربرد ، هم چنین افتخارالدوله حافظ محمدناصرخان بهادر چهار نفر را بالباس گنده بر چهار اسپان لنگنده نشانده باراده بیوده همسری جناب نواب ستوده القاب افتان و خیزان افتخاراً سواری می نمود ، روزی ناگاه جناب نواب محلی القاب در شاهراه با ایشان دوچار شده از خشم و غضب بسیار ایشان را کشان کشان به پیشگاه ملازمان خود طلبیده بر آنها عتاب و خطاب چنان فرمود که خان مشار الیه خیلی ترسیده اگرچه در ظاهر به ترک این امر ناپسندی حفظ حرمت و خیریت خود اندیشید ، اما بمقتضای سفاهت لباس جوانان را بر پشت آنها مخفی بسته از حوالی کند^(۱) ساله خود را بیرون رسانیده در سواد پل وارم مرکب اینقسم سواری ناپلایم

و باعث اضمحلال سایر مردم می‌گشت و نیز روزی جناب نواب رحمت‌آب به تقریبی بخانه موی‌الیه بامولوی حکیم احمد حسین خان بهادر ندیم خاص تشریف فرما گشت ، خان مشارالیه از نخوت بی‌معنی و بیهوده دم مساوات زنی که بآن جناب فیض‌آب میداشت ، رفاقتش را واقعی و وزنی ^(۲) نیکاشته پاندان از دست دیگری به حکیم موصوف دهانید ، پس آن خداوند حمیت بمجرد این حرکت توپین تضمینش بحدی در خشم آمد که اراده برفت برنشت مرجع گردانید ، خان ^(۳) مذکور ترسان و هراسان بعر تمام خود را نگون ساخته با سینه غضب آگینش چپانیده باستغفاء این جسارت شعله آتش غضبش فرو نشانید ، و باز خود استاده پاندان از دست خویش پیش حکیم سابق الذکر گزرانید ، روزی چو بهادر از جانب دلیر جنگ شکوه الملک حاضر حضور جناب نواب رحمت‌آب گردیده عرض کرد که نواب صاحب بعد سلام استدعای خیریت حضور نموده اند ، جناب نواب حمیت انتساب بمجرد استماع لفظ نواب در فط غضب آمده حکم فرمود تا طبایخچه ردد و در قید کردند ، روزی در عصر ریاست جناب نواب رضوان‌آب بتقریب دعوت فاتحه شاه بوعلی قلندر قدس سره بخانه مشفق مولوی عبدالودود صاحب رفته بود

(۱) ای آنچه از دی خنده آید ۱۲ ص (آ) (۲) نیکاشته (ها) (۳) خانمذکور

(۴) گزرانید ای نهاد ۱۲ عین للمصادر (آ)

و در آنجا شرف الامرا مرحوم را با مولوی شهاب الدین صاحب یافتیم؛ چون مرحوم معزی الیه مرا معاینه نمود لب سفارش نوکری مولوی شهاب الدین صاحب گشود، من عذر عدم گنجایش در سرکار بمیان آوردم، و از زبان مولوی صاحب مسطور به نهایت اضطراب چنان سردرد (ق ۱۸ الف) که بهر طور این سفارش نواب صاحب ما بحضور باید رسانید، آئنده هر چه مقدر است بوقوع خواهد آمد، شرف الامرا مرحوم بمجد شنیدن لفظ نواب از زبان مولوی صاحب مزبور سرگذشت مذکور بیان^{۱۱}، و در باب بار دیگر نیاوردن آن لفظ بر زبان تقیید فراوان نمود، چنانچه راقم این ماجرا حین که خان موصوف حاضر حضور بود بعرض ملازمان رسانید، فرمود که مرا هم ازین معنی آگاهی است، و خان موصوف هم اگرچه واقف این امر و مصدق قول من بود، اما در آن وقت چهره اش بکمال انفعال زرد می نمود، و آنجناب روی ما هر دو می دید و تبسم می فرمود و هم برین معوال^{۱۲} زبانی خالم که بحضور رضوان مآب عرض کرد گوش زد راقم گردیده که در وقت ریاست جناب نواب والا جنت آرامگاه باری سرفراز علی خان از جانب نصیرالدوله شکوه الملک مرحوم بدریافت خیریت حضور آن عالیشان مع خالم که رفیق خان^{۱۳} مزبور بود به همایون محل حاضر آمده منتظر برآمد حضور فیض اشتباه والا جاه

نشسته بود ، وقتیکه بر طبق عادت از کلس محل به همایون محل تشریف آورد ، خان مومی الیه بکمال ادب پیشتر شتافته آداب مجرا بجا آورده در باب استفسار مرده خیریت باین منوال بعرض فیض معرض آن منظر جاه و اجلال رسانید که غلام را پدرم نواب نصیر الدوله شکوه الملک با استدراک خیریت حضور فرستاده اند بمجرد شنیدن لفظ نواب خیل خشمگین شده و گوشمال خان مسطور از دست خاص نمود ، از زبان فیض ترجمان این کلمات فرمود که کدام پدرت را نواب ساخته ، اگر بار دیگر چنین جسارت نمائی سزای عقوبت افزایابی ، خان مزبور ترسان و لرزان استغفای جرمیه خود ساخته با جازت انصراف مرخص گردید ، پس درین صورت به یقین پیوست که حوصله طبایع غیور سلاطین دانش آئین و روسای باشکوه و تمکین اولین و آخرین که منظر صفات جلالیه و جمالیه حضرت باری ، و در کارنامه ظهور عقل و دانش نقوش غریبه کلک بدایع نگار صنع کردگار اند ، این معنی را بر نمی تابد که کسی که از مرتبه خود با فروتر است گو که اصغر باشد یا اکبر در لوازم آداب و خصوصیات خود با مثل قابلیت پیشکش ستانی و تسلیم و لیاقت خطاب نواب و سلطان و غیره برای تکریم و فود آمدن مردم ملازم و غیر ملازم

(۱) آء کارنامه = ای تاریخ ۱۲

(۲) بر نمی تابد = ای تحمل نمی کند آء ۱۲ آء ۱۳ آء ۱۴ نذر و تسلیم

از سواری خودها جین تلافی سواری خداوندان عالیشان برای تنظیم
دم مساوات زند و بکمه بمجرد صدور این چنین حرکات و کلمات
از کمتران این برتران صورت عتاب و خطاب شان در آئینه ظهور
جلوه گرمی شود و مرکب این امور که سزاوار امر و خواقین ثروت
معمور است تنبیهاً و تادیباً مستوجب قید و بند شدید میگردد و
تطبیق مقال هذا اینکه مقتدای علمای جلیل الشان ، پیشوای فضلالی
رفع المکان ، سر حلقه واعظان مکته دان ، سردفتر مفسران حقایق
تبیان ، مستند فصحای متاخرین ، مفر بلغای مبتحرین ، واقف
مواقف کونیه ، عارف معارف الهیه ، کاشف اسرار جلی و خفی
ملاحسین واعظ کاشفی علیه الرحمه در باب سنی و یکم اخلاق محسنی
فرموده که غیرت چیز است که صیانت آن در تدبیر مهات و توكید
سیاسات انسان را ناگزیر و لازم است عموماً و سلاطین و روسای
بانمکین را نگاهداشت آن در سرانجام امور ملت و انصرام مهام
(ق ۱۸ ب) مملکت واجب و متختم خصوصاً غیرت بر دو نوع است
غیرت دین و غیرت دنیا و رعایت هر دو نوع ضرور است اما
غیرت دین آنست که در تمشیت امر معروف و نهی منکر سعی جمیل
نمایند ، و ملازمان حضرت و رعایای مملکت خود را مرکب اطاعت
و ممنوع معاصی و مناهی فرمایند و غیرت دنیا بر سه نوع است
اول نسبت با استباه و اقزان خویش دوم نسبت با خاصه خود
سیم نسبت با عموم خلق اما آنچه نسبت با مثال خود است چنان

باشد که تفوق بر ایشان در مرتبۀ خواهد که هیچ کدام را بروی سرفرازی نرسد ، و خود بحسب جاه و صولت و قدرت و شوکت و عظمت و حشمت و اقتدار و ابهت از همگی بیش و از همگی در پیش باشد ، و هر آینه از ظهور این غیرت و وفور این حمیت^(۱) بیشتر بود ، آورده اند که یکی از اولاد سلاطین حکمی را پرسید که میخواهم از همه اخوان و اقوان خود بر سرآیم ، و گوی دولت از میدان کارهای کلی کشاید و مهات حسب المراد برآید و این از خصایص اهل همت است ، هر چند همت بلندتر باشد این غیرت را غلبه اختیار بچوگان اقتدار برابیم ، مرا از اسباب این کار چه چیز بدست باید آورد ، حکیم گفت ای شاهزادۀ مرا اکتساب دولت را هیچ سبب به از حمیت و غیرت نیست

نظم

کسی کو بغیرت برافراخت تیغ
 سر تیغ را بگذراند ز میغ
 چنین گفت آن مرد بیدار بخت
 که از غیرت آید بکف تاج و تخت
 ز غیرت بدست آید نام و تنگ
 ز غیرت مراد خود آری بچنگ

(۱) حمیت را غلبه (۲) میدان را هیچ سبب (۳)

اما غیرتی که نسبت بهخاصه خود است آنچنان باشد که خواص حرم خود را از چشم نامحرم پوشیده دارد و ایشان را در محافظت حدود عصمت و عفت مبالغه نماید ، و هر چه رعایت آن شرعاً و عرفاً لازم باشد اینان را بران مقتاد سازد ، تا به بین آن اهللی و رعایا نیز بصلاح موصوف و از فساد مهجور باشند ، بزرگه در وصیت یکی از پردگیان حرم عفت خود فرموده .

(نظم)

پردگیان را بمقام جلال
جلوه حرام است مگر با حلال
دیده بهر روی نباید کشاد
پای بهر کوی نباید نهاد
این همه آفت که به تن می رسد
از نظر توبه شکن می رسد
دیده فرد پوش چو دَر صدف
تا نشوی تیر بلا را هدف
هر که بجز جفت^(۱) حلالیت بود
رخ منها مگر همه خالت بود

اما غیرت به نسبت عموم خلق چنان است که غیرتی که بر محذرات

حرم خود دارد نسبت با حرم جمیع مسلمانان بجا آرد و نگذارد که از ملازمان بارگاه جهاں پناه بدنامی بخاندان مردم یا ناموس ایشان راه یابد انتہی کلامه ، پس ہر بادشاہی کہ چنین حمیت در نہاد عظمت بنیاد خود دارد لایق بادشاہی و سزاوار خطاب نعل الہی است ، و ہر امیر و رئیس کہ ہمت والا نہمت خویش بر تحصیل این غیرت گمارد مستحق لمارت و ریاست ، وشایستہ (ق ۱۹ الف) القاب نوبلی و جاہی ، و نیز واضع قوانین ملک رانی ، مخترع قواعد جہانبانی ، گیہان^(۱) خدیو عدالت گستر ، امیر تیمور فریدون فر ، در تزک خود نصیحت مرشد کامل حق و صل خود^(۲) زیب تسطیر فرمودہ ، و آن این است کہ ہر کہ از مردان فتوت نشان عموماً و از رؤسا و شاہان خصوصاً مثل غیرت و حمیت و ننگ و ناموس مرغ لک لک^(۳) زیرک پیش دید خاطر ندارد ، و در ریاست و حکومت خود دیگری را شریک آرد ، حضرت حق جل و علا کہ مالک لاشریک مملکت ارض و سما و معطی دولت و نعمت دین و دُنیا است ،

(۱) گیہان بر وزن پیمان بمعنی

روزگار و دنیا و جہاں باشد ۱۲ ب آ ۲ ، یعنی قطب الاقطاب شیخ زین الدین ابو بکر تیبائی قدس سرہ آ ، (۳) و آن اینست کہ چون لک لک در آشیانہ خود بچہ زاغی را ہم آغوش بچگان خود دید سہ شہاروز بران بچہ زاغ نظر گماشت و بعد از سہ روز کہ غایب شد سہ صد و چہار صد لک لک جمع آمدند و مادہ آن لک لک را بمنقاد و مخلب می زدند تا بمرد ۱۲ آ (آ)

مسند سلطنت و امارت باو نگمارد و او را سزاوار عطای خلعت اطاعت اُولی الامر مَشْکُومُ پندارد ، زیرا که حکمران در ریاست واحد میباشد ، و حکومت بواحد می‌زیبد ، و وقوع شرکت دران منافای سطوت و غیرت مستوجب سلطنت و مملکت ، و مخالف هیمبت و قوت مستلزم سیاست و ریاست است ، چه طوفان وجود اقتضای^(۱) هر یک بمقتضای اختلاف آرا گردد عدم انتظام مهام انام می‌انگیزد ، و بلای انواع خللها و اقسام فتنها می‌خیزد ، و نظر برین بادشاه . جم‌جاه جناب ظل‌الله امیر تیمور شاه اقربای خود را از چنین شرکت باز میداشت و بر تقدیر ظهور خواہش اشتراک تادیباً آنها را در حبس و افلاس میگذاشت دیگر اینکه تعظیم و تکریم عندالله باعتبار کبر سن نیست ، چنانکه فرموده اند بزرگی بعقل است نه بسال^(۲) توئگری بدل است نه بمال ، اگر بر کبر سنی بودی ، یعقوب علیہ السلام بر طبق شریعت خویش سجده انخنا . یوسف علیہ السلام نمودی ، و سید دو عالم صلی‌الله علیہ وسلم اسامه بن زید را که مولی زاده^(۳) آنجناب سترک و درس ن‌خود ، و بدانش بزرگ بود سر لشکر ظفر پیکر ن‌فرمودی ، چنانچه او را برای جهاد کفار ضلالت شمار سمت^(۴) ابئی که از دیار روم است روانه کرد چون بعضی اشخاص نظر بمولی زادگی و صغرساگی او رضی‌الله عنه

(۱) اقتضای اختلاف آرا (۲) ابی (۳) ابی

طعنها از راه تحقیر بر سر کرد کیش بمیان آورد آن سرور دوجهان
 یاصنای این معنی فرمود که إِنْ طَعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ
 طَعَنُوا فِي أَمَارَةِ إِيْمِهِمْ مِنْ قَبْلُ وَ آيَةُ اللَّهِ أَنَّهُ كَانَ
 لِلْخَلْقِ إِلَّا مَارَةً وَ أَنْ كَانَ لِمَنْ أَحَبَّ النَّاسَ إِلَى وَ رَأَى هَذَا
 لِمَنْ أَحَبَّ النَّاسَ إِلَى بَعْدَهُ یعنی اگر مردم بر سرداری اسامه
 طعن میکنند تحقیق بیشتر هم در امارت و حکومت پدری یعنی
 زید پسر خوانده من طعن کرده باشند ، بنام ایزد که زید پیش
 من سزاوار حکومت و امارت و دوست تر از مردم بود بدستیکه
 اسامه نیز بعد پدرش نزد من محبوب ترین مردم و شایسته
 حکومت و سرداری است انتهی و هنم کشاف حقایق ، و صاف
 دقایق ، بحر علوم شریعت ، کنز فنون طریقت ، عارف
 معارف ذات مطلق ، کاشف اسرار نور برحق ، شاه عبدالحق دهلوی
 قدس سره العزیز (ق ۱۹ اب) در آداب الصالحین مطابق مضمون
 حق و هم از حقوق مسلمین مرقوم کیمیائے سعادت من تصنیف —
 پرده کشای وجه حقایق ذات حق ، آئینه نمائی صور دقایق صفات
 مطلق ، حبیب حبیب اله ، کلیم کلیم الله ، دانای علوم وحی
 الهی ، واقف اسرار نامتناهی ، حجت الاسلام امام محمد غزالی رحمه الله
 علیه میفرماید که از حقوق مسلم آنست هر کرا هئیت ظاهر و لباس
 او دلالت بر علو منزلت کند رعایت نماید ، و حفظ منزلت
 او کند ، که رعایت منازل درین است ، پس توقیر و احترام

او اشرف و اکابر را نه چنان باشد که ارازل و ادانی را ،
 چه رعایت هر یکی در خور مرتبه او است ، و در خلاف
 این ایذا است ، چه مردم محترم و معزز را اگر تعظیم نکنند
 ایذا کشد ، و مردم فقیر را اگر اندک التفات کنند بهمان مقدار
 شاد گردد ، آورده اند که پیش ام المومنین عایشه رضی الله عنها
 طعامی نهاده بودند ، سایل آمد ، فرمودند که بدهید ، بعد
 ازان سواری ازان راه می گذشت ، فرمودند که بخوانید این سوار
 را ، گفتند که یا ام المومنین مسکینان را از دور طعام میدهی ،
 اغنیا را بحضور خود میخوانی ، فرمودند که حق تعالی هر یکی
 را مرتبه و منزلی داده ، پس لازم است بر ما که حفظ
 آن منازل کنیم ، این مسکین راضی است به قرصی و طعمی
 زیاده ندارد ، و این غنی ایذا می کشد اگر او را بطریق گدایان
 قرصی بدهیم ، پس خوب نیست ایذاء مسلمانان ، مروی است
 که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم درون خانه بود و صحابه
 رضوان الله علیهم اجمعین جمع بودند ، ناگهان جریر بن عبد الله بر جلی
 درآمد ، چون جا نیافت بر در خانه نشست ، پس آنحضرت
 صلی الله علیه وسلم جامه خود را پیچیده به سوی او انداخت
 که برین بنشین ، پس جریر آن جامه بر چشم نهاد و بگریست
 و گفت یا رسول الله چه حد^(۱) است مرا که بر جامه تو نشینم

اَكْرَمَكَ اللهُ كَمَا اَكْرَمْتَنِي پس دید آن حضرت صلی الله علیه وسلم بجانب قوم و گفت که چون بیاید شما را بزرگی پس گرامی کنید او را و چون کسی پیش آنحضرت صلی الله علیه وسلم می آمد و وی بروساده که نشسته می بود و گنجایش آن نبود که باوی دروساده نشیند ، و ساده از زیر خود کشیده در زیر او می نهاد و اگر نمی نشست مبالغه می کرد تا که می نشست صلی الله علیه وسلم و علی آله اجمعین انتہی ، پس درین صورت تعظیمی که مردمان بغطای زمان چون سلاطین و حکام و روسای عالی مقام و اهل منصب با احتشام و سادات و علما و شرفا و مشایخ ذوی الاحترام می نمایند فی الحقیقت این تعظیم و تکریم بمقتضای عقل و فراستی و شان و مرتبتی که خدا یتعالی به نفس نفیس ایشان کرامت فرموده ثابت و متحقق است نه موقوف بر شرافت آبائی و بزرگی قرابت داری ، چنانچه حال امرا و عظمای روزگار ما مطابق این معنی است ، یعنی بعد فردوس خرامی ذاب ما صاحبان شوکت و حشمت (ق ۲۰ الف) و حاکمان ذی قدرت و ثروت ، از دانایان فرنگ با فرهنگ بتعظیم و تفخیم رونق بخش مسند اعظم جاهی ، مربع نشین چار بالش والا جاهی ، سرد چمنستان یک سال و سه ماه ، نور جبین و سیای مهر و ماه ، مهر سپهر مباحات و تفاخر ، جناب نواب غلام محمد غوث خان بهادر پرداختند ، و می پردازند ، و با این هم بیاید که تفویض حکومت و امارت مشروط بخدا ترسی و نیکوکاری و مربوط بدادری

و دیانت داری بوده باشد ، پس هر که از چنین شمایل حمیده و
 خصایل پسندیده مقبول خالق و ممدوح خلایق گردد لاریب او
 سزاوار امارت و سرداری و شایسته حکومت و خدمت سپاری
 است ، چنانچه سعدی شیرازی علیه الرحمہ فرموده ۛ

خدا ترس را به رعیت گمار
 که معمار ملک است پرهیزگار

و اگر کسی بے اکتساب فضایل مسطورہ از راه نخوت فروشی و واسطه
 قرابت و خویشی ، در میان خلایق گردن افتخار بیطرزد و براہ
 عظمت طلبے خود تازد ، صرف فضولی و محض حماقت نمائی بلکه
 ماصدق این معنی است ۛ

چو فضلہ ایست کہ می زاید از غذای لطیف
 کسیکہ فخر کند بر نسب ز بی هنری

هرگاه در آغاز ریاست سراسر افاقت نواب عالیجناب رحمت آف
 سایر اہل خاندان فساد بنیان باختیار رسم طوایف الملوک با او
 پہلو زنی می کردند آنجناب مستطاب ما از فرط حمیت کہ شیوہ
 رضیہ امرای علو نہمت و طریقہ انیقہ عظمای سمو فطرت است
 اذان فرقہ آوارہ سخت کارہ و پردل بودہ مزاج والا بہ ہر
 گونه کہ اقتضای کرد بر تنبیہ اینہا می گماشت ، علی الخصوص
 از میلاپوریان باقتضای فضولیہای ناشایان تنفر بسیار ، مثل جناب
 جد امجد و پدر والا اقتدار و عم عالی مقدار خود میداشت ،

و روزی آنجناب رحمت مآب در زمان عود بیماری ثانیاً بحجاب صاحبزاده کلان در سال یکهزار و دو صد و شصت و هجری که بهایون محل شرف سکونت می‌نخستیدند ، و جناب قدسیه آن وقت برای سرانجام کاری بشادی محل تشریف فرما گردیده بود ، دفعتاً بعد نماز مغرب بی‌یادیت فرزند دل‌بند موصوف خود تشریف آورده نزد پلنگ آنجناب جلوس فرمود ، و ما حاضرین دور دور مطابق دستور مودب نشستم در آن وقت شاید بمقتضای آن که از طرف میلاپوریان بوالفضول نوعی شکری نامعقول برمراج وارد شده از اول تا آخر همگی کیفیت بے اعتدالیهای نصیرالدوله از تجویز ورود نواب حیدر علی خان بهادر جهت تنبیه برادر شفیق^(۱) علی التحقیق خودش ، و اراده تمکن رو بر مسند ریاست الله کرناٹک باعانت نواب مذکور و حال استخلاص و نجات او از قید نواب مسطور بمساعی جمیله جناب نواب والا‌جاه ، و صورت تجویز نواب امیرالامرا ارسال سلاسل طلائی پیش او بسبیل هدیه از وساطت عمال ارکاٹ (ق ۲۰ ب) و سائده و غیره بمجازات وقوع چنین بدخواهیش ، و سرگذشت تشریف آوری نواب والا‌جاه جنت آرامگاه نزد جناب نواب امیرالامرا فردوس مکان بامتناع تجویز مذکور و استعمان عدم صورت بست نسبت های صاحبزادگان جلیل‌الشان بادختران میلاپوریان ، و مغتنم دانستن قرابت ضیاء الدوله با خویشان

(۱) شفیق خودکش^(۱) (۲) ضیاء (آ)

یک یک بیان فرمود ، و بکمال خضوع و خشوع دست برداشته
در حق اینان بدعا نمود ، اگرچه چنین امور بمقتضای غیرت
و حمیت موفور از جناب نواب رحمت مآب بسیار بنظهور آمد
اما درین اوراق ذکر نمای آن موجب ابرام خاطر ناظرین دانسته
سطری ازان به^(۲) چیز ارقام درآورد .

بیان صفات حمیده و اوصاف برگزیده
جناب نواب رحمت مآب که حضرت باری تعالی
در جوهر ذات اقدسش مخمر فرمود و ذکر کتخدائی
هر دو صاحبزادگان اعظم المرتبت عظیم الشان
که بکدام سن و سال جلوه ظهور نمود

در خاندان انوری و دودمان والا جاہی مثل امیر بے نظیر
جناب نواب رحمت مآب که بخدا ترسی و راستی و فیاضی و حق رسانی
و قدانوازی و حقوق شناسی و رقت قلبی و کسر نفسی و صلہ رحمی
و عده وفائی بیعیل و انباز بود ، و در جود و فتوت و ہمت
و مروت و آئین خودداری و پاس مراتب بزرگان و ہمسرائیکہ در
حفظ مرتبہ خود بدولت می پرداختند بین الامثال والا قران ممتاز ،
چشم فلک ندیدہ ، و گوش روزگار نشنیدہ ، و قتیکہ آیات بینات

تذییر و احادیث طبیات تذییر^(۱) بحضورش خوانده می‌شد یا خود
 بتذکرگناهان گذشته بر زبان فیض بنیانش می‌آورد نه‌ار سرشار
 سرشک از چشمه سار چشم بگلزار رخسار روان گشته از جایش می‌برد
 سحاب نوالش تادم اقبالش بر مزارع دوست و دشمن یکسان
 می‌بارید ، و بهار دل همیشه بهارش سرخا^(۲)ر حب دنیا^(۳)ی
 دنی در ته تیغ عدم می‌نشانید ، در نظر عطای دریا دلش
 لکوک بمنزله الوف می‌نمود و در چشم همت گردون منزلش
 مراتب الوف از تعداد احاد نمی‌افزود ، چنانچه در اوایل سنین
 فرحت تضمین جلوس میمنت مانوس مسند موروثی روزی مدارالمهام
 جناب شرف الملک مرحوم بموجب ارشاد فیض مواد معلی بعد
 وصول زرخمس حجره خزانه عامه یک یک روپیه علیحدہ علیحدہ
 انبار نموده بزمانی که خود بدولت در کلس محل تشریف میداشت
 عرض نمود ، بمجدد عرض این معنی برخاسته از برای آنکه مقدار
 انبارش دریابد ، باجناب موصوف سوی حجره خزانه قدم فرسود ،
 هرگاه نزدیک در حجره مذکور در رسید ، دفعهً برگردید ، جناب
 موصوف ازین حرکت سراپا حیرت گشته به^(۴) مبا^(۵)د^(۶)رت استفسار و جهش
 پرداخت ، فرمود می‌ترسم از آنکه وقت معاینه اش رغبت مزاج ما
 بامساک آن گراید تا وقت احتیاج برآید ، هر چند جناب موصوف

(۱) تذییر ای ترسانیدن ۱۲م (۲) نه‌ار ای لب ریز ۱۲ با^(۳) (۳) دنیا دنی (ما)

(۴) مبا^(۵)د^(۶)رت ای پیشه گرفتن ۱۲ کنز (۷)

الطینان و امتحان خود را از طبع مبارکش مرة بعد اولی و کرة بعد
 اخری بعرض فیض والا رسانید ، لکن پذیرا نفرموده از
 روی عجز تمام ارشاد نمود که حالا تکلیفی بر خود گوارا داشته
 به تقسیم تمامی زر مسطور بکسان مامور باید پرداخت ، و بعد تقسیم
 باز بحضور ما معاودت باید ساخت ، جناب موصوف پس از
 بجا آوردن این امر والا قدر چون بشرف ادراک حضور دمساز
 گردید ، از عنایت نیم آستین لباس افتخار در برکشید ، بعد وفات
 آن والا همت در عصر فرخنده اثر جناب نواب رضوان مآب روزی
 راقم بخانه جناب موصوف بر طبق معمول از برای درس یافته بود ، جناب
 موصوف به تقریبی تذکره مسطور بمعرض بیان آورده با آواز بلند
 بگریست ، و فرمود بعد همچنین امیر کبیر و این چنین کریم دستگیر
 زیست خود محض ناچار است روزی حین حیات آن ذی همت
 عالی فطرت در دبستان فیض نشان صاجزاده فیض آماده عظیم جاه
 پیش عالم عارف بالله جناب مولوی و جمیع شریحه الله درس کتاب
 (ق ۲۱ الف) صرف میگرفتم مولوی صاحب تقریبا توجه بارشادم
 گماشت که امروز بحضور کرمات دستور رفته بودم ، و آن
 فیاض زمان در محل تشریف میداشت بانظار ملاقاتش قدری
 مکث و اهمال ورزیدم ، پس آنجناب از محل سرا بیرون خواست
 و چون پیش نشین خاص فرشی گسترده و مابین آن فرش و

فرش جلوس گاه خاص جای خالی مانده بود ، آن عالیشان سراسر
 تواضع با وجود حضور حشم و خدم قریب فرش اول کفش از پای
 مبارک بدست خود کشید ، و بعد مرور از آنجا باز از دست خوش
 برپا پوشید ، و تالب فرش مجلس خاص خرامان شده آنجا خلع
 نمود ، و نزد فقیر آمده جلوس فرمود ، عرض کردم که با این چنین ثروت
 عظیم و اقتدار فحیم^(۱) پاپوش خود از دست برداشتن بے شائبه تکلف
 کمال بے تکلفی می نماید ، ارشاد فرمود که گاه گاه به کسر نفس خود
 از من همچنین بوقوع می آید تا نفس من لوای سرکشی نیفزارد ، و
 ایام گذشته عسرت خویش فراموش نسازد ، باز التماس نمودم که
 حیف ما فقرای این زمان را با و صوف دعوی فقر باین منوال نفس کشی
 حاصل نیست ، بار دیگر به عجز فراوان با چشم گریان بزبان
 فیض بنیان آورد که ای مولوی صاحب شب و روز مرا خوف
 طاغی شدن نفس بسیار می باشد دعای خیر از شما در حق من
 کافی است الغرض بعد ازین از هر دری . مکالمات دیگر در پیوسته
 مرخص شدم ، ازان باز هر چند نفس خود را تنبیه میکنم از حرونی^(۳)
 باز نمی آید و به پند پندیزی نمی گراید و در ابتدای ریاست آن
 سراپا موهبت همه ملازمان ماذون شدند که هر روز وقت ده
 ساعت . بهایون محل حاضر آیند و صف بسته مستفید مجرا شوند ،
 لهذا روزی پدرم بوقت موقت در ایام صیام خود را

(۱) . فحیم (۲) . پئے شائبه (۳) . حرونی ؟ ای سرکشی ۱۲ ام (۴) .

محل مذکور رسانید، و باستحصال شرف مجرا هم سلک ملازمان
منظر برآمد خاص بود که خود بدولت برآمد فرموده متوجه
مجرایان گردید، در آن حاضرین سعادت علی خان عرف زنده صاحب
نایبلی هم بنظر مبارک درآمد بهجودی که بناش صدا زد پیشتر آمد،
فرمود که آیا گرسنگی صوم شمارا باضطرار می آرد، او بعض رسانید
که البته شان رمضان همین اقتضا دارد، در جوابش بانسباط
ارشاد کرد که حاشا از صوم این ماه مبارک مرا گرسنگی
مفهوم نمی گردد باز مشارالیه به جرات عرض نمود که اگر بحضور
گرسنگی صوم معلوم شدی بهتر بودی بهجود این معروضه موی الیه
نامش باز بر زبان آورده ارشاد کرد که شاید مقصود شما ازین
بیان دریافت گرسنگی غبا بوده باشد، این گرسنگی صوم چیست
من آن گرسنگی ایام عسرت خود یاد دارم، اصلا تا دم زیست
خود ازان ناشی و ذایل نخواهم ماند، و ذکر این نعمت رب کریم
هر آن و زمان بر زبان شکر بیان خویش خواهم راند، همه،
حاضرین از استماع این کلام سراسر رحم و کرم نهال محبتش در
خیابان دل کاشتند، و دست دعا بخوبی دارین او برداشتند
آن جناب ترحم تاب بسرگرمی تمام تقبید وافی و توجه کافی در
ادای حقوق هرگونه از تقسیم مشاھرة ملازمان و غیر آن بهرماهی
و قدردانی و قدرافزائی قدیمان^(۳) بهرگاهی و بیگاہی میفرمود، و

پیوسته در حق شناسی و صلۀ رحمی اهل قرابت با وجود حسد و ناتوان
 بینی ایشان بر طبق مرتبۀ هر کس بسوگ و مراعات هر نوع از
 التکریم سرگرم بود چنانکه کلمات عبرت نیز آنجناب رقت انگیز بود،
 همچنان حکایات موعظت آمیز او ناخن زن دل نا پرهیز، اکثر
 عادت آنجناب آن بود که بر زبان فیض ترجمان خویش لفظ الله
 کریم است جل جلاله آورد، و به فرزندان و محبان و خیرخواهان
 خود مدام همین نصیحت میکرد که آنّا فائز بجز فضل خدای تعالی
 چیزی دیگر نخواهید و همگی مطالب مرغوب در تحت آن حاصل
 و جمیع مقاصد مطلوب بذریعۀ آن واصل دانید، و هر هر
 یکی از سایر بندگان او تعالی لازم که خود را لاشئ و ناچیز
 محض داند، که چیزکنندۀ ناچیزها می تواند که ناچیز را چیزی
 گرداند، اگر کسی بتصور خودنمائی در پئے بود و وجود خود
 دود، از جانب (ق ۲۰ ب) مختار مطلق بالعکس عمل رود،
 مصرع : او ست سازد چیزها ناچیزها

انتهی، فی الواقع توانای برحق او است که کوه را کاه گرداند،
 و ذره را بافتاب رساند، اگر کسی بتصور من هم چیزی هستم
 لای انا و لا غیر بر سما افازد، غیور حقیقی نشان تکبر و غرورش
 سر بر زمین اندازد، و تقاضای غیرتش نمی گذارد که کسی سر تکبر
 برآرد، نهال که سر نخوت بسوی آسمان افزاخت، باین بلندی

سایه او را مایل زمین ساخت و ذره که بساط عجز بر بساط خاک انداخت ، ساز همتش به هم آغوشی چرخ برین نواخت ، افتاده منظور و مقبول بارگاه او است ، و سرفراز مطرود و مردود آستان با عز و جاه او ،

تواضع سر رفعت افرازدت
تکبر بخاک اندر اندازدت

اگر وقتی بر ملازمان بر آشفته از روی عتاب گفته که استیصال و برطرفی همه شماها خواهم نمود ، یا یک یک را مشاهره پنج پنج روپیه خواهم ساخت ، فی الفور از راه انصاف داد به تنبیه نفس خود می پرداخت که اگر حال این چنین شود ترا نواب که خواهد گفت و گوهر تعظیم و تکریم تو که خواهد سفت ، و چون آنجناب منیف محافظ آداب شرع شریف بود از معاینه صورت فاسق ملعن نهایت نفرت می نمود ، چنانچه روزی معتبر خان بهادر صفدر جنگ جاگیردار رنجگده را در ایام صیام ماه رمضان برکت التیام تنبول خورده به صحن دیوانخانه جلوس گاه خاص پیش صاحبزاده بلند اقبال ولیعهد استاده ملاحظه فرمود ، بصاحبزاده ممدوح تعرض شدید نمود که چنین بے تمیز بی باک را بحضور خود چرا بار میدهی که بصحبتش هیچ گاه از بند بدنامی نهی ، اورا بقدرغن بلیغ پندی دهی که گاهی باین جسارت حاضر حضور ما نشود ، بعد ازین در مراتب توقیرش چیزی از تقصیر افزود ، و همواره از کارهای قبیح که سر

به بدنای کشد گریزان می بود ، و از حرکات و سکناات بے معنی که پیش خلایق منجر به بدنائی گردد احتراز بسیار می نمود ، و اگر بر کسی از حضار محفل و خدام حضور فیض گنجور در غضبت آمدی فی الفور^۱ بحکم حدیث ادخال السرور فی قلب المؤمنین من عمل الثقلین ازان کس بعجز تمام استغفای خطای خود کردی تا دلش نشکند که از دل شکنی مردم کمال خوف داشت ، و گاهی بحوالی کاریکه خلق خدا را ازان اذیتی یا تکلیفی بهم رسد نمی گردید ، و بفرزدان و هواخواهان خویش همواره این اندرز می فرمود که در پی چنان شغلها مروید که بندگان خدا را دران از خود متفر یا بید چنانچه پیش از وفاتش به نه روز عید سعید رمضان شریف وقت هشت ساعت روز برآمده بر عادت خویش بسواری عید بدارالاماره چپیک تشریف فرما گردید ، و همه جلو و حشم و خدم و مرکب و غیره سواری خاصه مهیا و آماده گشته مگر صاحبزاده خرد بزرگ دانش بسبب انفجار دیبله که در رانش بود حاضر شدن نتوانست ، و چون خود بدولت باین معنی آگاهی نداشت از عدم حضورش بهم برآمده بعد قدری مکث و انتظار بعجلت تمام به طلبش یک ترب سوار فرستاد ، و پیش صاحبزاده بزرگ خرد پرور ، ولیعهد فیض گستر از راه شفقت پدري و تعلیم آداب سروری بحکام موعظت انجام زبان نصایح تبیان کشاد که الحال

۱) M فی الفور ازان کس ، A بر حاشیه بحکم حدیث الخ

همه مردمان بعیدگاه جمع آمده چه انتظار ورود سواری مامی نموده
و از درنگ ما در تابش آفتاب چه قدر دل تنگ می بوده باشند
رئیس را نباید که به چنین حرکات دور از کار بر دل عامه خلایق
که ودایع بدایع خالق اند بار نهند که از هم چنین امور بے دستور
اهل ثروت بخلق اثر نفرت تمامه دست می دهد
کاری کن که گوش به نفرین نبی ز خلق
آنکار کن که خلق جهان آفرین کند

پس روسا و حکام را در چنین مواقع که با مجمع عامه ناس کار
افتد ضرورت است که تبعیت آنها پیش نهاد خاطر خود دارند،
تا کسی از ایشان تصور اذیت گوئه مخاطر نیارد حتی الامکان قصد
خاطر خود را طریقه خوشنودی و رضاجویی ایشان باید گماشت و از
دل شکنی و آزرده گی ایشان نقاب خفا از روی زشت برنمائی و
بدنامی نشاید برداشت که سرور عالم و سید ولد آدم صلی الله علیه و
سلم فرموده اند **اَلْخَلْقُ كُلُّهُمْ عِيَالُ اللهِ وَ اَحَبُّهُمْ اِلَيْهِ اَنْفَعَهُمْ**
لِعِيَالِهِ^(۳) که ملوک راست آئین پیشین را هر یل و نهار حفاظت
همچنین مراسم ملحوظ ، و به سینه فیض گنجینه ایشان لحاظ این چنین

(۱) (۲) بدنامی دهد نامی (۲) (۳) برداشت که ملوک (۳) یعنی تمامی خلق عیال الهی
اند از آنکه الله تعالی کافل ارزاقی ایشان است و دوست ترین خلایق به سوسه حق تعالی
است که کثیر النفع باشد به مخلوقات وی از هدایت و تعلیم احکام دین و شفقت و رافت
بر ایشان روایت کرد این را بزم از الش کذافی مشرح شهاب الاخبار ۱۲

مراتب مدام محفوظ بود ، خصوصاً خلفای راشدین رضی الله عنهم (ق ۲۲ الف) دیگری بر خود برمی داشتند ، و هرگز تخم رنج و تکلیف در خاطر احدی نمی کاشتند ، منقول است که هرگاه عمر بن الخطاب رضی الله عنه در رهگذری گذری میفرمود ، و اگر پیش می آمد بخلق عظیم روا نمی داشت که او را ز پیش خود راند بلکه خود قدم بجانب دیگر می کشاد ، پس او ازین تعلیم منت بیکران بر امت سرور عالم نهاده است ، چون خبر فحش اثر برآمد ضیاءالدوله مرحوم حسب الطلب والا از فرخنده بنیاد حیدرآباد بعزم مدراس نجسته اساس بکشدای هر دو صاحبزادگان فیض رسان عالمیان بسمع اشرف رسید ، روزی وقت نصف النهار^(۱) در روشن چوکی قدم رنجه نمود و مهین پور با رخت و ولی عهد پُرشوکت^(۲) نواب اعظم جاه را که با ما حضار محفل تشریف می داشت آواز بلند بحضور خود بخواند ، و بحالتی که به حسب اکثر عادت خود هر دو کف دست خویش به تشبیک اصابع بر قفا گذاشته استاده بود ، فرمود که اراده مادر شما در باب تجهیز کدخدائی شما هر دو برادران چنان یافته میشود که مرا مقروض کند و اشاره بما حضار محفل نموده فرمود که درینصورت این مردمان که دایر و سایر دولت ما هستند برآورده شوند ، پس اعزاز و احترام ما کدام خواهد کرد ، و لفظ نواب بر زبان که خواهد آورد ، در زمان پدر بزرگوار ما جناب نواب

(۱) ضیاءالدوله حسب الطلب (۲) (ب) النهار (۳) (د) دلی عهد شوکت

امیرالامرا فردوس مکان شخصی تاجر از لبابین در محمدپور هرچند در
 سرانجام کدخدائی پسر خود به صرف لک هون پرداخت، اما احدی
 باوجود اکل بے شمار و شرب شربت های خوشگوار و اخذ پوشاکها
 و انعامهای خطیر و جر منافع کثیر نسبت تجارتش را مبدل بامارت
 ساخت، الحاصل هر قدر که کثرت منتشان کریاس فیض اساس
 ما خواهد بود، افتخار و اعتبار ما پیش امرای نامدار و حکام ذویالقدر
 خواهد افزود، از اسرف های زرهای لکوک بچنین تقریبات بجز حصول
 نسبت مساهمت با تاجران و ساهوان متول شرف دیگر نزد
 خردمندان متصور نیست، انتهی، چون جناب ولیعهد صاحبزاده
 فیض آماده بایما و اصرار بعضی از کارپردازان عمده بتوسیع
 دروازه باغ خاص دارالاماره به تمهید اینکه در موسم و تقایب
 عمده مثل اعیاد وغیره بسبب ضیق آن از ازدحام جلو سواری و
 هجوم مردمان شهری اذیتی بهم میرسد اجازت گرفته آنرا فراخ و
 وسیع ساخت، آنجناب پیش جناب شرف الملک مرحوم بانظار این
 ماجرا پرداخت و فرمود اگرچه طوعاً و کرهاً اجازت این معنی دادم
 اما میدانم که دل بر استهزای مردم نهادم که جدم و اودرم باوجود
 اقتدار و اختیار ملک کرنا ملک بهمین گذرگاه تنگ گذر می کردند،
 و رخت هستی مستعار از همین باب مضیق بسر بردند

(۱) A موسم جمع موسم بمعنی وقت و نیز ایام معین چنانچه عید و جز آن گذار فی المدار و کشف ۱۲

(۲) A اودرم بفتح اول و سکون ثانی و کسر ثالث درای بے نقط ساکن برادر پدر باشد که به عربی
 عم گویند ۱۲ ب

و مرا هم باین ثروت که فی الحقیقت بازیچه اطفال است گاهی توسیع آن مناسب نبود ، و همچنین ولیعهد ممدوح هرگاه مولوی حکیم احمد حسین خان بهادر رفیق خاص و غیره را بتائید خود همراه گرفته بنا بر آداب گاه بجزای ملازمان بارگاه بتائینه عرض کرده جای دور مقرر نمود ، همون روز شکوه این معنی هم پیش جناب شرف الملک مرحوم باین مضمون ادا فرمود که آدابیکه شاهان با اقتدار را شایان است مرا مقرر ساختن گویا به بهجت من پرداختن است ، یقین تصور نمائید که باین ثروت از چنین فضولیات گاهی خشنود نمی شوم ، بلکه تنفر تمام دارم ، جناب مرحوم موصوف اکثر اوقات بیان محامد عالی ظرفی و بلند حوصلگی آن امیر خدا ترس بحدی بیان می فرمود که مرغ عقل تا آشیانه ادراکش پرواز نمی نمود الفرض آن خدیو ارجند حکم کُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا زمام همت والا نهمت خود به اطعام محتاجین و انعام مستحقین مصروف ، و عنان عزیمت از اسراف بیجا مثل کثرت تنویر قنادیل و چراغها و تاسیس عمارات مشین و تکلف ظاهری و حظوظ نفسانی و کثرت مخارج بقلب مداخل معطوف میداشت و این ثروت و کمکت که فی الوقت حاصل روزگارش بود پیش نظر بحر موجش قطره می نمود ، هرگاه ضیاءالدوله حسب الطلب نواب معلی القاب بنا بر سکتدائی هر دو صاحبزادگان والاشان از

بلده حیدرآباد را ہی شده بفاصله یک کروزه (ق ۲۲ ب) از مدراس
 طح نزول انداخت ، و با امرای دولت و حشم و خدم و دیگر اسباب
 جلوی باکروفر اتم که ازینجا باستقبالش فرستاده شد ، غره رجب
 سال یک هزار و دو صد و سی و دو خود را داخل مدراس فرخنده
 اساس ساخت ، پس دوازدهم شهر ربیع الاولی سال یک هزار و دو
 صد و سه آغاز خیر انجام طوی صاحبزاده کلان بارفت اعنی عظیم
 والا رتبت بوقوع پیوست و به بست و نهم همان ماه مسطور انجام
 خیر آغاز آن صورت بست ، لاکن از بے تدبیری کارکنان چنانچه
 باید و شاید رونقی بهم نرسید ، اگرچه مبلغ خطیر باسباب و
 طیاری این شادی صرف گردید ، از انجا که نواب عالی همت مابعد
 انفرآغ از عقد تزویج خود بجهت رنگ آمیزی بهار طوی برادر
 عزیزالوجود عظیم جاه که در همان سال از یازدهم ربیع الثانی تا
 بیست و هفتم آن گل کرده کمر اهتمام بر بسته بود رنگی که دل
 می خواست آب و رنگش بخشید و خاطر خواه بآراستگی و انتظام
 تمام از بار دل عالم گل گل شگفانید و به هر دو روز جلوه
 صاحبزادگان عالی شان آوازه کوس تهنیت به هر سمت و نواح
 بلند گردید ، و صدای سرشدن توپها در چیپاک و بر قلعه تا
 گردون رسید ، و در همان سال بعد از انصرام هر دو شادی

(۱) انفرآغ (۲) تزویج خود (۳) بزرگی (۴) آب و رنگ کنایه از طراوت

و تمازگی باشد ۱۲ لمحات (۵) بارستگی

میمنت آبادی ضیاء الدوله به بست و هفتم جمادی الاخری عزم شهر
حیدرآباد اسلام آباد نمود و با عزت و احترام تمام بموطن خود
رسیده بفارغ بالی و خوش حالی تمام بیاسود ،

شرح خصایصیکه راقم به تحصیلش از جناب
رحمت مآب علم افتخار افراشت و آنجناب
در کدام سن و تاریخ و از چه علت ازین
دارقانی بسرایی جاودانی شتافت

هرگاه نهال وجود راقم بفضل قادر قدیه و مسبب
اسباب هر امیر و فقیر بگلزار حضور صاحبزاده باتوقیر اعظم جاه ریشه
تقرب دوانید اکثر مردمان از روی حسد و ناتوان بینی فرادان
دشمن جان و آبروی من بے سرو سامان گشته دسته چند از
سخنان غیر واقع نامعقول و افتراهای "شاخ در شاخ سراسر فضول
نسبت بمن ناتوان بسته تحفه حضور ترحم گنجور نواب رحمت مآب
مینودند ، تا بطغیانی بحر عتاب آن مصدر حلم و ترم شجره عزت
و اعتبار روز افزونم استیصال پذیرد ، و اساس جدار دقام از
پای انهدام گیرد ، از آنجا که در حقیقت وسیله جمیله افضال
الهی پشت و پناه حال راقم بود از سیلاب نمامی بوالفضولی چند

اثر صدمهٔ بدان نرسید ، بلکه یوئاً فیوئاً استحکام پذیرفته . بعروج
این رتبهٔ علیّه سرکشید ، الحاصل در آزمان که رتبهٔ رفاقت
و مصاحبت صاحبزادهٔ ممدوح بین خوف عتاب و خطاب ، و
رجای استحصال عزت رفاهیت انتساب بود بر راقم ، پیچمدان
روزان و شبان بافکار و تشویش بسیار میگذشت ، بنابراین روزی
راقم درین تامل و تفکر نشسته بود که سید اشرف خراسانی عرف
قدّهاری صاحب برین حال مطلع گشت ، و چون وقت صبح بر
عادت معهود بحضور نواب رحمت‌آب رفت ، در اثنای تذکرهٔ از
زبان این ماجرا بظهور پیوست ، پس آن فیاض خلق پرور بعد
برخواست ملازمان و مشایخان وقت قریب یک و نیم روز برآمده
راقم را یاد ، و در محفل خاص بار داده ارشاد فرمود که ما
اصلاً از تو ناخوش نیم و کسی بحضور ما گاهی سعایت و شکایت
تو ننموده و دستور مردمان است که اگر شخصی پیش امیری و
رئیس مورد عزت شود ، همچنین طوطیها و تمهیدها بخوابی او می‌بندند
پس از همهٔ وجوه خاطر جمع باشی ، و وسوسهٔ پیچ معنی بدل‌راه
ندهی ، چنانچه بسوی ق ۲۳ الف حاضر الوقت حکیم عبدالرزاق خان
بهادر خطاب کرده فرمود که شما از جلسۀ هر زمانید و میدانید که ازین
کس یعنی راقم رنجیده نمی‌باشیم ، و هم احدى پیچ شرنفس او بحضور
ما نمی‌رساند ، خان مذکور فی البدیهه عرض نمود که اگر کسی از
بدیهای ایشان شنیده یا گفته باشد ولد الزنا خواهد بود ، خود بدولت

بمجد اصفای این معروضه اش خندان خندان باز از راه عنایات
 کلمات استمالت آیات بر زبان فیض ترجمان آورده از رخصت
 انصراف محض صابزادگان فیض القاب سرفراز ساخت ، و چون
 بنال یکپزار و دُوصد و نئی و چهار ، بحری جهت تفریح مزاج
 و هاج که تفریح اخیر است چند ماه بوالاجاه باغ با محلات و
 ازواج سکون و رزید خبر ارتحال ضیاء الملک پدر ضیاء الدوله بتاریخ
 سیزدهم جمادی الاولی در رسید ، در همان ماه خلعت و دوشاله
 سبز و جیفه مرصع و سرتیج مرصع با خط تفریت بضیاء الدوله ، و
 یک خلعت زنانه مع دوشاله سفید بنا بر محل ضیاء الملک مرحوم
 همراه حافظ غلام رسول خان روانه نمود ، و روزی ازان باغ^(۱) بمحل
 خاص و هر دو صابزادگان خاص فرخنده خصال بلند اقبال وقت
 عصر بسیر روشن بلغ که بانی آن پدر بزرگوار او است تشریف
 فرمود و چون بعد ملاحظه خستگی و افتادگی باغ مذکور دارنده و غیره
 کارکنان آنجا را مورد عتاب و خطاب مینمود که با هر دو صابزادگان
 فیض نشان پیش آن ولی نعمت نعمت خدایان حاضر شدم و باستیصال
 شرف مجراسر فدویت انتهای خود را فرو کردم ، همین که سربرا^(۲) شتم
 ارشاد فیض رشاد صادر گشت که از امروز خدمت دارونگی^(۳) این باغ
 بر ذمه تو گذاشتیم ، باید که در آراستگی و پیراستگیش سعی تمام
 در پیش آری ، و در هیچ حال تساهل و تغافل روا نداری ، فی الفور

بایمای هر دو ظهیر و اعتضاد خود اعنی جناب اعظم جاه والا جاه و
 عظیم جاه آداب شکر عنایت این خدمت بجا آوردم ، من بعد بامر
 جلیل القدر برای امامت نماز عشاءین سجاده اطاعت گسترده ، و
 بذریعہ اجوبہ چند مسایل فقیہہ مسئول عنها نہایت مقبول آن برگزیده
 بارگاہ ایزدی گردیدم ، و از آنجا که بنیایات و نوازشات خاص چند
 کلمات مدح و توصیف من هیچکاه از زبان فیض ترجمان پیش
 حاضر الوقت حکیم عبدالرزاق خان بیان فرمود ، سر سراسر استکانت خود
 باوج سپهر کشیدم ، پس آنجناب رفعت انتساب با محلات و صاحبزادگان
 و الاخطاب از آنجا همان شب بعد تناول خاصہ بوالاجاه باغ مراجعت
 فرمود ، بعد ازین راقم در باب انتظام این خدمت حضور اعانت
 دستور صاحبزاده کبیر عظیم المرتبت عرض کرد ، فی الوقت ایما یافت
 کہ درین ایام ہمہ باغات و غیرہ حضور زیر حکم مادر من است
 شما را از ایشان موافقت نخواهد آمد ، درینصورت ازین خدمت
 کناره کشی نمودن مناسب بیناید ، اگر اتفاقاً نواب معلی القاب
 رحمت مآب از شما باز پرس کنند بطوری خواهیم فہانید ، پس راقم
 بہ سبب منع صاحبزاده ممدوح گردد آن کار نگرید ، درین اثنا
 نواب رحمت مآب رودی راقم را بصحابت مولوی حکیم احمد حسین خان
 بہادر کہ مصاحب و حکیم خاص بود و حکیم عبدالرزاق خان بہادر و
 وجیہ اللہ خان بہادر در بہل اپسی سوار کنانیدہ پیش فقیر بخش صاحب

متوکل باستدعای دعاے خیرشان (ق ۲۳ ب) باطعام نان و
 قورمه و غیره مرغوبات ایشان فستاد ، بعد معاودت از آنجا
 با خواتین موصوفین بحضور آن کرامت معمر رفته سانچہ کہ بحضرت
 آن درویش آوارہ مشرب روداد و کلام زندانہ کہ ازان درویش
 زندکیش بطرز سقیاں نسبت بہ حکیم عبدالرزاق خان بتکرار سرزد
 یعنی این شب ماندہ گیر صورت را کہ بہ ہندی باسی فلان کی صورت
 کنایہ ازان است شما چرا ہمراہ آوردید و در ہندی زیادہ تر ازیں
 بحسب تلفظ آن درویش در ترجمہ لفظ پرداختن در چارسوی
 طبع ارباب وقار خود را بہ پونج گو نام زد ساختن است . بعض
 ملازمان والا پرداخت ، بمجرد این کلام چنان لب بخندہ بے اختیار
 کشود کہ از چہرہ مبارکش عرق رونمود پس بعد ادائے کورنش بر
 طبق معمول خود را بحضور ہر دو خداوند زادگان عظمت نشان
 رسانیدہ اعادہ سرگذشت مذکور نمود ، درین نزدیکی باز راقم
 را طلب فرمودہ برابر جلسای خاص خویش طعام خورانید ، و مورد
 عنایات و نوازشات گردانید ، روزی کلیم اللہ خان بہادر مبارز
 جنگ حال درخانہ خود طعام انواع و اقسام پزانیہ بحضور آورد
 چون آن را در دیوانخانہ جلوس گاہ فیض اشتباہ بر سفرہ خاص
 چیدند ، و خداوند نعمی باہر دو قرۃ^(۱) باصرہ عز و جاہ نواب
 اعظم جاہ و عظیم جاہ و خان سابق الذکر و دیگر جلسای خاص نوش جان

مینمود ، در آن حین سعادت آئین از فوط عنایت راقم و
 اصغر علی خان را یاد فرموده بشرف مجالست و عز مواکلت مشرف
 و معزز گردانید در همین سال بتاریخ دوم شهر شوال صاحبزاده
 ولیعهد بتقریب عید رمضان جهت ادراک سعادت ملازمت جدّه
 مادری خود همراه مادر محترمه خویش قریب ہنگام شام در بہل
 اسپ صحابت اصغر علی خان و راقم فدویت^(۱) عنوان بمیلاپور رونق افزا
 شد ، و بعد توقف زمانی جناب معلى القاب ہم در بہل اسپ
 از ہمراہی مولوی حکیم احمد حسین خان تشریف آورد و خواست کہ
 محاذی در خانہ خوشدامن خویش شرف نزول فرماید ، در آنوقت
 نزدیک فرود آمدن از زینت بہل پای مبارک اورنجی برداشت
 کہ طبع نازکش در خشم آورد ، پس بخان مسطور مخاطب شدہ
 ارشاد کرد کہ ہر گاہ بمیلاپور می آیم چنین خلجانی عاید عالم می شود
 من بعد در میلاپوریان کہ پیوستہ از اینان دل بے غلش شکستہ
 و بریان می بود دعای بد کرد و اکثر در حق اناث خاندان
 میلاپوریان بلفظ شکم سوختگان کہ در ہندی بہ پیٹ جلیان
 تعبیرش می شود دعای بد مینمود ، و پیوستہ در باب اینان و
 ہمین طور در حق حاجی حافظ حیدر صاحب زبان تاثیر نشان
 بدعای بد می کشود و دران زمان راقم و اصغر علی خان با جناب
 رفعت نشان پیش حضور کرامت گنجورش استادہ بودیم کہ بسوی

اصغر علی خان از مردم صفای قلبی با خالش حافظ حیدر صاحب مذکور
 بخشم تمام نگریست و گفت که خال شما مرتبه ولایت دارد او
 بعرض رسانید که ولی را ولی شناسد خود این مرتبه ندارم،
 ازین حاضر جوابیش (ق ۲۴ الف) بکمال غضب بجانب او تیز
 دید و بچهره غضبناک در خود پیچید، و بظاهر اغماضاً و اعراضاً
 بر زبان هیچ نیاورد من بعد بطرف راقم متوجه گشته فرمود که
 بخدمت دارونگی روشن باغ سرگرم میباشی، راقم بعرض جوابش
 نهایت سراسیمه بود که جناب پشت و پناهم اعظم جاه والا جاهم
 عرض نمود که هر روز حکم والا بجای آرد، و بر نظامت آن
 اشتغال میدارد، تبسم کنان فرمود که نمی رود باز بر اقم
 حکم شد که تو بر مصلاهی امامت نشسته باش تا من بمجد دخول
 وقت مغرب با تو نماز گذارم، امر جلیل القدر بجا آوردم، و بعد
 اتمام نماز ازانجا که خود بدولت دران روز صایم بود بزودی
 تمام برای تناول خاصه اندرون محل تشریف فرمود، و قریب
 سرشدن قوپ برآمده در بهل خاص با جناب صاحبزاده ممدوح
 و حکیم مسطور تشریف داشته، راقم را هم باوجودیکه صاحبزاده مستظلم
 نظر بر وقت غضب خاص و فلاح حال فدوی بعرض والایش
 رسانید که در بهل سواری نشست من خواهد آمد، از راه
 عنایات یاد فرمود^(۲) برابر مولوی حکیم احمد حسین خان روبروی خود نشانید

و در هچثمان و همسران معزز گردانید ، مقدار این حال جناب صاحبزاده ولیعهد خوش اقبال شفی در عالم رویا چنان دید که دیوانخان^۱ جلوس خاصش خوب آراسته و پیراسته کرده اند ، و مسند زرین آنجا گسترده همه مردمان جمع شده میخواهند که خود را بران مسند نشانیده هر یک پیشکشها گذرانند ، درین عرصه راقم خود را دران مجمع انداخته بهمهم حاضرین صدا زد که بگزرانیدن پیشکش اندک جرعه صبر نوشید ، و قدر قلیل در امهال و امهال کوشید صبحی بیدار شده کسی را بطلب راقم برگماشت ، و بعد ادراک راقم شرف حضور را در وقت تنهائی پرده از روی این راز برداشت و از آنجا که محبت بسیار با پدر بزرگوارش بود و سوسه و اندیشه انصرام زندگیش در دل آورد ، و بحیله و بهانه که این روداد بان جناب منکشف نشود یکصد و بیست و پنجروپیه و یکصد و بیست و پنج کهادی از دست او مسکنانیده به محتاجان سپرده سپس شب هفتم ماه شوال که ششم آن رسم رنگ عشرت سامان بود بعد فراغ رقص بصد بیزنگی پیک اجل بصورت وبا بنواب رحمت مآب رونود و آغاز اسهال به تکاثر و توافر انجامیده تا چهار روز منقطع نگردید ، بهر حال بتاریخ هفتم بر عادت مستمره ظهور ادای رسم گره آنجناب صورت بست ، و جلوه فرمائی سواری خاص بدارالاماره چیپاک جهت اخذ پیشکش^۱ها از

ملازمین عوام و خواص هم بوقوع پیوست و روز نهم از جانب
 نواب محلی القاب گورنر هوایللیٹ صاحب بهادر جنرل ڈاکٹر که سرکرده
 طبای انگریز است باچند حکمای فرنگ در رسیده ، باوجودیکه
 آن روز ازدیاد و اشتداد مرض بود دواي خویش خورانیید و
 بمعرض عرض صاحبان عالیشان گورنر کونسل بهادر احوال یاس زندگی
 آنجناب رسانید ، هان روز در مشورت کونسلان عالیشان که
 مخزن درایت اند و بقانون دانش (ق ۲۴ ب) کفایت فرایافت
 که آثار انتقال نواب عالیجناب از صورت بیماریش لایح
 و از اسباب و علامات آن واضح است ، درین صورت
 فرزندان کلان آنجناب را لازم که همه ملازمان دولت و لوازم
 قدیمه ثروت و حشمت را تا آمدن حکم از کلکته درین ماده
 بحال و برقرار داد ، و اندیشه هیچگونه درباب وقوع اخراجات
 تا آن زمان در خاطر مبارک نیارد ، و اڈوارڈ اوڈ بهادر چیف
 سکریٹری یعنی میرنشی که بموجب قانون انگریزی امور مدارالمهامی
 باو تعلق دارد ، نیز از روی جوشش محبت که بانواب عظمت
 انتساب داشت بنا بر عیادت آمده از معاینه حالت شدت
 بیماری وقت معاودت چشم پُر آب بازگردید ، و در ریاست
 نواب ما اعظم جاه والا جاه نیز تامدتی همان محبت بحال داشت
 و آنجناب هم با اوجام مودت می پیمود و از انتقال یک روز

پیشتتر بفرزند ولیعهد در باب عطای مدارالمهای به برادر و دیگر اواب
آنچه مناسب دانست وصیت فرمود ، چون آن مستعد دارالسفر
گریء ولیعهد خویش بصدای کهکبک بشنید ، چین برجین زده
اظهار ایچنین حرکتش بازداشت و فرمود که ای نامرد درین
وقت این گریه و بکا سود ندهد و این اضطرار و بی تابی تقی
نه بخشد ، وقت آنست که بندوبست کارهای متعلقه خودساری
و باستمال و دلاسازی توابع و لواحق پردازی ، پس شب دهم وقت
ده ساعت داعی اجل را لبیک اجابت گفت ، وساحت
وجود را از خس و خاشاک تعلقات پاک رفت ، هرگاه دارفنا
و مافیها را گذشت ، و بر راحله اجل بسیر دار بقا خواهی نخواهی
توجه گماشت ، جهان در چشم عالم سیاه گردید و عالمی ازین غم
آواره و تباه ، فی الوقت مشفق مهربان والا قدر میجر مکذل صاحب
بهادر که از جانب گورنمنٹ^(۱) برکار سفارت سرکار مامور بود بالباس
سیاه حاضر شده تجویز سابق الذکر که بحضور صاحبزاده ولیعهد رساند
هنگامیکه جنازه آن جناب به شارع عام رسید دو راسته ۵

هند و مسلمان چه پیر و جوانان

چه از خرد سالان چه مردان زنان

مثل آبشار سر برسنگ می زدند و بانوحه و فغان بسیار زار زار
میگریستند ، در هر جانب و سوئے شور و شین ماتم پر زور و بهر

بردن و کوی صدای ناله و فغان در شور پیرزنی پس چرخه
 نماند که بر جنازه اش چرخ زناں نرسید و طفلی در آغوش قرار
 نگرفت که بے اختیار گریان گریان بر مزارش ندوید ، از آنجا
 صحرای شرح این غم و وادی تفصیل این الم را پایانی نبود ملی
 آن دشوار آمده عطف عنان شبیزه قلم حسرت رقم سوئے مطلب
 انطب نمود ، یعنی بمجریکه جنازه اش از دیوانخانه شادی محل
 برداشتند ، بتعداد سن شریفش چهل و شش توب ماتمی بآیین
 انگیزی که منٹ گن نامند بقلعه مدراس سرداده بیرقها و علمهای
 غم بر قلعه افراشتند ، و با جلو و حشم خاص و باریکاک که عبارت
 از ترب سواران است با سرکردهای آنها بتعظیم جنازه دوراسته
 صفوف آراسته تا مسجد جامع برده فوج انگیزی با ترانها ماتمی
 بنادیق و بیرقها از سرالم سرنگون ساختند ، و جسم پاکش
 چون ماه نخبش بچاه نخبش در چاه لحد انداختند ، انا لله
 و انا الیه راجعون ، و بعد از فوج پیاده انگیزی بعلت
 تاخیری تا باغ گورنر بهادر رسیده باستماع دفن نعش مطهرش
 بازگردید ، و بموجب صدور احکام گورمنٹ در پایان گهاٹ
 به تمامی اکمنه متعلقه این قلعه که مساکن فوج بالوازمه باشد
 کارپردازان هر مقام با آیین مذکوره توپها سرکردند ، و نقول
 این احکام بحضور صاحبزاده ولیعهد فرستادند ، و داد تعظیم و
 احترام چنانچه باید و شاید دادند ، و از آنجا که در حین حیات

بر حال پر ترحم کثیر در خاطر مبارکش متکن بود جناب ولیعهد بعد از مماتش بلفظ رحمت مآب ملقب و مشتهر فرمود ، چون جناب صاحبزاده اکبر والا گهر آثار سعادت و صلاحیت بیشتر میشد پیوسته محبت و الفت پدر خویش بدل میگذاشت علی الخصوص وقتیکه آنجناب بعلتی و مرض مبتلا شد در بحر تفکر و اضطراب غوطه میزد ، بمجرد ارتحالش بخدی پیاله غم و الم آشامیده که کسی از امرزادگان ماضی و حال از وفات پدر خویش چنین در درد و الم و تاسف اتم نکشیده باشد ، غرض آنجناب بلند همت و عالی فطرت بنا بر مغفرت پدر صدقات و خیرات بے شمار مصروف (ق ۲۵ الف) مساکین و محتاجین دور و نزدیک گردانید ، و ما عدای این قرآن و درود خوانان بسیار تا چهلم مقرر کرده بعد ازان دو صدکس را از حفاظ و درودیان بر سبیل مداومت در سک ملازمان انسلک بخشید ، پس از وقوع این صدمه جانگاه جسم اعظمش که کوه البرز ممال بود مثل کاه فرسود ، و از بار این حادثه عظیم سرو قاشش که در راستی بر تیر سبقت بهم می رسانید شکل کمان خم بینمود ، چه نویسم حال جناب صاحبزاده کهتر اعنی فرزند عظیم القدر دیگرش عظیم جاه که با این وقار و اضطبار^(۲) که در طبیعت صفا طینت او ودیعت بود از حدوث این واقعه جانشوز ، همچو کباب مدام در

گریه و سوزش بود ، و بسان شمع در آب و آتش ، اکنون راقم
این سانحه سوگوار که از سوم تا چهل روز داد نظر بفرحت استحصال
نعم البذلش موقوف داشت ، و عنان شب‌دیز خامه را به تسوید
واقعات متعلقات آن معطوف -

بیان واقعاتیکه بعد چهل نواب رحمت‌آب
روداده و شرح کیفیاتیکه هنگام فرحت
انضمام اجلاس فیض اقتباس جناب
صاحبزاده اعظم و ولیعهد اقبال همدم
نواب اعظم جاه حمیت توأم برمسند
موروث بزرگان مالتقدم بوقوع آمده

جناب صاحبزاده ممدوح بروز چهل بعد ادای زیارت
روفق بخش بارغ دارالاماره گردید در آنجا از وقت نصف‌النهار
بارفقای خاص و اهل خدمت عظمت اختصاص و بعض مردم
قربت و ملازم با امانت به تقسیم زر خیرات مشغول گردید که
دفعهٔ قریب آخر عصر یار محمدخان مرده از شادی محل رسیده
حضور آن مربع‌نشین چار بالش ریاست عرض نمود که میجر مکڈنل
صاحب بهادر بافرزند نواب معلی القاب گورنر هیوالیٹ صاحب بهادر

(۱) در آب و آتش بکسر رای قرشت کنایه از گریه کننده بسوزاست (۲) (۶) هو

حاضر شده در دبیرستان خاص بانظار تشریف آوری والا نشسته اند
 آنجناب بمجرد اصفای این معنی دیگر مقسمین را بران کار گذاشته
 بذات خود با برادر عزیزالقدر و علاءالدوله و راقم به^(۱) شادی محل
 در همون جلوس گاه خاص تشریف آورد چون بآں هر دو صاحبان
 والاشان ملاقی گشت نمیقه گورنر صاحب موصوف مرقوم، مجدد هم
 ذیقعه سال یک هزار و دوصد و شصت و چهار هجری متضمن تعزیت
 و تاسف و رحلت جناب نواب رحمت مآب و بجا آوردن خود
 تنظیم و تکریم وقت ارتحال نظر بر محبت و اخلاص آنجناب فردوس
 نشین با سرکار کمپنی^(۲) و رسانیدن این واقعه^(۳) هایل به مسامح نواب
 نیکنامی انتساب فرهنگ و دانش آرا نواب موسٹ نوبل لارڈ مایرا
 گورنر جنرل هندوستان و شریک غالب شدنش درین هم و غم و
 غم بالجزم نمودنش در قایم کردن مهین فرزند مقام پدر بزرگوارش
 مع رعایت مراتب و القاب نواب کرنائک و اظهار خوشنودی خود
 از تفهیم مرکوز نواب گورنر جنرل بهادر موصوف، و ادای مراتب
 تهنیت این معنی از جناب خود و نوید ظهور مسند نشینی بعرضه قریب
 و بحال ماندن پنجم حصه بطور مستمره معهود و ایمای اراده خود
 بنا بر مشاورت در باب تبدیل بعض شرایط جزئیة عهدنامه قدیم
 رسانیدند، و بمکالمات مخالفت آمیز و سخنان طرب انگیز برمسند
 بشاشت نشانیدند، پس هر دو صاحبان را بتواضع عطر و گلاب

(۱) (۲) (۳) (۴) (۵) (۶) (۷) (۸) (۹) (۱۰) (۱۱) (۱۲) (۱۳) (۱۴) (۱۵) (۱۶) (۱۷) (۱۸) (۱۹) (۲۰) (۲۱) (۲۲) (۲۳) (۲۴) (۲۵) (۲۶) (۲۷) (۲۸) (۲۹) (۳۰) (۳۱) (۳۲) (۳۳) (۳۴) (۳۵) (۳۶) (۳۷) (۳۸) (۳۹) (۴۰) (۴۱) (۴۲) (۴۳) (۴۴) (۴۵) (۴۶) (۴۷) (۴۸) (۴۹) (۵۰) (۵۱) (۵۲) (۵۳) (۵۴) (۵۵) (۵۶) (۵۷) (۵۸) (۵۹) (۶۰) (۶۱) (۶۲) (۶۳) (۶۴) (۶۵) (۶۶) (۶۷) (۶۸) (۶۹) (۷۰) (۷۱) (۷۲) (۷۳) (۷۴) (۷۵) (۷۶) (۷۷) (۷۸) (۷۹) (۸۰) (۸۱) (۸۲) (۸۳) (۸۴) (۸۵) (۸۶) (۸۷) (۸۸) (۸۹) (۹۰) (۹۱) (۹۲) (۹۳) (۹۴) (۹۵) (۹۶) (۹۷) (۹۸) (۹۹) (۱۰۰) (۱۰۱) (۱۰۲) (۱۰۳) (۱۰۴) (۱۰۵) (۱۰۶) (۱۰۷) (۱۰۸) (۱۰۹) (۱۱۰) (۱۱۱) (۱۱۲) (۱۱۳) (۱۱۴) (۱۱۵) (۱۱۶) (۱۱۷) (۱۱۸) (۱۱۹) (۱۲۰) (۱۲۱) (۱۲۲) (۱۲۳) (۱۲۴) (۱۲۵) (۱۲۶) (۱۲۷) (۱۲۸) (۱۲۹) (۱۳۰) (۱۳۱) (۱۳۲) (۱۳۳) (۱۳۴) (۱۳۵) (۱۳۶) (۱۳۷) (۱۳۸) (۱۳۹) (۱۴۰) (۱۴۱) (۱۴۲) (۱۴۳) (۱۴۴) (۱۴۵) (۱۴۶) (۱۴۷) (۱۴۸) (۱۴۹) (۱۵۰) (۱۵۱) (۱۵۲) (۱۵۳) (۱۵۴) (۱۵۵) (۱۵۶) (۱۵۷) (۱۵۸) (۱۵۹) (۱۶۰) (۱۶۱) (۱۶۲) (۱۶۳) (۱۶۴) (۱۶۵) (۱۶۶) (۱۶۷) (۱۶۸) (۱۶۹) (۱۷۰) (۱۷۱) (۱۷۲) (۱۷۳) (۱۷۴) (۱۷۵) (۱۷۶) (۱۷۷) (۱۷۸) (۱۷۹) (۱۸۰) (۱۸۱) (۱۸۲) (۱۸۳) (۱۸۴) (۱۸۵) (۱۸۶) (۱۸۷) (۱۸۸) (۱۸۹) (۱۹۰) (۱۹۱) (۱۹۲) (۱۹۳) (۱۹۴) (۱۹۵) (۱۹۶) (۱۹۷) (۱۹۸) (۱۹۹) (۲۰۰) (۲۰۱) (۲۰۲) (۲۰۳) (۲۰۴) (۲۰۵) (۲۰۶) (۲۰۷) (۲۰۸) (۲۰۹) (۲۱۰) (۲۱۱) (۲۱۲) (۲۱۳) (۲۱۴) (۲۱۵) (۲۱۶) (۲۱۷) (۲۱۸) (۲۱۹) (۲۲۰) (۲۲۱) (۲۲۲) (۲۲۳) (۲۲۴) (۲۲۵) (۲۲۶) (۲۲۷) (۲۲۸) (۲۲۹) (۲۳۰) (۲۳۱) (۲۳۲) (۲۳۳) (۲۳۴) (۲۳۵) (۲۳۶) (۲۳۷) (۲۳۸) (۲۳۹) (۲۴۰) (۲۴۱) (۲۴۲) (۲۴۳) (۲۴۴) (۲۴۵) (۲۴۶) (۲۴۷) (۲۴۸) (۲۴۹) (۲۵۰) (۲۵۱) (۲۵۲) (۲۵۳) (۲۵۴) (۲۵۵) (۲۵۶) (۲۵۷) (۲۵۸) (۲۵۹) (۲۶۰) (۲۶۱) (۲۶۲) (۲۶۳) (۲۶۴) (۲۶۵) (۲۶۶) (۲۶۷) (۲۶۸) (۲۶۹) (۲۷۰) (۲۷۱) (۲۷۲) (۲۷۳) (۲۷۴) (۲۷۵) (۲۷۶) (۲۷۷) (۲۷۸) (۲۷۹) (۲۸۰) (۲۸۱) (۲۸۲) (۲۸۳) (۲۸۴) (۲۸۵) (۲۸۶) (۲۸۷) (۲۸۸) (۲۸۹) (۲۹۰) (۲۹۱) (۲۹۲) (۲۹۳) (۲۹۴) (۲۹۵) (۲۹۶) (۲۹۷) (۲۹۸) (۲۹۹) (۳۰۰) (۳۰۱) (۳۰۲) (۳۰۳) (۳۰۴) (۳۰۵) (۳۰۶) (۳۰۷) (۳۰۸) (۳۰۹) (۳۱۰) (۳۱۱) (۳۱۲) (۳۱۳) (۳۱۴) (۳۱۵) (۳۱۶) (۳۱۷) (۳۱۸) (۳۱۹) (۳۲۰) (۳۲۱) (۳۲۲) (۳۲۳) (۳۲۴) (۳۲۵) (۳۲۶) (۳۲۷) (۳۲۸) (۳۲۹) (۳۳۰) (۳۳۱) (۳۳۲) (۳۳۳) (۳۳۴) (۳۳۵) (۳۳۶) (۳۳۷) (۳۳۸) (۳۳۹) (۳۴۰) (۳۴۱) (۳۴۲) (۳۴۳) (۳۴۴) (۳۴۵) (۳۴۶) (۳۴۷) (۳۴۸) (۳۴۹) (۳۵۰) (۳۵۱) (۳۵۲) (۳۵۳) (۳۵۴) (۳۵۵) (۳۵۶) (۳۵۷) (۳۵۸) (۳۵۹) (۳۶۰) (۳۶۱) (۳۶۲) (۳۶۳) (۳۶۴) (۳۶۵) (۳۶۶) (۳۶۷) (۳۶۸) (۳۶۹) (۳۷۰) (۳۷۱) (۳۷۲) (۳۷۳) (۳۷۴) (۳۷۵) (۳۷۶) (۳۷۷) (۳۷۸) (۳۷۹) (۳۸۰) (۳۸۱) (۳۸۲) (۳۸۳) (۳۸۴) (۳۸۵) (۳۸۶) (۳۸۷) (۳۸۸) (۳۸۹) (۳۹۰) (۳۹۱) (۳۹۲) (۳۹۳) (۳۹۴) (۳۹۵) (۳۹۶) (۳۹۷) (۳۹۸) (۳۹۹) (۴۰۰) (۴۰۱) (۴۰۲) (۴۰۳) (۴۰۴) (۴۰۵) (۴۰۶) (۴۰۷) (۴۰۸) (۴۰۹) (۴۱۰) (۴۱۱) (۴۱۲) (۴۱۳) (۴۱۴) (۴۱۵) (۴۱۶) (۴۱۷) (۴۱۸) (۴۱۹) (۴۲۰) (۴۲۱) (۴۲۲) (۴۲۳) (۴۲۴) (۴۲۵) (۴۲۶) (۴۲۷) (۴۲۸) (۴۲۹) (۴۳۰) (۴۳۱) (۴۳۲) (۴۳۳) (۴۳۴) (۴۳۵) (۴۳۶) (۴۳۷) (۴۳۸) (۴۳۹) (۴۴۰) (۴۴۱) (۴۴۲) (۴۴۳) (۴۴۴) (۴۴۵) (۴۴۶) (۴۴۷) (۴۴۸) (۴۴۹) (۴۵۰) (۴۵۱) (۴۵۲) (۴۵۳) (۴۵۴) (۴۵۵) (۴۵۶) (۴۵۷) (۴۵۸) (۴۵۹) (۴۶۰) (۴۶۱) (۴۶۲) (۴۶۳) (۴۶۴) (۴۶۵) (۴۶۶) (۴۶۷) (۴۶۸) (۴۶۹) (۴۷۰) (۴۷۱) (۴۷۲) (۴۷۳) (۴۷۴) (۴۷۵) (۴۷۶) (۴۷۷) (۴۷۸) (۴۷۹) (۴۸۰) (۴۸۱) (۴۸۲) (۴۸۳) (۴۸۴) (۴۸۵) (۴۸۶) (۴۸۷) (۴۸۸) (۴۸۹) (۴۹۰) (۴۹۱) (۴۹۲) (۴۹۳) (۴۹۴) (۴۹۵) (۴۹۶) (۴۹۷) (۴۹۸) (۴۹۹) (۵۰۰) (۵۰۱) (۵۰۲) (۵۰۳) (۵۰۴) (۵۰۵) (۵۰۶) (۵۰۷) (۵۰۸) (۵۰۹) (۵۱۰) (۵۱۱) (۵۱۲) (۵۱۳) (۵۱۴) (۵۱۵) (۵۱۶) (۵۱۷) (۵۱۸) (۵۱۹) (۵۲۰) (۵۲۱) (۵۲۲) (۵۲۳) (۵۲۴) (۵۲۵) (۵۲۶) (۵۲۷) (۵۲۸) (۵۲۹) (۵۳۰) (۵۳۱) (۵۳۲) (۵۳۳) (۵۳۴) (۵۳۵) (۵۳۶) (۵۳۷) (۵۳۸) (۵۳۹) (۵۴۰) (۵۴۱) (۵۴۲) (۵۴۳) (۵۴۴) (۵۴۵) (۵۴۶) (۵۴۷) (۵۴۸) (۵۴۹) (۵۵۰) (۵۵۱) (۵۵۲) (۵۵۳) (۵۵۴) (۵۵۵) (۵۵۶) (۵۵۷) (۵۵۸) (۵۵۹) (۵۶۰) (۵۶۱) (۵۶۲) (۵۶۳) (۵۶۴) (۵۶۵) (۵۶۶) (۵۶۷) (۵۶۸) (۵۶۹) (۵۷۰) (۵۷۱) (۵۷۲) (۵۷۳) (۵۷۴) (۵۷۵) (۵۷۶) (۵۷۷) (۵۷۸) (۵۷۹) (۵۸۰) (۵۸۱) (۵۸۲) (۵۸۳) (۵۸۴) (۵۸۵) (۵۸۶) (۵۸۷) (۵۸۸) (۵۸۹) (۵۹۰) (۵۹۱) (۵۹۲) (۵۹۳) (۵۹۴) (۵۹۵) (۵۹۶) (۵۹۷) (۵۹۸) (۵۹۹) (۶۰۰) (۶۰۱) (۶۰۲) (۶۰۳) (۶۰۴) (۶۰۵) (۶۰۶) (۶۰۷) (۶۰۸) (۶۰۹) (۶۱۰) (۶۱۱) (۶۱۲) (۶۱۳) (۶۱۴) (۶۱۵) (۶۱۶) (۶۱۷) (۶۱۸) (۶۱۹) (۶۲۰) (۶۲۱) (۶۲۲) (۶۲۳) (۶۲۴) (۶۲۵) (۶۲۶) (۶۲۷) (۶۲۸) (۶۲۹) (۶۳۰) (۶۳۱) (۶۳۲) (۶۳۳) (۶۳۴) (۶۳۵) (۶۳۶) (۶۳۷) (۶۳۸) (۶۳۹) (۶۴۰) (۶۴۱) (۶۴۲) (۶۴۳) (۶۴۴) (۶۴۵) (۶۴۶) (۶۴۷) (۶۴۸) (۶۴۹) (۶۵۰) (۶۵۱) (۶۵۲) (۶۵۳) (۶۵۴) (۶۵۵) (۶۵۶) (۶۵۷) (۶۵۸) (۶۵۹) (۶۶۰) (۶۶۱) (۶۶۲) (۶۶۳) (۶۶۴) (۶۶۵) (۶۶۶) (۶۶۷) (۶۶۸) (۶۶۹) (۶۷۰) (۶۷۱) (۶۷۲) (۶۷۳) (۶۷۴) (۶۷۵) (۶۷۶) (۶۷۷) (۶۷۸) (۶۷۹) (۶۸۰) (۶۸۱) (۶۸۲) (۶۸۳) (۶۸۴) (۶۸۵) (۶۸۶) (۶۸۷) (۶۸۸) (۶۸۹) (۶۹۰) (۶۹۱) (۶۹۲) (۶۹۳) (۶۹۴) (۶۹۵) (۶۹۶) (۶۹۷) (۶۹۸) (۶۹۹) (۷۰۰) (۷۰۱) (۷۰۲) (۷۰۳) (۷۰۴) (۷۰۵) (۷۰۶) (۷۰۷) (۷۰۸) (۷۰۹) (۷۱۰) (۷۱۱) (۷۱۲) (۷۱۳) (۷۱۴) (۷۱۵) (۷۱۶) (۷۱۷) (۷۱۸) (۷۱۹) (۷۲۰) (۷۲۱) (۷۲۲) (۷۲۳) (۷۲۴) (۷۲۵) (۷۲۶) (۷۲۷) (۷۲۸) (۷۲۹) (۷۳۰) (۷۳۱) (۷۳۲) (۷۳۳) (۷۳۴) (۷۳۵) (۷۳۶) (۷۳۷) (۷۳۸) (۷۳۹) (۷۴۰) (۷۴۱) (۷۴۲) (۷۴۳) (۷۴۴) (۷۴۵) (۷۴۶) (۷۴۷) (۷۴۸) (۷۴۹) (۷۵۰) (۷۵۱) (۷۵۲) (۷۵۳) (۷۵۴) (۷۵۵) (۷۵۶) (۷۵۷) (۷۵۸) (۷۵۹) (۷۶۰) (۷۶۱) (۷۶۲) (۷۶۳) (۷۶۴) (۷۶۵) (۷۶۶) (۷۶۷) (۷۶۸) (۷۶۹) (۷۷۰) (۷۷۱) (۷۷۲) (۷۷۳) (۷۷۴) (۷۷۵) (۷۷۶) (۷۷۷) (۷۷۸) (۷۷۹) (۷۸۰) (۷۸۱) (۷۸۲) (۷۸۳) (۷۸۴) (۷۸۵) (۷۸۶) (۷۸۷) (۷۸۸) (۷۸۹) (۷۹۰) (۷۹۱) (۷۹۲) (۷۹۳) (۷۹۴) (۷۹۵) (۷۹۶) (۷۹۷) (۷۹۸) (۷۹۹) (۸۰۰) (۸۰۱) (۸۰۲) (۸۰۳) (۸۰۴) (۸۰۵) (۸۰۶) (۸۰۷) (۸۰۸) (۸۰۹) (۸۱۰) (۸۱۱) (۸۱۲) (۸۱۳) (۸۱۴) (۸۱۵) (۸۱۶) (۸۱۷) (۸۱۸) (۸۱۹) (۸۲۰) (۸۲۱) (۸۲۲) (۸۲۳) (۸۲۴) (۸۲۵) (۸۲۶) (۸۲۷) (۸۲۸) (۸۲۹) (۸۳۰) (۸۳۱) (۸۳۲) (۸۳۳) (۸۳۴) (۸۳۵) (۸۳۶) (۸۳۷) (۸۳۸) (۸۳۹) (۸۴۰) (۸۴۱) (۸۴۲) (۸۴۳) (۸۴۴) (۸۴۵) (۸۴۶) (۸۴۷) (۸۴۸) (۸۴۹) (۸۵۰) (۸۵۱) (۸۵۲) (۸۵۳) (۸۵۴) (۸۵۵) (۸۵۶) (۸۵۷) (۸۵۸) (۸۵۹) (۸۶۰) (۸۶۱) (۸۶۲) (۸۶۳) (۸۶۴) (۸۶۵) (۸۶۶) (۸۶۷) (۸۶۸) (۸۶۹) (۸۷۰) (۸۷۱) (۸۷۲) (۸۷۳) (۸۷۴) (۸۷۵) (۸۷۶) (۸۷۷) (۸۷۸) (۸۷۹) (۸۸۰) (۸۸۱) (۸۸۲) (۸۸۳) (۸۸۴) (۸۸۵) (۸۸۶) (۸۸۷) (۸۸۸) (۸۸۹) (۸۹۰) (۸۹۱) (۸۹۲) (۸۹۳) (۸۹۴) (۸۹۵) (۸۹۶) (۸۹۷) (۸۹۸) (۸۹۹) (۹۰۰) (۹۰۱) (۹۰۲) (۹۰۳) (۹۰۴) (۹۰۵) (۹۰۶) (۹۰۷) (۹۰۸) (۹۰۹) (۹۱۰) (۹۱۱) (۹۱۲) (۹۱۳) (۹۱۴) (۹۱۵) (۹۱۶) (۹۱۷) (۹۱۸) (۹۱۹) (۹۲۰) (۹۲۱) (۹۲۲) (۹۲۳) (۹۲۴) (۹۲۵) (۹۲۶) (۹۲۷) (۹۲۸) (۹۲۹) (۹۳۰) (۹۳۱) (۹۳۲) (۹۳۳) (۹۳۴) (۹۳۵) (۹۳۶) (۹۳۷) (۹۳۸) (۹۳۹) (۹۴۰) (۹۴۱) (۹۴۲) (۹۴۳) (۹۴۴) (۹۴۵) (۹۴۶) (۹۴۷) (۹۴۸) (۹۴۹) (۹۵۰) (۹۵۱) (۹۵۲) (۹۵۳) (۹۵۴) (۹۵۵) (۹۵۶) (۹۵۷) (۹۵۸) (۹۵۹) (۹۶۰) (۹۶۱) (۹۶۲) (۹۶۳) (۹۶۴) (۹۶۵) (۹۶۶) (۹۶۷) (۹۶۸) (۹۶۹) (۹۷۰) (۹۷۱) (۹۷۲) (۹۷۳) (۹۷۴) (۹۷۵) (۹۷۶) (۹۷۷) (۹۷۸) (۹۷۹) (۹۸۰) (۹۸۱) (۹۸۲) (۹۸۳) (۹۸۴) (۹۸۵) (۹۸۶) (۹۸۷) (۹۸۸) (۹۸۹) (۹۹۰) (۹۹۱) (۹۹۲) (۹۹۳) (۹۹۴) (۹۹۵) (۹۹۶) (۹۹۷) (۹۹۸) (۹۹۹) (۱۰۰۰)

مخص ساخت و قبل ازین هم میجر مکذل صاحب بهادر همواره بهر
دوشنبه عادت مالوف آمد و رفت میداشت ، مخفی نماند که
همگی امورات مرجوعه این ریاست مثل سرشدن اتواب روز
مجلس و سالگره سرآمد شاهان بادشاه انگریز بهادر عظیم الشان
و اعیاد وغیره و ارسال توره های طعام و فاکه بران و سرگردهای
عالیشان و رنگ و دیگر معمولات بطوریکه در زمان نواب رحمت مآب
جاری بود همچنان درین عرصه تا وقوع مسندنشینی که پنجاه باشد
بحال ماند و بهمین سال آن ولیعهد فیض گستر بعلت آنکه هنوز
آئین مسندنشینی از جانب ارباب کمپنی بظهور نرسیده خلاف عادت
خداوندان این ریاست که بنماز عیدین باتزک امر از
دارالاماره چیپاک می برآمدند کاربند احتیاط گردیده فقط بسواری
مهاڈول با برادر عزیزالقدر از شادی محل برای نماز عیداضحی مسجد
والاجاهی تشریف فرما شد ، و بعد معاودت از آنجا در صحن
دیوانخانه شادی محل بادای^۳ نخر پرداخت ، پس ازان مدافع
و اتواب عید موافق معمول در چیپاک و مسجد مذکور سرگردید ،
سرافتخار چند اشخاص معزین که پیشکش ایشان بمعرض قبول درآمده
بفلک رسید ، پیشکش های اکثری بسبب اینکه زیب افزای مسند
ریاست نشده بود معاف فرمود و از اقبال پیشکش (ق ۲۵ ب) بعضی^۵ امانت

(۱)، (۲)، مانوف (۳)، سرکردتهای (۴)، (۵)، خرای شتر قربانی کردن ۱۲ ص

(۴) (۶) نذور (۵) (۶) بانمود

و بیست و سیوم ربیع الاول مراسلہ دیگر گورنر صاحب موصوف
 مشعر بذل گورنر جنرل بہادر مقدمہ مسند نشینی و برپا داشتن وثیقہ قدیم
 و موقوف کردن مقدمہ تبدیل بعضی مطالب جزئیہ نظر بر آئینہ
 و عزم خود با اجلاس آن ولیعهد بر مسند ریاست بزرگان در ماہ
 آئینہ ، و استطلاع تقرر تاریخ مبارک بنا بر جشن ہمایون جلوس
 شرف ورود نمود ، پس ازینجا بقرارداد ہفدہم ماہ ربیع الآخر
 برای آن جشن فرخندہ عنوان جوابش ابلاغ فرمود ، اکنون

می سرایم ترانہ عشرت

می نوازم چغانہ عشرت

ساقی بیا کہ یار زرخ پرده برگرفت

کار چراغ خلوتیان باز در گرفت

بار غمی کہ خاطر ما خستہ کردہ بود

عیسی دے خدا بفرستاد و برگرفت

اعنی حکم قادر قدیر و مسبب اسباب توقیر ہر نقیر و قطیر بنا بر ظهور
 حکمت ربوبیت و بروز لطف شایان معبودیت و وصول نعمت
 بے قیمت و حصول عزت بے ذلت بہ بندگان بیچارگان او
 باندازہ استعداد ہر کدام کہ در لوح ارادت ازلی مرتسم گشتہ بمصدق
 قول سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ ، روز پنجشنبہ ہفدہم ربیع الآخر
 سال یکہزار و دو صد و سنی و پنج ہجری با تمام رصد بندان دقیقہ

شناس و اخترشماران بطلمیوس قیاس ، و کارکنان سرکار فیض
 اساس ، شاهد جلوس همایون نواب مستطاب ما بر مسند ریاست
 بزرگان عظمت نشان حلیه آرایش پوشید و حله پیرایش دربرکشید
 توصیف این انجمن فرحت آرا و تعریف این محفل عشرت پیرا اینکه
 دران روز فرحت افروز به تنظیم و تکریم این مسند نشینی از طرف
 ارباب حکومت وقت بلند شدن دو ساعت روز در چپاک
 یعنی دارالاماره خاص یک بٹالن بارکه عبارت از دسته هزار
 پیادگان است و پانصد سولیات و پنج ارابه توپ دو اسپ
 مع سواران گول انداز رسیده اتواب روبروی کیلاس محل نهادند،
 و ازاں میان جماعه ہندیان از درب کلان تاکج باور چیخانہ و
 سولیات از باور چیخانہ تا آگیہ معروف بجینی گنہ بر طبق تجویز سفیر
 خوش تدبیر میجر مکذل بہادر صاحب ، و ہم فوج سرکار در شوارع
 کیلاس محل دو راستہ صفوف آرا شدند پس نواب محلی القاب گورنر
 ہیوالیٹ صاحب بہادر معہ ہر سہ فرزند و اڈوارڈ اوڈ صاحب
 بہادر چیف سکرتری و ڈیوڈ ہل صاحب بہادر و جنرل سارٹامس
 ہسلب بہادر و سارجان نیوولٹ بہادر وغیرہ صاحبان عالی شان
 در حجرہ نعمت خانہ دارالامارہ مذکور کہ دران وقت نشیمن خاص
 بود جلوه پیرا شدند ، جناب نواب ما موافق معمول باندازہ
 مرتبہ ہر یک بہ تعظیم و تکریم این امرای سابق الذکر پرداخت
 و جناب گورنر صاحب ممدوح از سرتیج و جیغہ مرصع با

سک مروارید و پدک مرصع دو سک مروارید و جفت دست
 بند الماس با سک مروارید همراه آورده خویش از طرف ارباب‌کپنی
 بهادر بطریق تواضع و لطف از دست خود زیب سرو دستار و
 زینت دست و گلوی خود بدولت ساخت ، سپس از آنجا جناب
 گورنر صاحب و جناب تواب ما بدستگیری هم دیگر پیش تخت طلائی
 مصنوعی که وجش پیشتر ذکر یافته آمدند و نواب اعظم ما بعد از عهدنا
 قدیمه از دست بر تخت امارت جلوس فرمود همه اعیان و ارکان
 دولت پیشکشها^(۱) گذرانیده سرمایه عزت و افتخار اندوختند ، و دران
 حین فرحت تضمین جناب^(۲) گورنر صاحب اشفاق آگین مع اهل
 مشورت یمنی کونسلان ذی عظمت متصل کورنچ^(۳) محمل اندود جانب
 راست خود بدولت تشریف میداشتند ، و از دیگر اهالی کرام و
 امرای ذوی الاحترام ایشان کسے نشسته و کسی برخاسته بمایه رسوم
 این جشن متوجه بودند ، بعد جلوه افروزی این رسم میمنت توام در هر
 خلا و طایفه از لسان کسوت پوشان حیات و چه از دهان اتواب قلعه
 و جهازات و چه از اتواب و بنا دینق فوج انگریز و سرکار و چه
 از کوس و کورکه^(۴) شادیانه دولت نشانه صدای مبارکباد و عزیزو
 تهنیت نواز برخاست ، به وقت رخصت امرای رنگ بافرهنگ
 بگورنر صاحب و دیگر مخصوصان از عطر و گلاب و حمایل گل و
 بیلهائی^(۵) پان ورق طلا اندود از دست خاص ، و دیگران را

(۱) نذور و پیشکش ها (۲) جناب کور (۳) محمل (۴) کورکه (۵) بیلهائی

بایمانی سفیر با تدبیر از دست برادر عزیز القدر و غیره کارکنان آن عصر تواضع نمود ، (ق ۲۶ الف) و شب آن روز دولت افروز تملای دارالاماره فرخنده بنیاد بروشنی قنادیل و مجلس رقص و طرب افروخته و آراسته کردید ، همه عظمای بارگاه مقربان درگاه بصورت انجم بر بساط سپهر گرد مسند جلوس خاص فیض اختصاص آن بدر اعظم هاله زدند ، و عامه مردمان همچو کهکشان از پریشانی برآمده خرمن خرمن شادمانی اندوختند ، و دل اعدای ناتوان بین را چون سپند با آتش حسد سوختند ، خود بدولت چون نیر اعظم دست قدرت ضیا بخش خویش بر همه مقتسبان نزدیک و دور کشاده باندازه رتبه هر یک فیض یاب می ساخت و هر یک را از توابعین و لواحقین بحسب مراتب و مناصب می نواخت ، روز دوم بنا بر^۲ ادای نماز جمعه خلاف آئین قبل مسند نشینی با شوکت و نشان و جلو و تجل بیکران مثل پدر بزرگوار غفران نشان توجه بجامع والا باهی آورد ، و بعد ادای نماز در مسجد انوری بجانب حجره آثار شریف بر طبق معمول هر جمعه رو نهاد ، و از زیارت با برکت آن فراغ یافته بحجره نعمت خانه دارالاماره که جلوس گاه خالص بود قدم کشاد ، از اینجا که سر رشته گیرد دار و تمثیت احکام دارودار ملک در قبضه اختیار خود نداشت بحسب ظاهر چنانچه در آنروز قوم مومنین بادای نماز جمعه در مسجد جامع انتظارش کشیده

خلیفه و مرشد خودش می انگاشتند ، همچنین نظر بر تین مباحث
و مصافحه که بعد نماز جمعه شعار اسلام است فرمود تا چند
مخصوصین حاضرین آزمان مثل برادر عزیزالقدر و عظیم الامرا
و اعتضادالملک و علاوالدوله و راقم و غیره بگذارش پیشکشها
پرداختند -

بیان بحال داشتن نواب ما معمولات وقت نواب رحمت مآب تا انقطاع رشته حیات فیض آیات خود و دیگر سوانح واقع سال اول جلوس میمنت مانوس

جناب نواب ما دهم^(۲) جمادی الاولی سال یک هزار و دوصد
وسی و پنج هجری روز جمعه بعد ادای نماز بحسب طریقه انیقہ
والد ماجد خود از دیوان خانه همایون محل با برادر عزیزالقدر و
هر دو فرزندان ضیاءالدوله و علاوالدوله و راقم در بهل شاهی
سوار شده برای زیارت حضرت بدوح شهید قدس سره^(۱) به
سواد پل و ارم تشریف فرما گشت ، و وقت رفتن و بازگشتن
آن شمع افروز دودمان والاجاهی در فرنگی گنده که واقع اثنای
راه و مقام عساکیر فیروزی مآثر مع لوازمه توپخانه و جباخانه^(۵)

(۱) دا، مذور (۲) دهم (۳) نوٹ (۴) ضیاءالدوله (۵) فرنگی گنده (۶) (۷) جباخانه ؟

انگریز شجاعت دستگاہ ، و موقع بلغ و حیرلی موروثی ہر رئیس دولت
 سرای والا جاہ است ، و ہم دران باغ اتفاق بیوتت رئیس
 این دولت سرا مع مخدرات بر اوقات عظمت و اجلال جن مراجعت
 از زیارت آن ولی باکرامت صورت می بندد ، بیست و
 یک ضرب اتواب سلامی و تعظیم آن گرامی با راستگی صفوف
 سولدت و ہندیان مع ترانہ طنبور و غیرہ مزامیر اہل فرنگ
 از جانب ارباب کمپنی سر داده شد ، و ہم سردادن اتواب برای
 دیگر توابان ہمچو برادر عزیز القدر عزیز از جان آن صدر نشین
 مسند شوکت و شان و محلات عظمت نشان کسب مراتب اینان
 بعمل آمد ، و رسم سالگرہ برادر موصوف بموجب معمول زمان
 پدر بزرگوارش از تاریخ بیستم جمادی الاولی آغاز دیدہ بتاریخ بیست
 و یکم آن بانصرام رسانید ، و ہمین سال از استماع غلطہ آمد
 آمد منتخب امرای با فرہنگ فرنگ نواب گورنر ہانزبل سار تانس
 منرو بہادر عدالت آہنگ بشوق ملاقات آن نصف آیات
 ہر آن و زمان انتظار میکشید ، تا آنکہ بیست و ہفتم شعبان
 روز جمعہ وقت عصر دفعہ بدرجہ وسطی روشن چوکی برآمد بہ مرأت
 دورین رو بہ نگرستن نہاد ، ناگاہ دید کہ جہاز تشریف آوری
 گورنر صاحب ممدوح بر روی بحر نمایان گشتہ وقت مغرب
 بلنگر گاہ رسید پس آن سر سران دانش گستر روز دوّم وقت

شش و نیم ساعت صبح از جهاز فرود آمده بدارالاماره قلم مدراس
 شطری مکث برای اعلان عهدهای خویش و صاحبان کونسل یعنی
 مشاورین ممالک محروسه حوزه اختیار خود نموده بعلت آنکه در
 ایوان فرودگاه گورنران گورنر معزول سکونت میداشت در باغ
 کاران که متصل امیرباغ است فروکش نمود ، و گورنر معزول هر
 چند التماس کرد که من مسافرم و بساط اقامت چند روزه
 خویش بحجره خواهم چید و شما در باقی تمامی صرح مخلی بالطبع شرف
 نزول فرمائید ، اما گورنر صاحب موصوف از راه اخلاق کثیر و
 نیک لطینتی که در ذات خود داشت نظر به هتک و تصدیع و
 تکلیفش اجابت نفرمود بهمان باغ تا چندی رخت اقامت خود
 (ق ۲۶ ب) گذاشت غرض فیما بین نواب والاشکوه ما و گورنر صاحب
 تازه وارد از همان روز نزول اجلالش دور مراسلات فرحت آیات
 ازینجا مضمون مبارکباد و وصولش با این عهده بزرگ درین نواح
 و از آنجا به ممنونی ادای این تهنیت و تمنای ملازمت بسرعت
 سریع به ظهور پیوست ، و بتاریخ چهاردهم رمضان روز دوشنبه
 گورنر صاحب والامراتب ما صاحبان عالیشان کونسلان یعنی مشاوران
 مثل مستر استراثن بهادر و مستر ٹیکری بهادر و یک قدیم فهیم مستر
 کافری بهادر و غیره سرداران ترب سواران خاص همراهی بدارالاماره
 چپیک اعنی همایون محل تشریف آورده بانواب فیض انتساب ما
 زلف مودت و اشتاق و جوشش محبت و اتقان موافقه و

مجلسه نمود و بلا واسطه تیلاجی زبان، مکالمه کشود، ابواب
 سرت و بهجت بر روی هم مفتوح گردید، خداوند ارحم الراحمین
 عادت معهوده خویش از استقبال و شایعت و سرداران اوتاب
 و غیره با احترام و اکرامش جوشید، نواب گورنر هیوایلث بهادر
 به تعذر تکسل مزاج ملاقات نواب ما بتاریخ نوزدهم شهر صدر
 بر مرکب بحر سوار شده بجانب ولایت کام پیمود، بیست و
 نهم ذیقعدہ جشن مبارک سالگره خود مثل جشن پدر بزرگوار
 انصرام رسانید و تعظیم و تکریم این جشن سراسر میمنت از جانب
 ارباب حکومت بشریف آدری نواب گورنر بهادر به مبارکباد و
 سردادن اوتاب بر قلعه و جهازات بظهور انجامید و همین
 سال بعد عید اضحیٰ انعقاد نکاح مختار النساء بگم صورت بست و
 هم بعضی امورات دیگر همچو رسوم اعیاد و غیره با جلو و حشم زمان
 و عطای خدمات و خطابات لایق که تفصیلش مورث تطویل
 است بوقوع پیوست.

سال یکپزار و دو صد و سی و شش هجری بیست و
سیوم صفر المظفر روز پنجشنبه امر جلیل القدر والا بکارپردازان
دربار گهربار شرف نفاذ یافت که فردا وقت ده ساعت
میانجی مکذلل بهادر باریله اتحاد وسیله زبده امرای دانش پیرا
نواب موسٹ نوبل لارڈ مایرا گورنر جنرل هندوستان محتوی استقلال
مسند نشینی ما خود بدولت بدارالاماره خواهد شتافت ، باید که در
دارالاماره دربار عام و در حجره نعمت خان سفره طعام میز انگریزی
برای مقربان زبده و کارپردازان عمده بانواع اغذیه و اقسام
نواکه آماده باشد چون روز دوم میانجی موصوف وقت موقت
حاضر آمد و آنجناب با او و برادر عزیز القدر نواب عظیم جاه
و جناب شرف الملک مرحوم و ممتاز الامرا و ^(۲)علاء الدوله حکیم مسیح
یار جنگ و ڈاکٹر ہاسمین و دلاور خان بہادر و راقم بر سفره
انگریزی بہ نشست و متوجہ تناول گشت ، و بعد فراغ از طعام

در عمل ده ساعت از آنجا برخاسته نزد تخت طلایی مصنوعی
 (ق ۲۴ الف) تشریف آورده نامه مذکور از دست میابخی مسطور
 گرفته. معمول پدر بزرگوار خویش حکم سر دادن نوزده ضرب توپ
 محض نظر بر احراق قلوب حساد و خوشنودی دل نوا—
 گورز جزل بهادر ممدوح و بیست و یک ضرب توپ دسته
 شک بنادیق. لحاظ انبساط ورود این نامه بشاشت هنگامه
 و ناختم گورکه^(۱) شادیانه و غیره و آرائش مجلس طرب وقت
 شب با تنویر قنادیل شرف نفاذ فرمود، سپس راجه خوشی لعل
 دیا بهادر میرمنشی آن نامدار پیش مسند که خود بدولت بر آن
 نشسته و همه اعیان و ارکان یا سفیر بجای خود قرار گرفته
 بودند ایستاده با آواز بلند خواند، و بعد از گذراندن پیشکشها
 سفیر موصوف برخصت انصراف اسب معاودت راند، میرمنشی
 به تشریف خلعت مهتابی و دوشاله سربلندی و بعضی بعنایت خطا
 و پاکی ارجندی یافتند و روز چهارشنبه بیستم ربیع الاول بفرمان
 واجب الاذعان والا کارکنان و مهتممان سرکار فیض دار برای
 ضیافت نواب هانریل گورنر سارطامس منزو بهادر وقت شب
 دارالاماره یعنی همایون محل و روشن چوکی و تالار^(۲) و طارمیکه^(۳)
 پیشش برای معائنه آتش بازی ترتیب داده بودند باو یختن درختها

(۱) گورکه (۲) تالارخانه باشد که بر بالای چهارستون یا بیشتر از چوب و تخته

سازند بر همان ۱۲ (۳) طارم خانه را گویند که از چوب سازند ۱۲ بر همان

قنادیل اقسام با نصب آئینها بتکلف تمام و چسپانیدن قنادیل دیواری بر جدارهای حواش و نصب قنادیل چنی در تمامی طرفهای باغ خاص بیاراستند ، و آنگیریکه متصل روشن چوکی است بگذاشتن کشتیهای رنگین دران و کناره اش از چوب بند چراغان و فرو هشتن تنهانیهای سرخ بر آن و برکء متصدء نعمت خانه که دران میز یکصد و بیست کس چیده بودند بسر دادن فوارهای متعده آن پیراستند ، تو گوئی که بهاری در گلشن گل کرده است ، یا قطعه باغ ارم در آنجا احداث یافته ، وقت هشت ساعت شب جناب گورنر صاحب ممدوح مع بانوی خاص و کونسلان عالیشان و دیگر سرداران و خاتونان که قریب یکصد و بیست کس بودند تشریف آورد ذاب ما موافق عادت معهوده به تعظیمش پرداخته بر کوچ مخملی سبز که قریب تخت طلائی مذکور نهاده میشود با مهمان والا گهر و برادر عزیز القدر شرف جلوس فرمود ، و از دیگر صاحبان شرافت^(۲) نشان بعضی بر کوچهای سقر لاط گوناگون و چیهیتهای بوقلمون محفل نشینان ، و بعضی بصفوف مجلس و حجرهای اندرون و بیرون ایوان خرامان بودند الغرض بعد مکث قدری از آنجا برخاسته بدستگیری گورنر صاحب و همراهی امرای فرنگ تشریف فرما شده زیر دار بست ملحق چوکی مذکور زیب جلوس فرمود ، بمجرد این حسب الحکم والا

دارونه آتش خانه بسرگرمی تمام گرداگرد آنگیر واقع محاذی روشن
 چوکی آتشکده بر افروخت ، و تا قریب دو ساعت پیش آن
 تماشاگران آتش خوی آب^(۱) طینت جگه رنگارنگ انار ، و آتشین مار^(۲)
 روی گوناگون ، مهتاب ، و گلریز آتش بار می سوخت ، بعد دست
 داد فراغ ازین تماشای دل افروز باتمائی جلسا بحجره نعمت خانه
 بر میز^(۳) سپر که باهتمام بکاؤل خاص جناب گورنر صاحب عالی
 مناسب بطرز رنگ مهیاشده بود هم جنب او بساط طرح جلوس
 انداخت و بپاس خاطر مهمانان رفعت نشان باکل (ب ۲، ب)
 بعض اشیای مباح متوجه گشته وقت یازده ساعت بود تواضع
 جمایل و عطر و گلاب به مرتبه هر پیش آمده مرخص ساخت بیت
 و چهارم جمادی الثانی همین سال روز پنجشنبه بتقریب جشن
 ورود نامه مسعود بادشاه عظمت اشتباه ابهت پایگاه تاج آرای
 سلطنت عظیم الشان ، باجستان ممالک هند و فرنگستان ، لشکرکشی
 ارجمند ، لشکرکش فتح پیوند ، فرمان روای ممالک محروسه گریٹ برٹین
 و ایرلینڈ ، سپهر خرگاه فلک طارم ، همایون محل که دارالاماره خاص
 است از بساط مخمل بحدی آراسته و محلی ، و از درختان تنادیل
 آویزان و دیواری و آئینه های جداری بمشابه پیراسته و مجلی

(۱) آتش خوی کنایه از تیزی و تندگی طبع باشد ۱۲ (۲) آب طینت ای حلیم

(۳) آتشین مار بمعنی تیز آتش بازی آمده است که تیر هوایی باشد ۱۲ ب

(۴) آتش میز سپر طعایست که اهل فرنگ وقت نیم شب بعد تماشای رقص می خوردند ۱۲

گردید که کسی در هیچ ریاستی صورت چنین زیب و آرایش و
 زینت و پیرایش ندید و سپاهیان هندی و سولدات ولایتی از
 ایوان گورنر صاحب تا دارالاماره بهر دو جانب گذرگاه عقیب
 توشک خانه رو^۱ها کشیدند و شش اقواب ارابه^۲ خیل متصل
 آنگیز معروف بچینی گننه بانظام رسید ، درین هنگام مرغوب و
 آوان خوش اسلوب ادوارد^۳ داوڈ صاحب میرمنشی مسطور عهده مورچل
 داری بر خود لازم ساختند ، پس پیش پیش فیل عماری نشینان
 سولداتان شاهى و ترانه نوازان قلعه و علاقه داران ساحل بحر
 با اعلام سلطنت و شاهى ، و پس پس آن جناب گورنر صاحب
 بهادر نجمه اطوار و سار^۴ ثامس هسلب بهادر سپه سالار ، و هر
 یک از امرا و عمدگان والاشان از دانایان فرنگ بدارالاماره^۵
 والاجاهى توجه نمودند ، ازینجا نواب ما از برای استقبال برادر
 عزیز باوقار یعنی نایب مختار و علاءالدوله خواص نشین را بسواری
 عمارى نقروی روانه فرمود ، جناب نایب مختار قریب دروازه^۶
 باغ خاص با نامه آوران شوکت اختصاص دوچار^۷ شده برعایت
 مراسم اعزاز و اکرام تا بدارالاماره رونق فرجام رسانید ، نواب
 عالیجناب ماگورنر صاحب والا مناصب را پیش رواق نعمت خانه^۸
 فرود آورده بر زیئه محاذی تخت گاه باستقبال و استعظام نامه^۹
 ذی عظمت و احتشام باهم دستگیر ایستادند ، و حاملان نامه^{۱۰}

دا، آ، روه بفتح اول و ثانی (بمعنی صف) اب (۲) (آ) علاء (۳) (ما) دچار

عظمت عنوان از اوج برج عماری نزول کرده باشراقات
 حسن نامه اقبال نشان خاور کف گورنر صاحب را مشرقستان
 نیر جهان تاب نمودند ، و نواب عالی جناب ما و گورنر صاحب
 نمدوح از انجا خرامان خرامان پیش دولت سریر دولت مصیر
 رسیده قیام فرمودند پس نامه شکست آثار بدست ارجند نواب
 اورنگ نشین ما دادن همان ، و صوت و صدای فلک آشنا از
 اقواب و بنادیق چه در سرکار فیض مدار و چه بر حصار اعدا شکار
 و چه در عساکر نصرت آثار که بیرون دارالاماره صفها
 می کشیدند بر آمدن همان ، سپس جناب نواب ما لغتی جلوس
 آرای تخت دولت افروز و جناب گورنر صاحب والا مناقب
 قدری قعود پیرای کوچ مخمل دوز شده یاز محاذی سریر
 (ق ۲۸ الف) قیام ریز گردیدند و بموجب اشارت فیض
 بشارت نواب ما و گورنر صاحب موصوف دبیر خوش متحریر
 ارباب حکومت متر اڈوارڈ اوڈ بهادر بر کرسی مخمل اندود
 ایستاده از خوانندگی اصل نامه فرخنده عنوان ، و متر ایود
 بهمان آئین از سر ایندگی ترجمه با عزت و شائش نشید سرور انگیز
 دل و جان بر کشیدند ، من بعد شلیخ و آواز توپ و تفنگ
 عشرت آهنگ بدستور مسطور سامعه نواز منتظران این جشن میمنت
 معور گردیده بمع ساکنان گنبد گردون فراسید ، پس ازین نواب

عالی جناب ما و گورنر صاحب عالیشان باب مکالمت و مخالفت
 بروی یکدیگر کشادند و حقوق احسان و باهم دستگیری نواب والا جاہ
 جنت آرامگاه و قوم انگریز بہادر بعرض بیان نہادند ، دیرین
 میان گورنر صاحب والا مناقب از راہ تفقذات دلی فرمود کہ
 تا مدت حکومت من ، بیچ گونه کمک او امداد نسبت باین سرکار
 فیض استناد دریغ نخواہم نمود ، من بعد خدیو ارجند ما دست
 بدست آن فرزائے فرنگ با دیگر صاحبان پر دانش و فرہنگ
 بر دیوان خانہ کلس محل کہ میزی از برای طعام چاشت بطرز اہل
 ولایت در انجا گسترده بود تشریف آورده بتناول طعام پرداخت
 و بعد حصول فراغ ازان ہر یک از طوایف رقا صان و خنیاگران
 دہائے مجلسیان را مالوف حسن و جان افروز و مشغوف نغمہ
 دلسوز خود ساخت ، پس از استفای سرمایہ عیش و سرور جناب
 خود بدولت ما بدستور مسطور ہمراہ صاحبان عالیشان قریب تخت
 مصنوعی رسیدہ استقامت فرمود و جناب گورنر صاحب والا مراتب
 بعد ادای مبارکباد این جشن ہمایون نواب ما را بر تخت^(۱) نشاند
 خود ہم بطرف راست آن برکوچ مخملی جلوس نمود ، بعد
 ازان چند امرای معظم و ملازم مکرم بگزرائیدن پیشکشہای^(۲) محترم
 سرمایہ عشرت اندوختند ، و بعد توقف قدری^(۳) از اریکہ^(۴) فرود آمد

(۱) (۱) ایزین نواب والا جاہ - (۲) (۲) قریب تخت نشادہ - (۳) (۳) پیشکش ہا

(ورنہ اکثر و بیشتر دیرین مقام در (۱) مذکور مستعمل شدہ) (۴) (۴) آزاریکہ مرود -

مجلس هم پهلوی گورنر صاحب فراست نشان گردید ، و بر حسب عادت معهوده یک دوشاله سفید و یک کمخاب گنگاجنی و یک دست خلعت فاخره مهر و ماه به هم نشین خود مرحمت گردانید و هم به موهبت یک حله خلعت و یک زد کمخاب و دوشاله نارنجی میانجی میجر مکذلل بهادر را ممتاز کرد و بعد ادای مراسم از اعطای پاندان و عطردان و حامیل گل و گلاب بجلیس خویش و امرا و عظمای کنکاش (؟) از دست خاص و به دیگران از دست برادر عزیزالقدر خود و علاءالدوله باب ترخیص فراز و هرگاه همه سران پرشکوت و فرو پایه بلندان دانش پرور از اهل فرنگ با فرهنگ مرخص گردیدند ، نایب مختار ذوالاقتدار و دیگر ملازمین خاص دربار مثل علاءالدوله دیوانی پیشکار و میرمنشی و حکیم مسیح یار جنگ و راقم آثم خلعت های باهره و دوشالهای نادره به تفاوت مراتب و رعایت مناصب در بر و دوش کشیدند و نیز حکم اشرف به طیار ی طعام ضیافت بجلوه ظهور شتافت و بخانه هر یک از امرای خلعت دوزان قامت موزون و دیگر عمایه خردسنان تمکنت مقرون یعنی ارباب (ق ۲۸ ب) حکومت سابق الذکر توره های طعام گوناگون ترسیل یافت چون مهتاب عالمتاب رونق بخش بزم سما گردید ، ایوان دارالاماره بروشنی قنادیل گوناگون و فروش و

سائبان های مکل بوقلمون بزیب و زینت و فور فرارسید و
 خنیاگران زهره آسا و رقاصان ماه لقا مالوف صوت و صدا گشتند
 و مجلسیان فرهاد پیشه از اهل خاندان و ملازمان ذیشان و اعالی
 و ادانی تعشق انتما مشغوف حسن و ادا اگر گلستان گوی بجای
 است و اگر قمر خوانی سزا ، در دیوانخانه کلس محل سفرها کشیدند
 و طعامهای لذیذ و نفیس بران برچیدند چون یک یک از حاضران
 محفل ازین نعیم متنوع بکام و زبان و روح و روان حلاوتهای
 پرشور رسانید ، نواب فیض مآب ما زیب آرای مندر شده آنچنان
 بحر همت والا همت خویش بعطای خطابات و دوشاها و
 عنایت جوایز و خلعت های بهر یک از امرای دولت و مقربان
 حضرت متوج گردانید که گوش روزگار بسمع ادراک نیاورده ، و
 همت سابقین بران سبقتی نبرده ، اعنی خورشید الملک را بخطاب
 پدرش افتخار الدوله محمد ناصر خان بهادر صمصام جنگ مفتخر فرمود ، و
 صاحبزاده غلام محمد حسین به خطاب رشید الدوله ممتاز نمود و از ملازمان
 ذیشان علاء الدوله بخطاب پدرش اعظم الملک مخاطب گردید ،
 و حکیم الزمانی حکیم احمد بخش یعنی حکیم احمد علی خان بهادر بخطاب
 مسیح یار جنگ بجز امتیاز رسید ، نظر بر سرفرازی راقم نیز جهت
 عنایت خطاب حکم والا بر اجم خوشی لعل دیاب بهادر میرمنشی دارالانشاء
 فارسی شرف نفاذ یافت آما چونکه عرض راقم از ابتدای ایام

صاحبزادگی آنجناب والا با جد و جهد تمام تر آن بود که اگر خدایتعالی بفضل خود نوازش و سرفرازی راقم را موقوف بر ذات با برکات داشته باشد تا که همای حکومت و اقتدار شکار اولیای دولت نگردد ، و مراتب فدویت و جان نثاری ازین اخلاص آثار صورت نه بندد بعطای بیچ خطاب راضی نشوم ، که بی وجود آن حصول این چون طعام بے نمک و سخن بے نغمه نماید باجابت خطاب عذرها بمیان نهادم ، فی الجمله این جسارت و جرات راقم برنازک طبع والا شاق و گران برآمد ، لهذا از فهمایش جناب نایب مختار و میرنشی مذکور سرکار باقبال خطاب پرداخته پیشکش^(۱) این موہبت عظمی گزرا^(۲)نیدم ، بعد ازان از فهم و فراست دوراندیش بدین گونه ارشاد فرمود ، معلوم کردیم که معذرت تو در قبول خطاب بسبب عدم لوازم از منصب وغیره تواند بود لیکن ما چه کنیم که قادر مطلق ما را بر اقتداری و اختیاری نداشته است که تا بخوشنودی فدویان و جان نثاران خود پردازیم ، غرض همین عنایت و موہبت را باعث ثروت و عزت دنیوی خویش انگاشته رضا جوئی ما ملحوظ دارید ، و ہم پدر راقم که عنایات بینایات این خداوند نعمت بر حال راقم روز افزون میدید ، و از ته دل بدعاهای این دولت و اقبال میکوشید ، از عنایت دوشالہ

بمساهمت اساتذہ جناب والا سرافتخار بر آسمان فراشت اگرچہ در استحقاق عطایای خداوندی با ایشان برابری نداشت شرح چنین نوازشات و تشریفاتیکہ مبذول حال راقم مع اقربای عقیدت ملازم گردیده بیرون از حد احصا و افزون از اندازہ است ، مگر شئمہ اذین طومار در افتخار نامہ مرقوم و مرسوم گشتہ کہ بر ناظران مخفی نخواہد ماند ، غرض دران روز فرحت اندوز ہر کس از اہل خدمات وغیرہ باندازہ قدر و مرتبہ خود عمامہ سرفرازی بر سر بست و میرمنشی ^۱سٹراڈوارڈ اوڈ بہادر تا زمانی مشغول بزم عیش و سرور بودہ بعد مرحمت پان و عطر و گلآب و حمایل گل مرخص گشت ، روز دوم مونیامودی کہ ناظر دفاتر انگریزی و زیر دست میرمنشی بسپارش بالا دست (ق ۲۹ الف) خویش بخطاب تیج و نعت بہادر و عنایت خلعت و دوشالہ گوشہ کلاہ بآسمان عز و جاہ فرسودہ بتاریخ چہارم شعبان حسب الحکم واجب الاذعان دبیر و سفیر مذکورین حاضر آمدند پس خداوند نعمت ما با آنها و با چندی مقربان خاص و بعضی ملازمان عزت اختصاص در حجرہ نعمت خانہ تغذی فرمود و جواب نوازش نامہ موصوف را در صندوق مطلا و مذهب گذاشتہ ، و از دست سکہ پرداز مختومش کنانیدہ سپرد دبیر مسطور نمود ، درین نزدیکی نیز اتواب

احوال نصب قبۃ طلائی بر مسجد والاہی
و کیفیت وصولی تصویر نواب رحمت مآب
از ولایت انگلیش کہ سال یک ہزار
و دو صد و سی و ہفت ہجری بعرضہ
ظہور شتافت

مخفی مبادا کہ صورت بنای محترم این مسجد فخرہ بنیاد
جامع مجامع اہل خلوص و انقیاد در ریاست مہر سپہر شوکت
وحشت بحر محیط سخاوت و مرحمت ، نواب والا جاہ جنت
آرامگاہ مستحکم گردید ، و در عہد سعید کہف الفقر ، ملاذ الغربا ،
راحم خلائق ، عسرت نصاب نواب رحمت مآب ، بحسن انصرام
رسید و در زمان سعادت عنوان ناصب اعلام دولمت ،
باسط بساط ثروت ، مروج آئین اسلام ، محی سنتہ سنئیہ
غیر الانام ، مزین مساجد حق پرستان عبودیت اکثناہ ؟ مجیر^(۳)
شکستہ دلان بی دستگاہ ابر مطیر سخای بے حساب نواب رضوان مآب

(١) (٦) انكس (٢) (٦) ملاز (٣) (٦) اكشاه (٤) (٦) مجير - التجير شكسته

بحلیهٔ قبه‌های طلایی و روشنائی کثرت قنادیل زیب و زینت تمام و آرایش و پیرایش تام پذیرفت ، و در وقت نصب قبه‌ها خود آن ذات ستوده صفات در مسجد حاضر بوده بعد فراغ آن کمال خورسندی حکم سر دادن بیست و یک ضرب توپ در فضای مسجد شرف نفاذ فرمود ، پس آن حق پرست بی‌ریا در هر شبانه روز ادای نماز یک وقت بمسجد جامع و زیارت آئثار شریف بر خود لازم گرفت ، چنانچه درین معمول تا مرض الموت تفاوتی ره نیافت ، حتی که کثرت اشغال و شدت باران بمنع آن نشانت تصویر سرپای نواب رحمت‌آب که نقاشان چین بمقابلہ آن کارنامهٔ ایجاد و تکوین همه نقش صورت نگاشته خودها بآب نجالت شسته و مانی ارژنگ نگار در تصور نزاکت طراز و نگارش بجزرانی عقل پرکار سر بزانوی تفکر نشسته ، از طرف ارباب کمپنی بهادر برسبیل برمغان^۱ روزگار تحفه یادگلد برای نواب عالیجناب ما آورده در دیوان گورنری نهادند ، پس جناب نواب ما حسب ایمانی نواب گورنر هانر بل سار ثامس منرو بهادر سیم شوال روز دوشنبه در ساعت ده و نیم ساعت جلوی سواری خاص با جعفر علی خان بهادر خانسلمان سرکار جناب قدسیه فرستاده آن تصویر با توقیر بشان و تزک و فیرو بدرالاماره طلب فرمود ، بمجرد وصولی تصویر بیست و یک ضرب توپ در دارالامانو

و هم بر برج قلعه بلند آواز گشته عالمی را برین معنی اطلاع نمود، و گورنر صاحب موصوف نیز بتقریب ادای مراسم تهنیت عید رمضان متعاقب آن رونق بخش دارالاماره گردید،

ذکر تقرر جشن ولادت سرور عالم صلی الله علیه وسلم از غره تا دوازدهم شهر ربیع الاول و تعیین عرس جناب غوث الاعظم رضی الله تعالی عنه از اول تا یازدهم ربیع الثانی و بیان رونق افزائی نواب رضوان مآب سمت ناگور با کیفیت معاودت از راه نتهرنگر و محمدپور و شرح ورود نواب لارڈ امهرشت بهادر گورنر جنرل هندوستان مع چگونگی ملاقات او بان نواب مغفرت نشان

چون عالیجناب ما از بدو شعور محبت حضرت خاتمت مرتبت را رضی الله علیه و اله وسلم اصل اصول ایمان و اسلام و عنوان جریده جمیع احکام، و منشاء فضایل و فواضل دینی، و مبداء حقایق و معارف یقینی، و مخزن جواهر علم و عرفان و معدن نفایس ذوق و وجدان میدانست، در سرانجام جشن

ولادت (ق ۲۹ ب) با سعادت آنحضرت صلی الله علیه و سلم اهتمام تمام میداشت، و بعد ولیعهد شدن خویش از سال یکهزار و دو صد و سی و هشت هجری تا گلگشت گلستان این جهان این جشن سراپا میمنت را مثل سلطان مظفر والی شام بآئینی مرتب می نمود که از غره شهر مولود شریف تا دوازده روز در لوازم این امر نجسته اثر از کثرت طنج طعام بخوراندن خوا و عوام، و تنویر قنادیل اندرون و بیرون دارالاماره ببعیدیل و اجماع علما و فضلا مشایخین و مدح گویان مدایح عربی و عجمی و قاریان قرآن و خوانندگان حدیث و درود و تطیب این بزم سعادت همدم از عطر و گلاب و بتخیر عود و گلخانه های غنبری و تقسیم زر و پارچه ها به محتاجین و مسکین و عطای صلها و جایزه ها بحدیث خوانان و مدح خوانان و غیرهم بحدی سرگرم می بود که کسی از شاهان و رؤیسان هندوستان هم چنین نکرده بلکه ندیده و نشنیده، علی الخصوص روز دوازدهم زیاده از ایام اعیاد تزئین خود و همه ملازمان خواص و عوام از هر نوع لباسهای فاخره عشرت فرجام ملحوظ میفرمود، و همدران روز بسر دادن اوقاب و شکلهای بنادیق حکم کردی، و از ارباب حکومت نیز طالب آن شد که درین روز دولت معمور بر قلعه هم اوقاب سرور سرداده شود، اما دران زمان این اُمْنِیَّتِ شُکُوت و اجلال بوقوع نرسید، و در عصر جناب

(۱) آیت بالضم و تشدید یا آرزو و مراد ۱۴

نواب عزیز از جان سلمه السبحان از یاد دہانی و سلسلہ جنبانی جناب نایب مختار فیض بار رو بجلوہ گاہ ظہور کشید ، و پیوستہ آردوی بیعت شیخ کامل در دل اخلاص منزل خویش می گماشت و ہر گاہ کہ حسب خواہش خود بشرف خدمت صاحب نسبتی مشرف نگرددید برین قول کہ از بزرگی شنیدہ یا در کتابی از اہل تصوف دیدہ باشد یعنی شخصیکہ بیعت ظاہری با احدی منعقد نکرده است ، اگر حسن ارادت و عقیدت دل خویش بجناب دستگیر در ماندگان ، رہنمای بیچارگان محبوب سبحانی حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہ درست گرداند ، یقیناً آنجناب او را بہ نعمتہای داین و عزتہای کونین رساند ، کار بند شدہ خود را درین سلسلہ علیہ کہ طریقہ قادریہ است منسلک می پنداشت و آنجناب محبوب را پیر و مرشد خود می انگاشت و عرس آنجناب مقدس را ہم در سن مذکور برعایت چند امور ہمچو جشن ولادت با سعادت سرور کائنات علیہ الصلوٰۃ والتحیات بنیاد نہاد و از غرہ ربیع الثانی تا یازدہم بحسن ادای آن از محفل آرائی و مناقب خوانانی وغیرہ کہ در جشن موصوف مسطور گشت می پرداخت ، و تا آنکہ دین بزم پنج روزہ جام ہستی پرفیضش لبریز بادہ نشاط بود ، این کار و خدمت پر سعادت بر ذمہ خود لازم می ساخت ، و آزابی کہ شیخ عبدالقادر کہ مولدش مانک پور و

مزار آن حضرت ناگور و ولی مادر زاد و والد بزرگوارش سیحی^(۱) قدس صاحب کشف و ارشاد باشد از اولاد آن قطب ربانی و محبوب سبحانی و سنی^(۲) آن غوث صمدانی واقف اسرار نهانی است ، و انوار کرامات و خرق عاداتش چون آفتاب عالمتاب در کمال درخشانی ، چنانچه گویند که چون والده^(۳) ماجده اش که بی بی فاطمه نام داشت و ولیه و زاهده و عابدۀ زمانه بود حامل گردید ، و شبی برای وضوء نماز تهجد دلو در چاه فرود آورد و ناگاه دلو از رسن جدا شده ، بچاه در افتاد و او متاسف و متحیر بر ایستاد ، و فی الفور از بطن آوازی شنید که ای مادر بنگر که دلو^(۴) پس پشت تو نهاده است ، چون باز گردید دلو را پر از آب دید ، پس از وضوء و نماز فارغ شد ، و بامداد این ماجرا بشوهر خود باز نمود ، او فرمود که حق تعالی ترا پسری عطا کند که بپایه قطبیت خواهد رسید ، و نیز آنحضرت بتاهل^(۵) نرسیده و از خصوصیات زنان^(۶) وقوفی نداشته ، چنانچه روزی پستان زن هندی وقت اغتسال برهنه مشاهد کرده از راه ترحم و غمخواری دعا فرمود که یارب الم یک دُل^(۷) مرا بخواب میداشت (۳۰ الف) آیا این بیچاره که بر سینه خود دو دُل میدارد و چه آزاری کشیده باشد ، بمجرد این

(۱) مزار (۲) ای همانم (۳) دلو (۴) دلو (۵) تپاهل

(۶) زبان (۷) دمل

دعا پستانش هموار و نمایاب گردید ، آن زن حیرت گرفته ، بخانه درآمد ، و اقربایش ازین ماجرا متحیر شده با انواع معالجات پرداختند ، هیچ سودی نکرد ، آخر از زبان زن آفت رسیده حقیقت حال دریافته پیش آنحضرت التجا آوردند و الحاح و زاری نمودند پس آن جناب دعا فرمود پستانش بر حالت اصلی عاید گردید و پدر و مادرش مع دختر بشف اسلام رسیدند بنا بر آن حسن عقیدت خویش بحضرت ایشان نیز به تمام و کمال میداشت ، قضا را در سال یک هزار و دوصد و شصتی هجری مزاج مبارکش بعارضه مثانه که خلقی و مزمن بوده بتلای شدید گردید ، دست تضرع بدرگاه قاضی الحاجات برداشت ، و بتوسل ولی جلیل القدر سابق الذکر استدعای شفا از شافی بے همتا نموده اراده زیارت آن برگزیده حق بدل برگماشت ، مجیب الدعوات دعایش مقرون باجابت نمود ، و به برکت مقربان بارگاه خویش شفائ^۱ کلی عطا فرمود ، درین نزدیکی پدر بزرگوارش هر چند خواست که آن اقبال مند بحسب عهد خویش بر زیارت ولی موصوف بخرامد ، لیکن از معارضه بعضی موانع دران زمان این اراده بظهور نیامد ، پس ازان وقتیکه خود بدولت برمسند امارت متمکن گشت ، هوای زیارت فیض بار آن ولی کرامت آثار بظهور پیوست ،

و بتفحص شخصیکه نظم و نسق این جا از وی صورت بندد پرداخت
چون نیک تامل فرمود که کسی از قدیمان دربار و عمدگان آزموده
کار مثل جناب شرف الملک مغفور استاد مصاحبت انساب
نواب رحمت مآب و حافظ شیخ محمد مغربی مرحوم رفیق با اعتماد
مزاج آگاه آن نواب جنت آرامگاه متعهد این امر عظیم تواند
شد نیافت آخر نظر بر پرحوصلگی و تربیت یافتگی راقم از پیشگاه
خود و افاضه انوار اعزاز و اجلال ذات آفتاب صفات خویش
برین ذره بے مقدار ، بیت

ذره را باشد وجود از نور ذات آفتاب
رسته گردد گل زخار از فیض بخشش سحاب
گوهر پر آب در کف گرچه میدارد صدف
فی الحقیقت شد ز نیسان بهره مند و کامیاب

تجویز تفویض این کار بر اقم صورت پذیر آینه خاطر نمود ، و هم
جناب قدسیه بیاس ظاهر رای شریف خود را با تجویز ولی نعمی
منضم فرمود ، اما هرگاه که مفارقت راقم که چون سُهّا بامهر
و خار با گل نسبتی میداشت ، بقدر آنی و اندازۀ زمانی
گوارا نمی پنداشت ، ضمیر خورشید نظیر خود را از تعلق تجویز
مذکور وارہانید و نظر بر راحت سفر و فرحت راه که منظور
همایون خاطرش بود برفاقت پر افاقت برگزید و جهته انتظام

مهام دارالاقامت بسفارش جناب قدسیه و اطلاع بارباب حکومت
خان موصوف را که اگرچه از غرور و پندارش دایم متغیر می بود
اما بحکم الضرورات^(۱) تمییز المخطورات طوعاً و کرهاً مقرر فرمود ، و
منشی محمد دلاورخان بهادر انگریزی نویس را پیش او گذاشت ، تا
بروقت ضرورت بچیف سکرتری اڈوارڈ اوڈ بهادر که بر خدمت
میجر مکڈنل بهادر سفیر خاص بعلت تقرر روانگی او همراه رکاب
فیض انتساب منصوب شده بود تحریر و ترسیل مراسلات نماید
پس خان موصوف که نهال این تمنا از مدت مدید به مزرع
دل می نشاند ، موجب نتایج حقایق آمال و مورث ثمرات
ریاض اعمال انگاشته باقبال آن بالراس والعین مساعت نمود
و از تعیین ارباب دو اسپان و دو مشعلچیان و تقرر رفل^(۲)
که عبارت از طنبور نوازی سه چوبه به صف کشی چند جوانان
بار وقت درآمد دربار است ، همچو برادر خود شرف الامرا که
قایم مقام شکوه الملک مرحوم بود گوی عزت و اعتبار از میدان
ذوق و آرزو در ربوده

آزما که بزر تو نیست رایش

زر بنده شمر نه زر خدایش

و نیز منشی محمود علی خان را ، مشاهره چهل هون در سلک
ملازمان کشیده برفاقت سراسر سعادت اختصاص بخشید ، و همدران

(۱) یعنی مباح می کند ضرورات ممنوعات را (۲) رفل این لفظ انگریزی است

ساعت حکم تفریش یعنی سلام سپاه بقانون انگیزی در حق راقم
 عز صدور یافت (ق ۳۰ ب) و راقم بمجرد نفاذ این حکم واجب
 التعظیم بگذارش هدیه نیاز پیش حضور شتافت ، هرگاه که خان
 موصوف بتوهم عظم^(۱) قرب قرابت و تصور کبر حسن کرامت
 و تخیل سرکشی خود در همسران^(۲) و تقلید قلاوه^(۳) گردن افزای
 بیکران در جامه تنگ تنگ ظرفی نگنجید و دست از پیشکش گذرانی
 حضور بجلدوی مواهب عظمی خدمت نیابت مذکور باز کشید مزاج ذقیه
 شناس و متانت اساس حضور ازین معنی روی ملال در هم کشیده
 بر جبین آئینه وار رحمت و رافت آثار خشم و غضب ظاهر
 ساخت ، و بشرح و بسط اجمال و تکبر و غرور اشتمالش
 پرداخت که چنین خود پرستان تنگ حوصله برداشت مراتب عظمی
 نتواند کرد ، و فرعون طینتان دود همت جاده شکر گذاری و
 سپاسداری نخواهند سپرد ، و از ناکس تنگ ظرف اعظم امور محسن
 وجود در نیاید ، و بحکم کل اناء یترشع بمافیة آنچه در باطن است
 بیرون تراود ، و ازینجا است که گفته اند و در معنی سفته که
 کار و عمل بکسی توان سپرد که از صاحب خویش پر ترس
 و خایف باشد ، و تعظیم و تکریمش بجا آرد ، و خداوند او را
 بر مواخذة خطا و قصورش مانعی و مزاحمتی و مروتی و رعایتی پیش

(۱) عظم بالضم بزرگی (۲) آن تقلید جمائل و غیره در کردن کسی انداختن (۳) ام

(۳) بالکسر گردن بند ۱۲

نیاید تا لحاظ مروت باعث بے انصافی نگردد ، و موجب بد دلی دیگر ندیمان نشود ، و این معنی در اقارب که کالعقارب اند مطلقاً مفقود ، و در اجانب اکثر و بیشتر ممکن الوجود ، چنانچه عمل حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه و بیشتری از سلاطین برین بوده است و اهل عرف نیز بدان عمل نموده الحاصل بر خاطر مبارک ناکش بار این گرانی و صدمه این نادانی آن قدر فوارسید که هر دم بر عمل فرموده خود دست تاسف می مالید و لایلی سخنان حق نشان چنان در سلک بیان می کشید که اگر چه این خدمت عمده نظر بضرورت باین کس دوا همت بخشیدم اما در حقیقت اصلاً مناسب و مصلحت ندیدم ، زیرا که بسا اوقات حرکات ناشایسته آن بے عقل و شعور و سخنان نابایسته آن پرفساد و زور ، خار رنج و الم در صوبه دلم خلانیده و انواع درد و غم بلاء جگرم رسانیده ، یکی از آنها این است که بعد مسند نشینی این فواخه کردگار روزی پیش اقارب و مخلصین خویش شکایت مینمود که باوجود سعی و کوشش من در حق مسند نشانی این کس نزد ارباب حکومت بواسطه محمد طیبو منشی احسان و منت من فراموش فرمود ، چون این حکایت بگوش حق نیوش بنده درگاه الهی در افتاد ، بلمسته نایره خشم و غضب از تنور نهادم سر باشتغال نهاد و این کلمات از

ملک بطون بشهرستان وجود فراز آمد که خاک باد بران ریاست
 که از سعی چنین کسان ابلیس طینت بدست آید ، انتهی پس
 عزم مصمم سفر بامداد دوستان شفیق خود مثل نواب موش
 نوبل مارکوئیس آف هشتنکس بهادر گورنر جنرل هندوستان و نواب
 میجر جنرل سار ثامس منزو بهادر گورنر کونسل مدراس از کمن
 قوه بعرضه ظهور شتافت ، و حکم واجب الاتباع درباره تهیه
 اسباب و سامان سفر بملازمان خاص شرف نفاذ یافت ، بمجمعه
 آن دو خیمه عظیم الشان یکی از سقراط باطرازش های بوقلمون و
 ثانی از چهیٹ عمده و بهتر و یک خیمه حامی خاص ۳۱ الف
 و یک دائره خرد از برای خلوت و چند خیام مختراست
 مع سُرادقات و سراپنچها و مسجد از خیمه مزین قبه های ملتمی
 از طلاء و یک حوض چرمی که مسافین از نماز جماعت محروم
 نشوند ، برای این سفر فیروزی اثر طیار گشت ، و هر یکی از
 خیم مذکوره مکرر بود تا انتظام پیش خانه و پس خانه نظام گیرد
 و در هر منزلی به خیمه بزرگ مسند زردوزی مع مهر های
 طلائی و باشامبانه مخمل مکمل که ستونش از طلا بود گسترده
 شدی ، و آن بارگاه گردون سای بقنادیل آویزان و
 قنادیل منصوبه ستون ها چون خیمه آسمان از ضیای نجوم
 پر نور گشتی ، و صاحب خیمه آفتاب وار رونق بخش آن گردیدی

و تماشاخانه هر شهر و مدینه ، و نظارگیان هر دیه و قریه پروانه‌های
آن شمع بزم دولت و اقبال شدند ، و به خرج مراکب
و روزمره هر یک از علما و اساتذۀ عظام و مشایخ کرام و
اصحاب عزّت و ارباب خدمت ، و پدر راقم سوای دراهمه
معمولی مشاهره نود روپیۀ مقرر گردید و بنام برادر محمد فخرالدین
خان که در مرتبه متوسطین مثل قادر عظیم خان بهادر و غیره عزّ امتیاز
داشت شصت روپیۀ بتقرر رسید و بهر یک از اهل خدمات
ماورای خدمت مقررۀ سابقه خدمتی معین گشت ، از انجمله خدمت
میر منزلی بصفی الدین محمد خان بهادر درینجا و خدمت فراشیخانه
در اثنای راه بر کرسی تعیین نشست ، و خدمت هراول
بغلام عبدالقادر خان بیجاپوری در منزل ششم صورت تقرر گرفت
و خدمت چنداول یعنی پس خانه بوجیه الله خان بهادر همین جا
قرار پذیرفت ، و خدمت آمادگی اسباب ضروری لشکر بشرف الملک
حال در منزل سیّوم مقرر شد و ارباب حکومت نیز فرد اخبار
اشتهار که به نیوس پیر زبان زد اهل فرنگ است بقالب
طبع آورده در ممالک محروسه خود صورت نمای شان و شوکت
و جاه و حشمت نهضت آن ولی نعمت گردانیدند و چهرهای
تواکید الله التاکید به نگارش احکام تعظیم و توقیر و فرمان بری و
اطاعت گری این ولی دولت آراسته بامالان و کلکتران اطراف

و جوانب گذرگاه رسانیدند که بندگان نواب صاحب بروز دوشنبه
پیش از مغرب بیست و یکم جمادی الاول سال یک هزار و دوصد و
ستای و هشت بهجری از چپکاک جنوب رویه بسفر ناگور بشان
و شوکت موفور یعنی بالشکر جلویی خاص و دسته سواران باریگاٹ
و فوج گورنرمنٹ نهضت میفرمایند ، و بعد تماشای این
سرزمین سیرکنان از راه رامنات و ترچنپلی و ارکاٹ مراجعت
بجلوس گاه مینمایند ، و وقت رکوب و جلوه خرام خاص و جناب
قدسیه و جناب محل عالیه و جناب نایب مختار اتواب تعظیم
شاهی بخصوصیت مراتب در باغ دارالاماره و بر برج قلعه
صداهای حفظ و امان برکشید ، پس بایه که هر رئیس موضع
و قریه و هر حاکم شهر و مدینه گذرگاههای ها و نیمه گاههای آراسته
دارد و از پیادگان و اطاعت پیشگان خود استقبال نموده
خدمات شایسته بجا آرد و در هر سرحد و تعلقه خویش از حزم
و اجتناب بمحافظت و حراست پردازد ، و در مراحل و مشارع
همراه بوده نگهبانی و منزل رسانی مودی سازد ، الحاصل بتاریخ و
وقت مذکور آن ماه لقای مکرم مبتجل باللباس و (ق ۳۱ الف)
جواهر معظم و مکمل نور افروز برج ناکی گشته ماه منور بنجوم انور
بالشکر انجم سپاه و عسکر شوکت پایگاه و شکوه تام و تجمل
تمام از فوج خاص و لشکر کمپنی مع سرداران بلند مرتبت خصوص

سفیر گورنر منٹ میجر مکڈنل بہادر و کرنل منزو کہ کسی از روسای
کرنالک را بدین شان و تزک سیر ملک رو نہ نموده باشد
سمت جنوب خرام فرمود ، و راقم مع اعظم الملک بسواری عاری
از تعاقب اقتباس انوار جلو ریز مینمود ، بعد چند دقیقه جناب
نایب مختار بر گلگون صبا رفتار ۛ

باد پائیکہ چون بگام شدی

تک زدن بر صبا حرام شدی

جلوہ آرا گشتہ ہچو نیز ضیا گستر اوج اقبال بانوار اجلال از
دنبال راہ می پیمود ، چون منتهای سیر منزل امیر بلغ گردید
و اتفاق بیت در آنجا بہم رسید ، آن موید تائید آسمانی نظر بر
سراخام یابی احکام دیوانی از دست این مشاق کار گاہ بیچمدانی
کہ در سواف ایام یعنی در سال یکہزار و دو صد و شش و شش
ہجری بسبب عدم نصب اہدی برین خدمت عظیم المرتبت حسب الحکم
ولی نعمی باجرائی آن می پرداختم ، چنانچہ کیفیت تعلق این امور
بذات راقم در افتخار نامہ بتفصیل مسطور است ، و مضمونش
اینکہ روزی بتاریخ بیست و ششم رجب المرجب سال یکہزار و
دو صد و شش و شش ہجری رسید مرسلہ حاجی حافظ حیدر صاحب
مرحوم در مادہ یاد دہی زیارت آثار شریف بحضور کمرمت فہور
جناب نواب معلی القاب ما گذشت ، از آنکہ درین ہنگام آن

خداوند اقبال بعلت عدم تقرر هشیار مغزی بر خدمت مدارالمهای
و بحض پاس خاطر جناب قدسیه احکام انتظام امور دربار فیض بار
بحسب ظاهر بنام حافظ احمدخان اعظم الملک شرف نفاذ میفرمود ،
اگرچه از باعث عبدالغفارخان بهادر ثابت جنگ زنگ ملالی برآئینه
ضمیر منیر صفا پذیر خود نشانده چشم التفات باطن بر روی حالش
نمی کشود بنا بر آن آن نامه را حواله داد نمود تا بندوبست امور
متعلقه آثار شریف نماید ، من بعد آن عالیجناب گردون قباب
بتحویل شرف زیارت تشریف فرمای حجره آثار مبارک گردید ،
در آن وقت بسبب مسأله ^۱ یا فراموشی خان مغزی الیه همگی متعهدان ^۲
مقرری مثل آب زمزم و رومال ملل و عطر و گل و غیره درانجا
حاضر نبودند ، نهایت بعتاب درآمده باوجود بودن اعظم الملک
براقم فدویت شیم حکم والا شرف نفاذ یافت که زودتر اشیایی
معمولی حاضر آرد ، بفضلہ تعالی فی الوقت حاضر آوردم ، بعد
احراز سعادت زیارت رونق افزای دارالاماره گشته بحجره کلان
نعمت خانه که جلوس گاه مبارک بود بر مسند والا شرف ننمکن فرموده
بمشافه ^۳ همگنان حاضر الوقت چون جناب مکرمات انتساب نواب
عظیم جاه اعنی جناب نایب مختار واعظم الملک مرحوم و دیگر حضار
معمولی و راجه سرینواس را و پیش دست میرسامانی پاندان از

(۱) آ، مسأله ؟ (۲) آ، فراموشی ؟

(۳) آ، همگی متعهدان اسباب ؟ (۴) آ، همگنان

دست خاص نوازش اختصاص باین ارشاد مکرمت بنیاد بر اقامت خدمتگذار فدویت شعار عنایت شد که الله تعالی و تقدس بفضل خویش الیم خدمت (ق ۳۲ الف) اجرای احکام عزت التیام دیوانی مهمات و دیگر کارخانجات مفوض بتوگردانیده ، باید که لشکر این خدمت والا رتبت مودی ساخته زمان دربار فیض بار و دیگر اوقات حاضر حضور و سرگرم تنقیز امور میشده باشی از اینجا که راقم عجز توأم باین مرحمت سراسر عزت کماهی آگاهیه نداشت در ادای پیشکش^(۱) اندکی درنگ ساخت که دران حال از جانب نواب عظیم جاه که حق سبحانه جل شانہ بفضل خود از ابتدا الی یومنا هذا فیض آیات آنجناب عظمت انتساب را حامی و دستگیر این خدمتگذار فدویت تحخیر گردانیده بگذارش پیشکش^(۲) شرف ایما گردید ، راقم بمجرد این ایما شرف انتما پیشکش^(۳) بحضور موبت ظهور گردانید بعده بهمان آوان بر اجه سرینواس را و حکم عالی شرف صدور یافت که از امروز در جمگی مهمات میسرمانی و دیگر کارخانجات سرکاری حکم راقم اطاعت همدم را حکم حضور عظمت دستور باید فهمید و ازان سر مو عدول نباید ورزید ، چنانچه راجه مذکور همانوقت عمده همگی^(۴) کارخانجات را فراهم آورده و سوبدار ڈی را نیز خوانده این امر جلیل القدر شنواید و خود هم مراتب انقیاد به تقدیم رسانید بعد ازان ارشاد

مکرمات مواد جلوۀ ظهور نمود که برای تو این خدمت تازه از
راه نوازشات بے اندازه اختراع فرموده ایم که اگر کسی را خدمت
دیوانی ہم بدہیم تو ازین خدمت معزول نشوی ، بلکہ او محکوم
و منقاد حکم تو خواهد ماند ، ازان روز تا تشریف آوری حضور
از ناگور شریف اکثر احکام اطاعت التزام حسب الحکم حضور
کرامت گنجور بہ خان موصوف یعنی ممتاز الامرا قلی مینودم انتہی
جواہر تعریف این کشف از درج دہان بیرون ریخت
زیرک و دانا شدی از نصرت ما کہ مپرس؟
خلق خوش آموختی از تربیت ما کہ مپرس

و مبلغ پچاھ ہزار روپیہ حوالہ راقم فرمود کہ فیصلہ مقدمات عرما نماید راقم بوجہ طلائی ہوادار مشابہ بہل شاہی و طیار کردہ غلام حیدر جہت سواری خاص بنظر اشرف گذرانیدہ برائے انفصال مقدمات مذکورہ و اادگی اسباب سفر متعلقان خود مع راجہ اودی کرن مشرف خزانہ کہ بتائید راقم مامور بود معاودت نمود، و سواری خاص جلوہ آرای سمت مقصود سگریہ روشن^(۲) بلغ را مضرب خیام دولت سرانجام فرمود ، و درانجا مستراڈوارڈ اوڈ بہادر چیف سکرتری کہ از عصر نواب رحمت مآب اخلاص ورسوخ تمام داشت . ملاحظہ تعظیم جناب خداوندی آمدہ ملاقات حضور حاصل کرد . و وقت صبح سواری خاص ازانجا

برآمده براه فرنگی کنده که محل قیام عساکر و جنود و ذخیره گاه
 بعض آلات محاربه و باروت است رونق افزا گردید، اتواب
 آنجا نیز موافق معمول صدای تعظیم و آواز توقیر برکشید، و
 علی هذا القیاس در جمیع دایره این سفر منظر هر جا که مراکز سالهای
 فوج واقع می بود سردار و رساله در آنجا در ادای کل مراتب
 تکریم و تعظیم سبقت مینمود، سانحه عجیبیکه بروز نهضت موکب
 خاص بوقوع آمده نوک خامه میگردد که پانزده کس از حاملان
 و اجیران بصدمة وبا که در آن هنگام بشدت نمودار بود در باغ
 دارالاماره جان بجان آفرین سپردند، و اسباب زندگانی ازین
 جهان فانی بردند، راقم آثم رسانیدن کیفیت این حال عبرت بال
 در چنین (۳۲ ب) زمان فحش عنوان بسمع اشرف مناسب نه
 پنداشت، و بزود از دود از تقرر جمعدارڈی تجہیز و تکفین
 آن سیاحان دارالملک آخرت کنانیده خاطر را از تشویش اطلاع
 حضور فارغ انگاشت، الغرض آنروز جملگی مقدمات مرقومہ بآئینی
 و طریقه خوشنودی و رضامندی عرما باشد فیصل ساخته نوزده
 هزار روپیہ مبلغ مذکور^(۲) نزد خود باقی گذاشت تا وقت ضرورت حضور
 صرف در آرد، و از زر دو هزار روپیہ عنایتی حضور استعداد
 راه وابستگان خویش پرداخته فردای آن رو بہ مسرت نهاد و
 افتان و خیزان چون ماهی بے آب بموضع وندلور در بحر فیض گنجور

حضور در افتاد ، و از معاينه معموره عشرت گنجور و فحش اکتناه
در عرض و طول دو سله فرسخ راه که از کثرت حشم و خدم ، و
وفور سرادخات و خیم ، و تعدد دکاکین و اسواق ، و تکثر
ارباب ذوق و اشتیاق ، و آرایش انواع بازار و پیرایش
طرق سیر و رفتار ، بوضع و ترتیب خوش آئین ، و طرز مرغوب
و دلنشین که دیده از تماشایش باز نایستد و دل محفوظ سیرش
نشود ،

اگر گویم که این است اعظم آباد
سواد دل بگردد خرم و شاد
و یا اگر خوانمش شهر منور
شود چشم نظاره نور بنیاد

موضوع و مرتب شده بود نور افروز دیده بیناء و سرور افزای
دل پر تمنا گردید چون اشهب زرین عنان فلک سیر که آغاز
سیرش مشرق و انجام رفتارش مغرب است بر ساحت کبود رنگ
آسمان در خرام در آمد ، آفتاب اوج اقبال یعنی نواب پراجلال
ما بر ابلق تیز رفتار که بچهار تک عرصه زمین طی می کرد و خاطر
مبارکش اکثر به چنین اسپ تیز رو چهار تک مایل می بود بر آمد ،
اولاً با چندی از امرای رفاقت نشان و خاندان والا شان همچو
اعضاد الملک و میرزا الهی بخش و تجمل و ترک مخصوص ،

چون برق درخشان و ضیای تابان روان گردید ، گاهی قوت
 بازوی دولت و وقار نایب مختار به سواری بُور چون اختر پر نور
 بر پشت و بازویش میدرخشید ، و گاهی همچو بدرالدوله و غیره
 به هم رکابی آن مهرلقا از مرتبه هلاکت بدرجه بدریت میرسید ،
 و راقم را از پرتو انوار مرام و اشفاق والایش رتبه سُها حاصل
 می بود یعنی آن مهر سپهر دولت از ظل پر فیض وجود خود^(۱)
 و لحظه جدا نمی فرمود ، فی الجمله تا وصول منزل مقصود . همین
 احتشام و ازدحام که از مرحله تا منزلی چون باران رحمت
 شدیدالاتصال و عدیم الانفصال مینمود ، بکم و کاست رونق کرد
 فرمی افروز ، و در هر منزل عامل آن تعلقه مع رعایا و
 رقا صان و خنیاگران جمع گشته راه اطاعت و استقبال پیش میکشید
 و وقت نهضت از منزل تا سرحد خویش باهتمام اعزاز و اکرام
 همراه رکاب دولت انتساب میدوید ، و وقتی که اتفاق سفر
 تا شب کشیدی ساکنان آبادی فرودگاه با تجمل و احتشام تمام
 یعنی روشنائی و آتشبازی حاضر و منتظر بوده موکب خاص را
 همچو سواری روزمره نواب نظام الدوله آصف جاه با شوکت و
 تجمل مذکور بخیم اقبال قیام می رسانیدند ، غرض تا رونق افزائی
 منزل مقصود رکوب اسپ چارنگ تیزرو اکثر پسند خاطر همایون
 افتادی و گاه گاه در فرودگاه برناکی و غیره سوار شده دل بسیر و

تماشا نهادی ، و وقت سواری بارگی اکثر قهائی به طریق سنت
 سنیّه نبویه و آئین جد امجد خود نواب امیرالامرا فردوس مکان
 می پوشید ، و موزه چرین زردفام در پامی کشید و دو رومال
 شال یکی بر سر و دیگر بر کمر می بست ، و گاهی وقت سفر شب
 ماه در عماری سبز با برادر عزیزالقدر و اعتضادالملک و راقم
 تشریف می داشت ، و بسواری امرا و رفقا عماری ها و هودج های
 دیگر می گماشت و بر فیلی داروغه چای و قهوه هودج نشین
 گشته اسباب و لوازم آن همچو دیگران و قهوه دان و غیره با خود
 نگاه داشتی ، و وقت خواهش حضور گرم گرم دست بدست پیاله
 پیاله ردان روان پیشکش می نمود ، و خود بدولت با رفقا بصد
 پیوستگی و دلبستگی نوش جان می فرمود ، از آنجا از راه عنایاست
 خداوندی نظر مرحمت و نوازش بر حال راقم آثم می گماشت و
 خیرخواه اخلاص اکتناه و امین صادق و متدین واثق می انگاشت
 درین سفر سعادت اثر بکارهای عمده و خدمات پسندیده حکم فرمودی
 و نقود مصرف دست خاص که به نیازات خادم مشاهد بزرگان
 فیض گستر و بجزایات و انعامات مساکین و متوقعین مراحم را گذر
 مخصوص و ممتاز بود خواله نمودی

کف سخای صفا همش بخوانم یم
 کفش بچهره پر خجلتش نشانم نم

(۱) تنائی (۲) نظریق (۳) چر (۴) دولتی

برای بخشش و انعام آن بسیط الیه
به تنگ شود دل دریا و کان نماید کم

راقم که از تشریف والایش چه در حضر و چه در سفر سواری
خاص خلعت منادمت بر قامت پر ارادت می برید ، رقوم
خرج ابواب مذکوره بکلک سرمائی بر چهره قرطاس یادداشت
می کشید ، و وقت فرصت یا در فرودگاه ، بمشرف خزانه تفهیم
حساب مسطور نموده و باب جمعیت و اطمینان بر روی
دل و جان کشود ، روزی ارشاد شد که از چنین تکلیف
و حساب نویسی باز آ و هر چه که بحفظش می پرداخته باشی
بمشرف خزانه باز نما ما بر ساخته و پرداخته تو اعتماد کلی
داریم و هیچ وهی و شبهی بر خیانت تو بدل نگذاریم ، چنانکه
تو مزاج دان ما هستی ، ما نیز بر مزاج تو ماهریم ، و بر
دیانت تو آمیم ، پس مشرف خزانه را طلبیده تبسم کنان
براقم اشاره کرده بتاکیدش فرمود که برین مخلص معتمد علیه مادر
مصارف خاص که باو تعلق دارد شکی و گمانی نباید نمود ، بلکه
قلم از محاسبه اش مرنوع باید ساخت ، و هر چه که باو یاد
باشد آن را کفایت انگاشته بترقیمش توان پرداخت ، قصه
کوتاه سیر این ماه روی زمین رونق بخش مسند جاه و تمکین
که بر سیر^(۲) قمر آسمان تفوق داشت ، در هجده منازل^(۳) به تمام

(۱) (ب) ماده روی (۲) (آ) منازل قمریست و چهار اند (۳) (ب) بتام

رسید و در نوزدهم بانوار زیارت خورشید اوج کرامات جلی جناب
 قادرولی ضیاءدور سعادت گردید ، باید دانست که منزل بهیم
 بندری بود آباد ، و رونق آثار از قلمرو نصاری ژین^(۱) مار
 ملحق به ترکم پاری المعروف وتلنکم . بمجود جلوه افزوی این
 ماه چرخ دولت و اقبال دران منزل فرحت اشتمال اقواب
 تعظیم و اجلال بر برج قلعه انجا به بلند آوازی رسید ، و نشان
 تکریم هم بران قلعه از گردن افزای خویش بافتخار بے پایان علم
 گردید ، و مسترکف چیف سکرتری آنجا با یک سردار فوج
 استقبال نمود ، وقت برآمد نیز تا بسرحد خود همراه رکاب
 بود ، هجوم آرزومندان تماشای سواری خاص آنقدر بهم آمد ، که
 یک سر عرصه آن سرزمین تنگ آمد ، روز در آمد منزل مقصود
 ناگور وقت قریب یازده ساعت موکب خاص مع محلات
 عالیات بر شمع کلان دریای شور واقع متصل بلده^(۲) مسطور
 فرارسید ، و از انجا بر صراطی که ارباب حکومت از بهم آوری
 معابر غیر محصور فرش گسری تختهای هموار و صفوف دستور از ساحلی
 تا ساحلی دیگر مستقیم و مستوی ساخته بودند عبور فرمود ، و
 خود بدولت پیاده پا بسوی آن بلده^(۳) متبرکه بلحاظ آداب روان
 شده زینت بخش بارگاه خاص گردید ، و هر یک از مصاحبان
 و ندیمان حضرت و غیره بخیمای معینه و مسکن مقرر و جاها^(۴)

(۱) (۲) ژین مار ؟ (۳) آرزندان ؟ (۴) (۵) جاها

متعدده اقامت ورزید ، آن ارادت پرداز خدمت خداپرستان
 بمجود دخول این خط پاک توجه بزیارت آن ولی مقرب بارگاه
 (۳۲ ب) بے نیاز نفروود ، ازان که ادای این معنی باظهار نیاز
 و انکسار خود بین الناس و برداشت سبوحه صندل بر راس
 ا بهوم حشم و خدم مقصود والايش بود ، چون پاسی یازده^(۱)
 ساعتی از شب بگذشت حکم نامه خط خاص براقم عقیدت اختصار
 که اکثر به خیمه جناب نایب مختار بمقتضای مراحم و عنایات
 بے غایتش سکونت داشت بدین مضمون به ورود پیوست که فردا
 بعد گذشتن پاسی دوازده شب صندل شریف جناب منیف
 واقف اسرار خفی و جلی ، حضرت قادر ولی قدس سره العزیز مقرر
 است ، باید که فردا همگی علما و صلحا و مشایخ و سادات همراهی
 جمع آیند ، و به تخصیص از دست خودها صندلی در عطر و گلاب
 سائیده و در سبوحه نقروی پرکرده نگهدارند ، و فوج جلوسه
 خاص به تزین جلهای^(۲) سقراط و ترتیب عماریهای افیال و
 اشتران آماده باشد ، و لشکرکشی نیز مع پیلان و شتران
 بارایش و پیرایش تمام حاضر آید ، و جنگلی امرا و ندای حضو
 و سران لشکر شوکت معمور بادای خدمات مشغول باشند ، و
 سایر خواص و عوام و متوسلین این دولت مجتمع شوند ، فی الجمله
 لازمه از لوازم جاه و دولت و خاصه از خواص شان و

عظمت فروگذارند ، و همه خصوصیات و اہتمام حشم و تمامہ لوازم و انتظام خدمت بجا آرند ، و در افزون روشن وافر بآئین مرغوب و خوش اسلوب پردازند ، و حوالی درگاہ فیض اشتباہ سرادقات و سراپنہا کہ قابل زنانہ و محلات باشد مع تقرر پیرجات برافرازند ، و راقم نیز باز قریب دوازده ہزار روپیہ نیاز بدرگاہ حاضر باشد انتہی ، پس راقم بحولہ و قوتہ تعالی شانہ انتظام امور مسطور باستصواب محمد علی مرکائی با آئینی بظہور رسانید کہ مورد تحسین و مطرح انظار آن مصدر فیوض و اقبال آثار گردید ، و در ہمین روز کہ روز دوم ورود بود معتمد جنگ بدرالدولہ بخدمت صدر الصدوری و بہ عنایت خلعت کارچوبی سرفراز گشتہ "تارک" افتخار بفلک الافلاک سائید و محمد علی مرکائی امین و مدارالمہام درگاہ نیز بعد حصول شرف ملازمت بہ تشریف فرد شال گلناری و ہر یک از مجاورین فیض بار باعزاز و اکرام و احسان و انعام فراخور حال بیایہ عز و امتیاز رسید ، از انجا کہ نہضت مکتب خاص از دارالامارہ وقتی روی نمودہ بود کہ مرض وبا عالم گیر شدہ لاجرم تا وصول منزل مقصود یعنی ناگور فیض معور در ہر منزلی از منازل راہ دہ پانزدہ کس از مردم بہیر و بستکاہ و حوالی بار و کسان بامردار عازم ملک بقا میگرددیند ، وجہ اللہ خان بہادر کہ بر خدمت

چنداول مامور بود راقم را بر مرگ این کسان اطلاع می نمود ، و راقم زری باو میدهانید تا وی اگر آن مسافر سفر آفوت مسلمان بودی شریک تجمیز و تکفینش گردیده و الا از دست هم مشرکان میت کارش بانجام رسانیدی ، و بعد نزول منزل مراد مرض مذکور بحدی شدت پذیرفت که هر روز موت بیست و شتی کس صورت وجود میگرفت ، و بر زندگان (ق ۳۹ الف) بیستی و عبرتی می افزود که یکسر سر رشته هوش و حواس و خواب و خور از دست می ربود درین هنگام هنگامه افروز اجل آن زبده آرباب دول بزیارت سید ابراهیم شهید و سید فخرالدین شهید المعروف بکات باوا قدس سرهما که قبور فیض معورشان در یژواشی متصل رامنا واقع است هر چند علم تنها در مضمار ضمیر فیض انتمای افراشت ، اما از استماع غلغله و با و آفات راه آن سو بغضای منطوق لازم الوثوق شاهنشاه اقلیم ایجاد و مفتح ابواب خرج و مَا جَعَلَ عَلَيْنَا فِي الْبَيْتِ مِنْ حَرْجٍ و بمقتضای فرمان فرمان روی ملک نبوت و خاتم نگیه دور رسالت اِذَا سَمِعْتُمْ بِطَاعَتِ اَوْ بَاءَ بَارِضٍ فَلَا تَقْدُمُوا عَلَيْهِ و اذا وقع بارض وانتم بها فلا تخرجوا فرارا منه و از اصغای کلمات مجربات ساکنین این بقعه مشرکه از لسان راقم که والد راقم گوش کرده

و اما چون بشنید شما طاعون دوبارا در زمین و شهری در نیاید کن و زمین را چون

واقع شود و در جائی شما در آنجا باشید بپردن نیاید از جهت گریختن از آن بلا ۱۲

براقم رسانیده بود یعنی کسیکه بزیارت جناب قادرولی اولاً
 درین آبادی درآید بروی لازم است که بزیارت بزرگان
 اطراف و اکناف نشتايد و یا از دیگر زیارات مقصوده فارغ
 شده توجه این بارگاه نماید ، و غیر ازین دو صورت طریقه
 از آداب و معمول اینجا نیست ، هر که بخلاف این پردازد خود
 را تارک آداب این مقرب درگاه حق سازد ، بموجب
 قال صبیح بزرگان ـــ

مردان خدا خدا نباشند

لیکن ز خدا جدا نباشند

خود را از اداره مذکور باز داشت ، چون فضل خداوند
 با حکمت شامل حال اولیای دولت بود نظر بر نوازش بندگان
 بیطاقت و چاره سازی بیچارگان مقام غربت این مرض
 پرهلاکت را در عرصه دوسله روز مندفع فرمود ، بفضله
 تعالی بعد فراغت زیارت شریف هفدهم شهر جمادی الاخری وقت
 چاشت کوکبه خاص ازین بقعه شرف اختصاص بسوی نهرنگر
 روح پرور نهضت نموده به کیوالور که بفاصله هشت میل
 از ناگور واقع است نزول کرد ، مگر راقم را وقت رکوب
 شوکت اسلوب خود ارشاد فرمود که چون متعلقان تو ازین جا
 بمدراس معاودت مینمایند ، باید که تو امروز و فردا نزد

اهل خود باشی ، و من باز فردا بعد نصف شب برای زیارت شریف از منزل مذکور مراجعت خواهم کرد ، و ترا همراه خود خواهم برد ، الحاصل حسب ارشاد تشریف آورده راقم را در سواری خاص شرف مجالست بخشید و عازم فرودگاه مذکور گردید روزیکه سواری خاص محاذی قلعه تنجاور جلوه گر شد ، اژداه عظیم بصد کمر و فر سرشده و روز دوم نزول سفیر که از جانب ارباب حکومت نزد راجه آنجا مقرر است . بوساطت میانجی مکذمل بهادر حاضر آمده بادراک شرف ملازمت پیره یاب گشت ، درین منزل گاه که اتفاق اقامت چهار روز دران دست داد ساکنان تجاور و حوالی انواع مصنوعات خود را چون درختان گل و غیره آورده گرداگرد بارگاه خاص حلقه می زدند ، و بعد صدور حکم باریابی شرف حضور دریافته تحایف خود را بنظر انور میگذرانیدند از زبان مقدس فراخور هر کس حکم عطای جایزه صادر گشتی ، اما چون روزی از والا همی و صرف زر و فیر و مبلغ خطیر صورت گرفت ، سوغاتی که بملاحظه اشرف می گذاشت ، (ق ۳۲ الف) حکمی بجمع آن نزد راقم شرف امضا پذیرفت ، راقم موافق ارشاد ازان روز تا سکونت آنجا مناسب حال متخف و مالیت آن تخف زرئی میدادند ، و درین معنی اگرچه کفایت شعاری ملحوظ میداشت ، اما بهر روزی صد ها روپیہ مصرف

می نگاشت ، بعونه تعالی روز پنجم رایات عالیات بسوی نهرنگر
روح پرور متوجه گشت ، و کلکتر آنجا مستر لسنکشن بهادر در
مبادی سرحد خویش حاضر حضور شده بشرف ملازمت پیوست
و از آنجا رخصت یافته باز باستقبال حضور قریب بلدۀ مسطور
رجوع نمود ، روزی دخول سواری خاص بدارالاماره قدیم آنجا
اقواب تعظیم سردادند و کرنل مکلیه یعنی نائب سپه سالار قلعه و
دیگر سرداران فرج که زیاده از صد کس بودند و رجهـ
سولت و ترب سوار و دو بٹالن جوانان بار را باسلحہ
زہیرہ^(۱) و سبوف^(۲) شہیرہ و اعلام گوناگون و پیرایہ بوقلمون آراستہ
و پیراستہ باستقبال و تعظیم امیر لشکرکش دولت و اقبال ما حاضر
آوردند ، و بر طبق قوانین خوش آئین فرنگ بافرہنگ صفوف
یکرنگ از عروس کالوا^(۳) تا دارالاماره بہر دو جانب راہ راست
کردند ، دہم نواختگی سازندگان سازہای موسیقاری مثل فی و
بلبان و دف و طنبور و رڈھول وغیرہ بدلفریبی طاق بود کہ
سامعان را مست حظوظ وافر و نشاط متکاثر مینمود، جناب
خداوند ما سروقامت والای خود را از لباس فاخرہ و جواهر باہرہ
آراستہ بر برج عماری خاص ہمچو آفتاب عالمتاب می درخشید و
برادر ارجمند اقبال پیوند یعنی نایب مختار در خواصی آن با

(۱) زہیرہ = ای درخندہ ۱۲ (۲) سبوف = ای برکشیدہ

(۳) کالوا ای نام نہریست

(۴) موسیقای رمل

مورچل جلوس میمنت مانوس می ورزید ، و سفیر خاص میجر مکدنل بهادر سردار لشکر همراهی در عمارت نقروی سرکار نشسته متعاقب میفرستند ، و راقم حسب الحکم حضور در سواری خالص بوجه طلایی که مشاهد بهل شاهی است نشسته در جلوی فیض مملو پیش پیش فیل سواری خاص میرفت ، و قتیکه سواری راقم محاذی علم برداران ولایتی رسید ، نشانها نمانیده به تعظیم پیش آمدند ، و خود بدولت ازمعاینه این حال تبسم میفرمود الفرض بشوکتی که لایق ریاست و شایان شان امارت بود بوقت بلند شدن روز ده ساعت جلوه پیری دارالاماره مذکور گردید ، همه امرای دولت زر پیشکش معمولی گزرا نیدند ، و میانجی خالص و جمیع سران سپاه ولایتی بعد ادای آداب تهنیت و مبارکباد بهره یاب رخصت شده خود را بمسکن خویش رسانیدند ، تا اقامت این مکان فرحت نشان ضیافت سران سپاه انگیزی و ناظم یعنی کلکتر و سالار سپاه آن حصن بتکلف تمام متواتر بعمل رسیدی ، و آن زیب افزای سریر دولت با همه شوکت و حشمت از سیر تمامی باغات سرکاری سرور اندوز گردیدی ، الحق این سواد فردوس نشان شهرست خوش آئین و زیبا ، و موضعی است و نشین و فرحت افزا ، آب و هوای آن لطیف و به نسبت بلاد دیگر

فایق تر است و فواکه ولایتی همچو انجیر و انگور و نار نظر
 بدیگر امصار در آنجا پیشتر، درین سیاحت بحر این آبادی دیگر
 پسند خاطر راقم نیفتاد (ق ۳۵ الف) و درین مقام انبساط
 فرجام سرو جوی بار دولت، شمشاد گلزار عصمت محل ثانی عفت
 مکانی اعنی مختار النساء بیگم صاحب که باردار بود ثمره دختر
 فرخنده اختر پانزدهم رجب از پردهٔ خمول بشاخسار وجود
 پیدا آورد، و از آنجا این نورس نهال اقبال از اول نتایج
 ذاب ما بود خرمی و خورسندی بے پایان بر خاطرش رونود
 اگرچه رسم پیشکش به تهنیت تولد دختر معمول نبود، اما نظر
 بر خوشنودی آن جناب اکثر مقربان حضرت بتقدیمش پرداختند
 و درین آرامگاه مدت یکماه و چهار روز مبلغ کثیر در انعام
 ساکنان آنجا مصروف گشت، هرگاه مردم این شهر همچنین
 سخاوت پر افاضت از کسی از روسای ماسبق ندیده بودند،
 دست بدعای ترقی عمر و دولت این جناب گردون قباب
 پرداختند، و چون فطرت والایش از جمع زرنگار محض
 میداشت، و به فقدان^(۱) آن اضطراب بیچگونه بدل نمیگماشت
 پیوسته نیکنامی را اہم تار^(۲) می انگاشت، و از صرف زر
 بیدریغ در مضار ہمت وافی بحکم التوکل علی اللہ کافی
 میافراشت، و ازین تقسیم و عطای زر بہ مردمان آن شهر

فکری و ترددی راه یاب خاطر مبارک نگشت ، درین اثنا
 مشرت خزانه بعرض فیض معرض والا رسانید که همه زر همراهی
 در عطایای تصور بپایه انصراف درآمده آئینده برای اخراجات
 خلص و مشاهرات مردم همراهی هیچ باقی نمانده ، ارشاد فرمود
 که کار ساز حقیقی کارهای این سرکار خداداد معطل نخواهد
 گذاشت ، پس به نحوی از تشویش خاطر معروضه مشرف را
 بگوش ارادت نبوش راقم القا نمود ، راقم نوزده هزار روپیه بابت
 بقیه فیصله عرما که از مدراس همراه آورده به نیت اینکه وقت
 ضرورت خرج سرکار درآید نزد خود میداشت پیش حضور
 گذرانید ، آن گاه نهایت خورسند گردیده با آفرین و تحسین
 فراوان پرداخت ، و چون زر مذکور برای تقسیم مشاهرات
 و اخراجات مخصوصه حضرت وفا نکرد ، نقدی بقدر احتیاج منجمه
 زر پنجم حصه بوساطت سفیر خاص از پیش کلکتر آنجا طلب
 فرمود ، و هرگاه اعظم الملک مهتم تقسیم زر مشاهرات بعلت
 مسأله او در انتثال امر عالی که درباره استقراض مبلغ ده
 هزار هون معرفت وی از نزد چنبتی مودله و ادخال آن
 در خزانه عامه صادر گشت در معرض عتاب و محل خطاب
 آمده بود ، بر اقم ارشاد شد که زر مشاهرات همه مردم همراهی
 روبروی خود تقسیم سازد ، درصدد این حال حسب^(۲) استدعای

و نخل نمی بود ، بلکه توقیر و تعظیم و دلدهی اهل اسلام
 بسیار مینمود ، و راجه حال بر خلاف آئین پدر توپین دین
 اسلام و مضحکه عبادت ایشان می نماید علی الخصوص از وقتی که
 به سلطنت رفته داخل گروه کمرستان شده است عداوت
 مبطن در حق مسلمانان ظاهر کرده پس مارا درین وقت
 غلبه کفار نه کسی یاری و نه بعلم و فضل اعتباری است
 و وجود آثار شریف هم نزد ما مغلوب نفس بدکیش و
 اسیر معوره کفار امانت اندیش موجب ننگ و عاری ، لهذا
 ملتی هستیم که این کیفیت محض رسانیده آثار موصوف
 داخل سرکار فرمایند تا ذاب فیض انتساب که با آداب
 شایسته آن کمایشی آگهی دارد بدین دولت با سعادت مستفید
 خواهد شد ، هرگاه این معنی بسمع اشرف حضور فراسید
 باقبال ملتمس شان ملتفت نگردید ، و روز دیگر بسوی
 نهرنگر نهضت فرمود و آن دو کس مایوس شده روبروی پدم
 ظاهر کردند که ما بیقین میدانیم که این چنین جم غفیر مومنین
 گاهی درین نواح جلوه گر نخواهد گردید و شاید مراد ما هرگز
 نقاب خفا از رخ نتواند کشید ، لهذا میخواهیم که اکنون این
 آثار شریف درین شارع عام گذاشته باظهار ماجرای مذکور
 صدای بلند می دهیم که کییکه مسلمان است این آثار شریف

بگیرد و خدمش نماید ، پس پدرم بپاسخ شان زبان گشود
 که در گذاشتن آن آثار واجب التعظیم بر سر راه جز سوء
 ادب نتواند بود ، شما به نتهرنگر بیائید تا باز بحضور عرض
 کنیم و بهمان منزل مزاج برادرم از عارضه اسهال پیمیش
 بیمار گشت ، و آن هر دو کس نزد پدرم مہمان بودند و
 بر حال برادرم بغایت اغتام^(۱) می نمودند ، بہالین بیمار آثار
 موصوف نہادہ مشغول دعا میشدند ، روزیکہ داخل نتهرنگر
 گشتند پدر راقم بعلت تشویش و سراسیمگی کہ عاید حالش بود
 زود از زود بہ کچہری سرکار کہ دران مہر علی خان نایب سرکلہ
 سکونت داشت فروکش نمود و حکیم صادق یار خان و دیگر
 اطباء حضور اگرچہ با التفات تمام بتداوی^(۲) او می پرداختند^(۳)
 اما بیماریش روز بروز می افزود آخر الامر از زندگیش ~~مبرا~~
 شدیم ، و وقتیکہ نوعی افاقہ روداد پدرم و برادرم بجانب
 کبریا و شافی بے ہمتا التجا آوردند کہ ای خداوند بے نیاز و
 ای بیچارگان را چارہ ساز اگر از برکت این آثار شریف
 صحتی عطا فرمائی باسترضای راقم آثار موصوف بہدیہ بگیرم
 و تعظیم و تکریم آن بحسب حوصلہ خود بجان و دل بہ پذیریم
 بفضلہ تعالی تیر دعای کمان قامتان بار خیمت^(۴) و چلہ کشان

(۱) اغتام اندوگین شدہ (۲) بتداوی (۳) (با) پرداختند

(۴) (ما آ) بار خیمت - خیمت ای مایوسی ۱۲ -

مصایب غیبت بر هدف اجابت در رسید ، و یوناً فیوماً آثار صحت و عافیت از چهره بیمار نمایان گردید ، بعد ازین مختار النساء بیگم صاحب که محل دوم نواب ما است در رویا خود معاینه نمود که مجلسی از بزرگان (ق ۳۶ الف) سبزپوش رونقی پذیرفته است میفرمایند که این آثار شریف اصح و غیر موضوع است ، حالانکه آن مخدرة سرادقات عصمت از کیفیت آثار موصوف خبری نمیداشت ، و صباح رویا خود بحضور و انموده بعد مطلع شدن بر حقیقتش از تعبیر آن خردسرخ بنی نظیر ملجی گشت که آثار شریف مذکور خود را بهدییه بدهاند و حضور التجایش^(۱) بسمع قبول آورده راقم را طلبید و بدرخواست^(۲) آثار موصوف فراوان کوشید ، راقم سرگذشت مذکور بعرض اشرف رسانید ، و در عدم قبول ارشاد والا سر عذر بے پایان از گریبان عبور نمایان بیرون کشید که آن آثار شریف در علاقه ارادت آثار بودن یا در سرکار فیض بار هر دو یکسان است چه بحکم انت و مالک لابیگ هر چه از آن راقم است ازان جناب مرحمت نشان ، اگر درین امر خلاف پدر و برادر نمایم آن هر دو در وسوسه خواهند افتاد پس عرض راقم بذروه اجابت رسانیده خود به نسبت وقت عصر بفرو دگاه پدرم قدم رنجه گردید ، و از زیارت آثار موصوف

(۱) ما آ، التجایش (۲) ما بدرخواست

بادای مراتب نیاز مستفید گشت و پدرم^(۱) را به تقریب ظهور
 صحت برادرم از زبان فیض ترجمان مبارکباد فرمود، بعد ازین
 امیر بے نظیر ما بتاریخ پنجم شهر شعبان المعظم روز پنجشنبه
 بهمان و شوکت و شان که نزول اجلال فرموده بود با
 جلوداری سپه سالار تا رودخانه آنجا بسوی محمدپور خروج
 نمود و روز یکشنبه بیست و دوم شهر مذکور و وقت
 بلند شدن شش ساعت روز پر نور جلوه افروزی تزک و
 شکوه موفور رونق افزای دارالاماره محمدپور گردید و بعد زینت
 بخشی دارالاماره همه سران فوج کمپنی و کلکتران آن نواح را
 مثل جنرل سویل سپه سالار فوج و کرنل^(۲)، کول بیرک و
 کرنل فول عهده داران لشکر و مستر کوک کلکتر اول چتور و
 مستر کلاک و غیره که با دو رجنٹ تپ سواران برسم
 استقبال حاضر آمده از فضاء رما که متصل تپخانه است تا دارالاما
 همراه رکاب آن اقبال پناه بودند، بعنایت عطر و پان و غیره
 رخصت فرموده پایہ شرف محل سرافرود، چنانچه اعتضاد الملک
 و راقم را حکم نشستن عماری و خسرپوره او را در خواصی بروز
 خروج از نهرنگر شرف نفاذ یافته بود، هم چنین بروز دخول
 این معموره عشرت معمور بظهور آمد، فی الجمله از سیر باغات
 و اماکن اینجا فراغ حاصل کرده بتاریخ بیست و هشتم شهر مذکور

(۱) پدرم از زبان (۲) کول بیرک (۳) کلاک - مستر فول (۴) (۵)

ویلور تشریف فرما گشت ، و وقتیکه آن ذات شرف آیات
 بجلوس عمارى خاص محاذى قلعه آنجا جلوه پیرا گردید ، کرنل
 قلعه مذکور بانصباب نشان و ضرب اتواب تعظیم بر برج قلعه
 موافق معمول پرداخت ، و با فوٹ اجیشن و چند کوپنی^(۲) بار
 برای استقبال و ادای مجرای انگریزی بمیدان محاذى قلعه
 صف آراست ، و از تماشا ئیان و نظارگیان اطراف و جنب
 برای ملاحظه سواری خاص ازدحامی بهم رسید که وصف آن
 بمیزان بیان نتواند سنجید و روز دوم وقت یکپاس روز
 بلند شده سواری سکھساون^(۳) طلائی به طریق سیر با چند رفقای
 خاص به حسین آباد عرف کیلا س کڈه رونق افزا شده بعد سیر و
 تماشای آن جا همان روز به ویلور معاودت فرمود ، و
 وقت عصر ازیں جا نهضت کرده سواری مذکور قصد دارالاماره
 محمد پور نمود (ق ۳۶ ب) و ازیں سرزمین بهشت آئین هفتم
 ماه رمضان المبارک سمت مدراس عشرت اساس بکثرت
 تحمل و وقار از اجتماع رجمنٹ رانی پیشه باسران اعتبار
 نشان و تماشا ئیان امنیت سامان سواری عمارى خروج کرده
 باعزاز و اهتمام عمال و کلکثران این گذرگاه نزہت اکنتاه
 همچو منازل ناگور و نتهرنگر بل ازان پیشتر پانزدهم شهر مسطور
 سایه گستر باغ خاص واقع فرنگی کنڈه گردید و سپه سالار

این بقعه بضرب اقواب تعظیم و آرایش صفوف سپاه عدیم اسیم
 پرداخته شرف ادراک ملازمت سراپا سعادت برگزید ، و درین
 باغ چشم و چراغ گلزار کائنات خان موصوف نخوت آیات
 محروم دولت حضور مرحمت سمات با شکل و صورت عرق آلوده
 انفعال افعال ناپسندیده بطور استقبال وارد گشت باستیصال شرف
 مجرای خداوند نعمت ما پیوست ، چون دلی نعی را با او صفای
 قلبی نبود ، آنروز وقت دوپهر باعثضادالملک ایما فرمود که
 کردار نابایسته او باو یاد دهانیده نادمش باید ساخت ،
 تفصیل این اجمال آنکه وقتیکه سواری خاص بترچنپلی فایز گردید
 اخبار نویس حضور از مدراس چنان بسک تحریر درکشید که
 خان موصوف شیرگاوان و بیضهای مرغ میفروشاند ، و
 مزاج او نسبت باآنان که همراه حضور اند ناخوش میماند ، بدلیل
 اینکه در اجرای امور متعلقه اهل و عیال آنان مسأله می نماید
 و در اهتمام مهام کسانیکه دریغ از حکم اویند به نهایت
 خرمی و نوشندوی میگراید ، انتهی ، پس بیمرنشی حضور بعتاب
 تمام خطاب فرمود که تو از طرف خود چنان بنویس که از
 چنین خیرخواهی رکیک که فروختن شیر و بیضها است دست
 باید برداشت ، و بانجاح حوائج متعلقان همزمان رکاب
 فیض انتساب همت باید گماشت ، و ملازمان اینجا و آنجا

را که همه نوکران سرکار فیض مدار اند برابر باید انگاشت ، و سرپرغور از تصور عظم قربت پرداخته سر رشته چنین حرکات ناپسندیده خود از دست باید گذاشت ، و هر دم از خشم و غیظ مزاج پر علم خداوند نعمت والا همت ما بحکم نعوذ بالله من غضب الحليم ترسان و هراسان باید بود ، بالجمله بروز دوم فرودگاه پر شوکت و جاه در روشن باغ قرار یافت ، و آروز بتکلف تمام ضیافت همه سران سپاه انگیزی برسم و آئین شان بنظور شتافت ، و ازینجا هجدهم شهر مذکور بعد طلوع یر جهان تاب آفتاب دولت افروز ما بقصد منزل بیت الریاست و التفات برج دارالاماره بابرار عزیزالقدر یعنی جناب نایب مختار جلوه افروزی عماری خاص گردید ، و راقم را محض بجهت اعزاز و افتخار و ارتفاع پایۀ اعتبار در همسران روزگار و هم برای آنکه در نشستگاه راقم که اکثر درین سفر برابر اعتضادالملک در عماری جلوس می نمود خان موصوف هم پهلوی وی بنشست ، و این حرکتش ناپسند طبع ولی نعمت گشت ، به شرف اجلاس در بهل شاهی عز امتیاز بخشید ، و با همگی امرا و رفقای دولت که بعضی بسواری فیلان کوه آثار و برخی به رکوب اسبان باد رفتار عظمت و شوکت خود را می نمودند ، و مع خشم و خدم از

فوج خاص و ارباب حکومت که بروز خروج (ق ۳، الف) از دارالریاست همراه رکاب بودند از گذرگاه رائی پشه و شادی محل بطوریزگشته متصل عمده کوتوالی رسید - پس از آنجا تا باغ نظام الدین احمدخان مرحوم لشکون ولایتی صفها آراسته برسم مجرائیان انگریزی به نوازندگی ساز طنبور با ترانه‌های عشرت معمر پرداختند، جناب خداوند ما بسلام آنان دست بر سر می‌بود و از رو بروی مسجد والا جاہی جهت باز دید نواب گورنر هانزبل سر ثامس منزو بهادر که جین تشریف فرمای آنجناب دولت‌مآب باین سفر فرحت‌اثر در دارالاماره چمپاک بملاقات والايش تشریف آورده بود سوی ایوان گورنری با سفیر خاص یعنی میجر مکدل بهادر و نایب مختار میرزا الہی بخش و اعتضادالملک و خان موصوف و اعظم الملک و راقم رجوع فرمود ، و جناب گورنر صاحب ممدوح باستقبال شتافته آن خدیو ارجمند از عماری فرود آورد ، و بکثرت اشتیاق مخلصانه دست‌گیران بجلوس‌گاه خود برد ، و بادای مبارکباد تشریف‌آوری حضور و اظهار اشتیاق ملاقات خلعت دستور و استفسار بعض سوانح سفر راحت معمر پرداخت جناب رئیس ما ہم کلمات شکرگذاری حسن سرانجام و انتظام اسباب سفر بر زبان رانده رخصت یافت ، و

بقدم میمنت لزوم رونق بخش دارالاماره گردید ، و هر یک
 از امرا و ندما پیشکشهای معمولی بحضور گذرانید ، بتایخ بیت
 و دوم شهر مذکور ضیافت همه سپاه هندی از کافرومسلمان
 که همراه رکاب بودند بانعام سیده یعنی طعام خام و اطعام
 طعام پخته با لوازمه تمام بعمل آمد و همین سال روز
 جمعه هشتم ذیقعد ریٹ ہانزل لارڈ اہرشت بہادر گورنر جنرل
 ہندوستان از جہاز فرود آمدہ موافق معمول در امیر باغ
 اقامت ورزید ، و طریقہ مراسلات اخلاص سات و اشتیاق
 آیات فیما بین مسوک گردید ، و بتایخ دوازدهم شهر مذکور
 روز سہ شنبہ جناب رئیس دولت پناہ ما با جناب نایب مختار
 و خان موصوف وغیرہ بملاقاتش تشریف فرما گشت ، دران
 بزم سراسر تمیز مینای سادہ لوحی و سلیم دلی خان موصوف
 خرد مالوف بشکست کہ نظر بہ تکبر و غور از گورنر صاحب
 ممدوح لختی دور بنشت ، و زمان رخصت نیز وقت گرفتن
 جمایل گل و عطر و گلاب وغیرہ در برخاستن از جای خویش
 خیلی متساہل ، و از ہمان جا گردن خود فراز و دست
 دراز کردہ محصل آن گردید اذین نخوت پرستی وی غنچہ
 خاطر فیض مظاہر جناب گورنر صاحب رنگ انقباض پذیرفت
 و سفیر با توقیر مسطور بموجب تقریر جناب گورنر صاحب موصوف

هر یکی از حکایت بے تمیزی آن ساغرکش ترهات^(۱) و عبارت
 پر دلی این جرعه نوش معقولات پیش جناب نواب ما برخواند
 و خود بدولت و اقبال مهر رخ قهر و غضب برویش چنان
 برافروخت که رنگ چهره آن زحل خصال یکسر سوخت و باز
 بواسطه راجه مکهن لعل چنین پیام تعرضانه فرستاد که من بدین
 حرکت ناپسندیده که از شما سرزده خیلی خجالت و ندامت
 کشیدم ، اگر کسی در حضور پدر بزرگوارم این چنین فعل ناشایسته
 می نمود هرگز آن رحمت مآب او را در چنین تقاریب به عز
 اختصاص منادمت سرفراز نمی فرمود ، روز دوم جناب
 لارڈ صاحب موصوف ملاقات باز دید حضرت والا با
 پسر خویش بدارالاماره تشریف آورده از مواصلت (ق ۳۴ ب)
 کثیرالمباہجت مستفید شده رخصت یافت و همان شب جشن
 ضیافتش بپایه تقرر رسید و همگی دارالاماره و دیگر ایوان های
 دولت معمور بروشنی قنادیل آویزان و جداری و چمنی و فروش
 و سائبان های بوقلمون چنانکه هنگام ضیافت نواب گورنر هانزل
 منزو بهادر حسن آرایش پذیرفته بود مزین گردید ، یعنی کلس محل
 بتقریب ملاقات خانوان او با بانوان^(۲) اخص الخاص اعنی بیگمات
 شرف اختصاص ، هر هفت^(۳) ، دیوانخانه رواق دار آن بآبادگی

(۱) ما (آ) ترهات بضم اول و فتح و تشدید ثانی بر وزن امهات خرافات و مهلات را گویند ۱۲

(۲) بانوان (۳) ، هر هفت = ای آراسته ۱۲ (۴) ، (۵) دار آن

اسباب میز یعنی سفره انگریزی آراسته گشت ، و روشن چوکی که عبارت از عمارت سه منزله چوکی است برای معاينه آتش بازی پیراسته شد ، و برکنار آنگیر متصل آن دیواری از چوب بندی و به تعبیه چراغان برکشیدند ، و بر روی آن پارچهای لطیف سرخ چون نقاب ماه رویان فروهشتند پس چون ساعتی دوازده شب بگذشت اول گورنر صاحب مدراس و بعد آن خاتون مهمان ممدوح و من بعد خود ضیف موصوف تشریف آورده از معاينه رقص خنیاگران و رقاصان و تماشای آتش بازی و تناول طعام مسرور شدند ، در اثنای مواصلت مهمان با ثروت مع مردم هم نواله پیاله شراب بدست گرفته ایستاده شد و بطرز و آئین محافل شاه و عده های خود ثنا و توصیف و دعای نیک در حق میزبان عالیجاه شوکت دستگاه بحدی نمود که گوش و دیده کسی ندیده و نشنیده باشد ، درین ضیافت نشاط انگیز همه مهمانان سراپا تمیز از سران و ننگ دو صد و پنجاه کس بودند و تا دو پاس شب همه با ازین جشن پر سرور بهره یاب شده مرخص گشتند ، وقت ترخیص بعزت کثرت اضياف بعض عمدگان را به مرحمت عطر و گلاب و حایل گل و غیره از دست خاص مخصوص گردانید و بعضی را از دست جناب نایب مختار و خان موصوف و اعتضاد الملک و اعظم الملک

و راقم دهانید و صباح آن شب عشرت سامان حسب استدعای این هر دو گورنر صاحبان عالیشان با جناب نایب مختار و خان موصوف و اعتضادالملک و اعظم الملک و راقم بنا بر معاینه قواعد حربیه که موافق معمول برای ملاحظه گورنر جنرل جدید آراسته شده بود بساحت مسابقت اسپان انگریز تشریف فرما شده بعد فراغ آن بروشن باغ نزول فرمود و در آنجا با جلسا تناول طعام فرموده بعد زوال شمس بشادی محل تشریف آورد ، شانزدم ، این ماه وقت شش ساعت صبح با جناب نایب مختار و خان موصوف و اعتضادالملک و راقم سواری افراس برای تودیع جناب گورنر جنرل صاحب ممدوح بسمت بنگاله متوجه قلعه گردیده بر جسر روبری در قلعه که مسمی به باب والا جاهی است رسید که هر دو ناظران یعنی گورنران پُرشوکت و شان بآن رئیس دولت نشان دو چار شده زودتر از بهل فرود آمدند ، و بالاتفاق از میان صفوف فرج ولایتی و هندی که ازینجا تا درب دوم قلعه که محاذی دریاست برای تعظیم گورنر صاحب عازم سفر دو صف استاده بود پیاده پا تالاب دریا فایز گشته لارڈ صاحب موصوف را بر زورق سوار کنانیدند ، بعد ازان گورنر صاحب مدراس رئیس مارا بر بهل شاهی که حاضر جلو خاص بود سوار نمود ، پس جناب خداوند

بیان جشن جلوس سالانه و تقرر خدمات
دیوانی و میزبختی و خانسالاری و غیره و حال
عزل و نصب سفیران خاص از طرف
ارباب حکومت و کیفیت شادی میمنت
آبادی (ق ۳۸ الف) نکاح و طوی
جناب نایب مختار با صُبیّه خان موصوف
نخوت شمار مع دیگر کوائف و حالات
ضروری الاظهار و شرح سرور ولادت مهرسما
اقبال و دولت جناب نواب غلام محمد غوث
خان بهادر سلمه السبحان مع اظهار مراسم
عشرت آئین رسم چله و شور به چشی
آنصاحب شکوه و تمکین

لمحوظ کریم ابن الکریم ما پیوسته آن بود که برادر عزیز القدر
خود یعنی جناب نایب مختار بحسب وصیت پدر بزرگوار خویش
به خلعت خدمت عظیم المرتبت مدارالمهامی و دیوانی مخلع گرداند
اما بے استرضای جناب قدسیه نمی توانست که این آرزوی دیرینه

بجلوهٔ ظهور رساند و وجه عدم رضایش برینمحنی اینست که
از وقت ثنابت جنگ فیما بین جناب قدسیه و نواب عالیجناب
ما از ممر فتنه انگیزی های او اصلاً صفای قلبی صورت
نمی نمود ، و بعد تمکنش بر مسند ریاست درین ماه از
مادر خود استذان کرد و از باعث شکر رنجی که در دل
میداشت گاهی ساکت و گاهی بنایب مختار میفرمود که ترا
لایق نیست که دیوان برادر خود گشته محکوم وی باشی ،
الحاصل جناب نواب معلى القاب ما وقت نیم شبیکه فردای
آن جلوس سالانه سال یک هزار و دو صد و شسی و نهم بهجری
مقرر بود از محل سرا برآمد ، و راقم را که دران ایام خجسته
فرجام بر بالاخانه دیوان خاص عشرت محل سکونت میداشت
طلبید ، و تردد اینکه از عدم تقرر دیوان متمکن خاطر مبارک
بود با مضمرات دیگر در سلک بیان کشید ، راقم بمعرض والا
درآورد که نظر بر خوشنودی روح پاک والد امجد خویش
باری بقدم بوس والدهٔ ماجده خود مشرف شده درین امر
ضروری السراجنام . معجز و الحاح تمام اذنی باید خواست اگر این
مامول بمعرض قبول درآید فبها والا هرکسی را که رای صواب
اندیش اختیار فرماید بعنایت این خدمت والا مرتبت سرفرازش
توان ساخت ، بمجرد استماع معروضهٔ هذا ارشاد فرمود خدا

گواه است که بر خاطر فیض ذخایر ما همین معنی خطور کرد که تو گفتی ، پس چون رای ناقص را قم باری کاملش به مطابقت پیوست فایده مشاورت با حسن وجوه صورت بست ، باز فرمود که مرضی والده ماجده من بران است که برادر خود یعنی خان موصوف نظر بر امیدواری قدیم و خدمتکاری صمیم وی که وقت سفر ناگور درینجا بتقدیم^(۲) رسانید بمرحمت خدمتی ممتاز شود ، درینصورت خاطر نال اندیش ما به سبب کبر و نخوت و بدمزاجی و بدوضع وی که پدر بزرگوارم از همین جهت او را لایق این چنین نوازشات عظمی نمیدانست چنانچه باوجود تمنای وافرش در عصر فیض بهر خویش بعهده او را نه نواخت ، در اقبال مسئول مادرم بسی متزدد و مشوش می باشد پس صلاح دید تو چیست بنده با وصف آنکه بدمزاجی و بدخلقی و نیش زنی وی در حق خود بسا اوقات ملاحظه کرده بودم ، و تفصیلش این است که هرگاه کتخدائی برادرم آغاز گردید ، و جناب نواب مساوی عطارد زرکثیر که شرحش در افتخارنامه مسطور است اسباب فخر و مباهات که مخصوص کرم خاندان و کبار ملازمان است مثل پیادگان بار با سازندگی و نوازندگی مستلزم شان و افتخار^(۳) و سواران ترب و عماریه های نقروی و ساده (ق ۳۸ ب) و اقبال

علم و نقاره و غیره و مسند و شامیان چنانچه نواب رحمت‌آب
 نظر بر سرفرازی و عزت دهبی جناب شرف‌الملک مرحوم در
 شادیهای هر دو فرزندان او یعنی شرف‌الملک حال و عمده‌العلماء
 مفتی بدرالدوله عنایت فرموده بود براقم مرحمت نمود ، و
 در امثال و اقرا ن عزت بر عزت افزود ، دل خان
 موصوف بر شک و حسد جوشید ، و بی‌تابانه بر ملا به عرض
 حضور رسانید که این چنین لوازمه پر شوکت و شان مخصوص
 اهل خاندان است حضور این معنی را بسامه لامعه جاندا ده
 و قضیه معروضه اش بر کینه و عداوت محمول کرده علی‌الرغم
 استدعای او به کهنه‌دوچی جمعدار حکم فرمود که هر روز تو خود
 بذاته بخانه فلانی حاضر بوده همگی جلو مذکور در اوقات مراسم
 کتختائی میرسانیده باشی و نیز سال یک هزار و دو صد و سستی
 و نه هجری چون جناب نواب معلى القاب ما قصد تشریف
 فرمائى درگاه پیر پهلوان صاحب نمود ، بخان موصوف امر
 جلیل‌القدر شرف صدور یافت که بطور منازل ناگور شریف
 نیمها را بدرگاه مذکور نصب نماید ، خان موصوف معروضداشت
 که برای این کار مردمان بسیار باید ، باز ارشاد شد که مردم
 متعین جاهای متعدده را طلبیده بانظام این امر پرداز ، پس
 خان موصوف بمقتضای بغض و کینه و حسد و صغنیه که در

دل داشت بے باکانه روبروی حضور و همگی مردم دربار
 راقم گفت که مردم متعینه خود نزد من باید فرستاد راقم
 بنصب تمام پاسخ داد که این مردم متعین من در آنوقت
 خواهند آمد که دو نفر مشعلچیان و بهل اسی متعین شما سرکار
 آمده بارکش و خدمتگذار شوند، اگر شما ادعای بزرگی قرابت
 است، مخلص را دعوی فدویت و قدامت خدمت، الحاصل
 ازین جواب دندان شکن رنگ چهره اش برزدی پیوست، و خود بدلت
 که بالین را بر هر دو زانو گذاشته و از ذراعین بران تکیه زده
 بهیئت تربیع جلوس میفرمود، از استماع جواب صاف
 راقم دهان مبارک خود را آشنای خنده نمود و هم جناب
 نایب مختار و اعظم الملک و راجه خوشی لعل دیا بهادر میرنشی بحدی
 قهقهه زدند که علاوة انفعالش گردید اما چون از وقت صابراگه
 آن خداوند نعمت بوجهی چند که سابق مذکور شد ممنون
 احسان خان موصوف بودم، بحکم منطوق هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ
 إِلَّا الْإِحْسَانُ جز بصلاح و صلاح وی زبان نکشودم یعنی چنان
 معرض عرض در آوردم که از مدتی واقف خویشهای او هستم
 نظر بظاهر حالش انجام حاجتش نهایت انسب و اولی است
 بل استحقاق این امر نظر بر خیرخواهی این دولت به نسبت
 وی الزم و احری^۱ معلوم نیست که چنین کس الیق^۲ را جناب

رحمت مآب از چه اسباب سزاوار مراحم خداوندی یننگاشت
 سپس تبسم کنان فرمود خوب میدانم که ترا با وی آن اتحاد
 باطنی است که بازها از حمایتش معرض عتاب من گشته ،
 و یقین است که بحر خوبی او چیز دیگر درین ماده بر زبان
 نخواهی آورد ، مرا بر آل بینی و تجربه کاری والد ماجدم اعتماد
 کلی است دیده و دانسته خلاف معمولش کردن نمیتوانم ،
 و تنها مشاورت ترا کافی نمی پندارم ، باید که فدا بخدمت
 سراپا موهبت شیخ کامل ، صوفی مذهب ، صاف دل ، متوکل
 بے بدل ، متغیر صحبت اهل دول ، درویش آزاد مشرب^(۲)
 فقیر تو نگر منصب ، خازن (ق ۳۹ الف) گنجینه اسرار الهی
 طلسم کشای کنز مخفی حقیقت آگاهی ، دلق پوش زهد و تقوی
 خرقه سوز سمع و ریا ، برگزیده و اهب مطلق ، المعروف
 بفضل حق بروی ، و مرکوز ما که درین مقدمه روداده است
 بعرض آن دستگیر بی نظیر ما رسانیده از فحوائی^(۳) کلام فیض انصاف
 آبخناب استخوان و عدم استخوان اعطای خدمت به خان موصوف
 دریافته . بما ایما نمائی ، راقم حسب الحکم اشرف پیش آبخناب
 که نواب ما را بشرعی نواب نام نهاده بود حاضر شده مضم
 جناب نواب ما عرض نمود ، اگرچه آن صاحب حال چنان
 جواهر سخن در سلک تقریر در کشید که لهم ناقص راقم بهیچ

حکمت حسن و قبح این ماجرا بدانای امور روز جزا جل‌شانه
 و اسپرده . مطلب میگرداید که بعد جلوس یممنت مانوس و گذارش
 پیشکشهای معمولی جناب نایب مختار بعنایت خدمت دیوانی
 مختص ، خانموصوف ، مرحمت خدمت میبخشی معزز و سرفراز
 گردیدند ، اما زمام اختیار همگی کاروبار متعلقه این خدمت
 بخشی‌گری در دست او ندادند که بے حکم والا یا اذن جناب
 نایب مختار بر عزل و نصب احدی از سپاه فوج قدرتش
 بوده باشد ، چه معمول این سرکار همین است که بخشی
 فوج در بحالی و بر طرفی و نوازش سپاه از عطای عهد^۱ لایقه
 هرکس قدرت مستقله نمیداد ، بل درینمعنی محتاج تجویز
 مدارالمهام می‌باشد ، باری بسع اشرف حضور رسید که جناب
 نایب مختار بیاس خاطر خسر خویش درین امر مسأله کرده رشته
 اختیار بدست او فرو گذاشت ، بنا بران طبع پر حلمش بهم برآمد
 و به راقم فرمود که بنایب مختار اطلاع ده که آئینده همچنین
 نباید کرد ، چنانچه خانموصوف تا زمان ریاست نواب ما درین
 معنی مجبور بود ، و اعظم‌الملک بخدمت (ق ۳۹ ب) نیابت
 دیوانی مع مرحمت خلعت^(۲) مهرماتی ، و شرف‌الملک بعنایت
 خدمت میرسامانی با تشریف خلعت مهنابی و دوشاله سفید ،
 و برادرش معتمد جنگ بخطاب بدرالدوله و منشی محمود علی خان^(۳) خطا

(۱) (با آ) پیشکش های (۲) (۲) (با آ) مهرماتی

بهادری و صفی‌الدین محمدخان بهادر بخدمت خانسانانی تعلقات
 سرکار واقع حیدرآباد مع عنایت حله فاخره^۳ پارچه و
 سیدقاسم نوازخان بهادر بخدمت نظامت امور متعلقه^۴ نتهرنگر
 بامرحت خلعت و راجه سرینواس راؤ عنایت خدمت
 پیشکاری میرسامانی، و سایر ملازمان بقدر استعداد و حوصله
 خود با خدمات و خطابات و انعامات سرفراز شدند، و همین
 سال میجر مکڈنل بهادر از پیشگاه گورنر جنرل بهادر هندوستان
 از الوکی^۱ ریاست کرنامک معزول و بسفارت سلطنت ایران
 مامور، و بتاریخ دوازدهم رجب از حضور نواب ما مرخص
 شده بسواری جهاز بایران رفت، بجایش اڈوارڈ اوڈ صاحب
 بهادر چیف سکترری بتجویز ارباب حکومت اینجا مقرر گردید،
 و او از قدیم الایام خیرخواهی این دولت و مخالفت با جناب
 نواب رحمت‌آب بیشتر میداشت، چنانچه در مرض الموت
 آن رحمت‌آب دو سه بار باضطراب تمام برای عیادت
 آمد و از وفاتش تناسف بسیار می‌کرد، بعد ازان تامند
 نشینی نواب ما بدل و جان سرگرم اخلاص می‌بود، و از
 وقتیکه بسفارت این ریاست مامور شد صداقت خود در
 امورات سرکار چنانچه باید و شاید ظاهر ساخت، حتی که
 فیما بین او و نواب ما کلام ظرافت آمیز بوقوع می‌آمد، و در

(۱) (ا آ)، (الوکی - آ)، (الوکی) بروزن سلوک پیغام و رسالت را گویند ۱۲ ملحقات

تقاریب جشن و سیر بخوشی تمامی آید و وقتی حکیم مسیح یار جنگ را بحضور نواب ما دیده از روی ظرافت نامش ظریف نهاد و خانموصوف را مستر ممتاز میخواند، خانموصوف دوسه بار بحضور عرض کرد که این همه عزتیکه مراست از ذات حضور است و بدین نام که اڈوارڈ صاحب بهادر میخواند هتک حرمت من روبری مردم میشود، و نواب ما مهر سکوت بر دهان می نهاد و لب بپاسخ نمی کشاد، اما باری در وقت ظرافت به سفیر مذکور فرمود که خطاب او ممتازالامراست تو بلفظ مستر چرا میخوانی، تا سفیر خنده زبان جواب داد که مستر بمعنی صاحب است و دران هیچ قباحتی نیست، پس برغم سابق بر وقتیکه خانموصوف را میدید بر صاف دلی و سلیم طبعی او میخندید، و مستر ممتاز میخواند، تا آنکه هنگام نیابتش وقت انتهاز نواب ما سوی ناگور شریف بلحاظ ساده لوحی او محقرش تصور کرده در هیچ معامله به نسبت وی خامه فرسای نگردید، اگرچه بدین معنی مامور بود بلکه بجناب نواب ما ضرورتاً خود را معروض می داشت آخر فی مابین نواب ما و سفیر مسطور بخشی بموجب بیان آمد، و تفصیلش آئنده مذکور خواهد شد، هرگاه بانوی ذی افتخار نختین جناب نائب مختار یعنی صبیّه خرد ضیاءالدوله بیستم ذیحجه روز سه شنبه سال یک هزار و دوصد و شصتی و هفت هجری رخ به نقاب تراب کشید، از خانه ویرانی

و تنهای او قلق و اضطراب دایم راهیاب خاطر مبارک خلادند
 ما گردید ، لهذا با استرضای والدۀ ماجدۀ خویش خواست
 که دختر خانموصف را در سبک ازدواج (ق ۴۰ الف)
 برادر خود منسلک سازد ، لیکن چون جناب نائب مختار
 از ایام صابزادگی از خان موصوف نظر با وضاع ناشایسته
 او نفرت تمام بدل میگذاشت تابع مرضی ولی نعمی نگردیده تنفر
 دل خود با راقم ظاهر ساخت ، راقم نظر بر صلاح و حمایت
 خان موصوف هر چند در دفع نفور خاطرش میکوشید ، اما سودی
 بران مترتب ندید ، آخر علانیہ روبروی همگان ضمیر خود ظاهر
 نمود که دخترش اصلا در انعقاد نخواهم آورد ، نواب معلى القاب
 ما از انکارش دل برنجیدگی نهاد و زبانی راقم و عنایت حسین خان بخدمت
 او پیامی فرستاد که درین امر متکلمم حیا از گریبان بے باکی
 سر برزده مارا ناچیز محض انگاشته ، و در حضور والد ماجد
 مغفوم اصلا این چنین گستاخی ، دور از حیا از تو بوقوع نمی آید
 اگر خوشنودی من میخواهی این نسبت قبول کنی ، پس جناب
 نایب مختار از خوف آزر دگی خاطر برادر شفیق که بجای پدر
 می دانست و بلحاظ وجوہات چند در چند دیگر ایجاب این معنی
 فرمود ، فی الجمله نواب ذی شوکت ما بتاریخ بیست و ششم
 رجب رسم بیمنت توام عقد مذکور مقرر نمود ، و جناب نایب
 مختار را لباس مقرری رسم مسطور از دست جناب ملک العلماء

مولوی علاء الدین صاحب و قاری سید علی صاحب و غیره پوشانیده
 سواری مہاڈول بہ شکوہ و تجمل تمام وقت دوازدہ ساعت
 از شب بمیلاپور بخانہ خان موصوف فرستاد ، و خود ہم در
 پہل شش اپنی معہ میرزا الہی بخش بہادر و قاری سید علی صاحب
 و اعظم الملک و خورشید الملک و راقم تشریف فرما شدہ این کار
 خیر را بانجام رسانید ، و بہین سال بہ بیست و ششم رمضان
 شریف روز جمعہ مستراڈوارڈ اوڈ بہادر چیف سکرتری کہ بہ سفارت
 مامور بود از مرض وبا ہدار جزا شتافت ، بر خدشستر
 ڈیوڈ ہل بہادر تقرر یافت ، جناب ما نظر بر اخلاص او متأسف
 گشتہ تا سہ روز دربار و نواختگی طنبور صبح و شام موقوف
 نمود ، و ہم حکم تقسیم افراد دعوت بہ رسم شمشیر بندی و ختم قرآن مجید
 صاحبزادہ رشید الدولہ کہ شرف صدور یافتہ بود مسترد فرمود ، غرہ
 شوال موافق معمول جشن عید سعید رمضان جشن سرانجام پذیرفت
 و بہ سیم این ماہ نواب گورنر ہانزیل سار تاس منو بہادر برای
 مبارکباد ہدار الامارہ تشریف آورد ، من بعد خدیو ارجمند ما ہشتم
 آن با جناب نایب مختار و راقم وغیرہ بملاقات باز دید
 او رونق بخش باغ کپینی یعنی گنڈی گردید ، الغرض بتاریخ
 یازدہم ذیقعدہ روز جمعہ وقت مغرب ہر دو رسم مذکور صاحبزادہ
 موصوف بظہور آمد ، و بتاریخ دوازدہم ذیقعدہ روز پنجشنبہ

وقت باقی ماندن دو گهری روز جشن طوی جناب نایب مختار و آغاز نهاده رسم چتر فرخنده اثر جلوه گر فتاد و بتاریخ بیت و ششم جناب گورنر صاحب موصوف وقت یازده ساعت بدارالاماره تشریف آورده با نواب بلندپایه ما مراتب مبارک باد مسرت سمات ، و با جناب نایب مختار مراسم ملاقات مودت آیات ادا نمود و خاتونش نیز وقت آخر به محل سرای خاص آمده مراسم تهنیت بجا آورد ، و تا چهار گهری شب مکث^(۲) نموده مرخص گردید ، چون نزدیک (ق ۴۰ ب) تشریف آوری بانوی مسطور خانم موصوف حسب الحکم در احضار لوازمه عزتش بهیچو صف آرائی فوج بقانون انگریزی بر در دولت شادی محل پرداخته بخانه خود سکونت میداشت ، فی الفور راقم را که در خدمت نایب مختار نشسته بود طلبیده خطاب فرمود که انتظام لوازمه مذکوره بتقدیم رسانی ، و آن بی باک تساهل اندیش را وقت ملاقات از غیظ و عتاب ما آگاه دهانی تا راقم مطیع حکم جهان مطاع او گردیده با مستر مکین همراه خاتون موصوف آمده در بالاخانه عشرت محل نشسته بود مجالست می درزیم و محمد دلاور خان بهادر منشی انگریزی هم با ما صحبت داشت که خان موصوف از خانه خود با دغدغه خاطر و هراس دل از در درآمد ، انگاه راقم غضب و خشم خداوندی اطلاعی

ساخت ، و وی بانفعال تمام عذر ، هجوم تردد امور متعلقه ذات خود در سرانجام این نجمه فرجام ، میان آورد ، و سرندامت پیش انداخته زمانه متقاعدگشت و بعد ارتخاص باوی موصوفه به تحصیل شرف ملازمت حضور بهتصور خطاب پر عتاب والا راه خانه خود فراگرفت ، و وقت یکپاس شب بهوای اطفای نابره غضب جناب فلک قباب ما یک چتر و یک بادپیز گل از دست محمدیوسف چوبدار بطریق تحفه فرستاد ، ازین معنی شرار خشم دو چندان اشتعال گرفت ، و هدیه مرسله واپس گشت ، القصه رسم و آیین شب گشت میمنت آگین بتاریخ مذکور در ثلث آخر شب بارتک و تبخل و حشم و خدم صورت آرایش پذیرفت و خود بدولت عنان اسپ نوشاه گرفت تا علم قادرولی قدس سره قدم رنجه فرمود ، بعد ازان زینت بخش عماری گشته اعتضادالملک و راقم را در خواصی نشانید و صبحدم که مطلع مهر جلوه عروسی بود هما سایه اقدام فرخنده فرجام خود بر فرق دوسیان گسترانید ، دران هنگام خانوصف از خوف ناخوشی خداوند ما با راقم آثم اخلاق به پایان و کلام عجز سامان ظاهر نمود و راقم بحکم ۵

در برابر چو گوسپند سلیم

در قفا همچو گرگ مردم در

این اخلاق ظاهری و کلام لسانی او را زهر تریاق نما و سحر

عزیمت عنوان پنداشت ، بالجملة بعد سرانجام رسم جلوه نورپیرا
صدای اقواب از باغ خاص و باره قلعہ چنانکہ در کتخدائی
اول گوش زد افلاکیان شد ، همچنان سماع نواز و آفاق گردید ،
و بوقت سه گھڑی روز باقی مانده خود بدولت با عروس و نوشاہ
شادان و فغان بشادی محل زیبہ قدوم میمنت لزوم بخشید ،
مخفی مباد کہ حضرت خداوند نعمت مارا تمنای اولاد علی الخصوص
آرزوی ظہور نتیجہ حقیقہ مراد ، وارث مسند ریاست آبا و اجداد
چراغ دودمان انوری ، شمع شبستان منوری ، فرازندہ لوائی والاباہی
طرازندہ چتر اقبال پناہی ، از باطن جناب محل عالیہ بسیار بود
اکثر حکمای وقت بعد مراعات قوانین طب و بیشتر مشایخ
زمان بعد معاینہ استخارہ های مجربہ خود شگوفہ امید را
به صرصر یاس کلی شگافتند ، و ازین معنی میلاپوریان یعنی
خاندانیان آنجا بسیار خوشنود شدند کہ آن خدیو آرزومند کسی
از دختران این خاندان را در جالہ نکاح خویش خواہد آورد
کہ باین ذریہہ منیعہ بیانیہ اعلیٰ خواہیم رسید ، حتی کہ ضار دشمنان
جناب محل عالیہ می سگالیدند ، تا آن تمنای طراز نتیجہ دولت را
خاطر خواہ در دام فریب خود کشند ، چنانچہ شبی جناب نواب
ما براقم می فرمود کہ شخصی میگفت کہ یکی از خاندان میلاپور
بابرہنہ شاہ پیرزادہ اقرار کردہ است کہ این تمنای من برآید ترا

لک روپیہ خواہم داد او قبول کرد ، الغرض خاطر فیض ذخایر
 ذواب ما ازچنین (ق ۴۱ ب) بداندیشہای طال انگیز رنجش ہا
 میکشید آخر الامر رجوع کلی بہ کسی کہ یاس را مبدل بامید
 میسازد ، یعنی ادایے صلواتی از نمازہای مفروضہ پنجگانہ در
 مسجد جامع بر خود التزام گرفتہ بعد گذاردن نماز فرض سجده
 دراز بجائی آورد و مضمخ خود بہ عجز و الحاح تمام بدرگاہ
 بے نیاز عرض می کرد و ہم ، بحصول ہمین آرزوی دیرینہ بنای
 عرس شریف جناب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کہ ذکر آن پیش
 ازین مرقوم گردید آغاز نہاد ، و نیز کتاب انہار المفاخر در
 مناقب جناب سید عبدالقادر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ، قرات مینمود ، تا
 بذریعہ این ہر دو کار خیر شاہد مقصود نقاب آرزو تواند کشود ،
 و ہم نہال عہد و پیمان در ضمیر صداقت نشان خود فرو نشانند
 کہ بفضلہ تعالیٰ بعد حصول ثمرہ مراد بر زیارت مزار فیض بار
 جناب محبوب رضی اللہ تعالیٰ عنہ ، مشرف گردد ، چنانچہ تفصیل
 این اجمال از عبارت افتخارنامہ مبین است ، ہذا عبارتہ
 ہرگاہ از جناب محل عالیہ متعالیہ انتظار اولاد از حد تجاوز
 نمود ، روزی در تخلیہ بر اقم فرمود کہ درینوقت روبروی تو
 نیت میکنم انشاء اللہ تعالیٰ ہمین کہ بہ بیگم من فرزند نرینہ
 تولد گردد ، او را بہ بغداد شریف ^(۱) بعہ علیہ ملائیک مطاف ،

و زیارتگاه مردم اطراف و اکناف اعنی جناب ارشاد مآب^(۱) میر و مرشد حقیقی خود حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه و ارضاه خواهم فرستاد ، باری که این متمنایم بعون عنایت باری بوقوع آید ترا که منتخب مجموعه خیرخواهان و معتمد علیه همگی اعیان من هستی ، به سرکردگی لشکر و قافلہ سالاری عسکر این سفر عظیم القدر همراه آن جان عزیزم و خلاصہ زندگیم روانہ خواهم نمود ، بعد ولادت نواب صاحب حال روزی پیشش اورنگ^(۲) با فرهنگ و برادر بجان خود یعنی جناب نایب مختار این امر مخفی را ظاهر نموده تشویشات و صعوبات فراق نواب صاحب حال که چگونه متمحل این امر همجویش توانم شد ظاهر ساخته فرمود که بعد بلوغ نواب صاحب حال این منوی^(۳) مودی کرده خواهد شد انتہی ، جناب نواب ما شبی در خواب دید که جناب محبوبیت مآب سید عبدالقادر رضی الله تعالی عنه در مکانی مشین و مرین تشریف میدارد و خود در حضورش بادب تمام دست بستہ استاده بجز و الحاح تمام بعرض تمنای تولد پسر از بطن محل عالیہ می پردازد ، پس آنجناب ارشاد فرمود که بیشتر رو تا سرور عالم صلی الله علیه وسلم عقدہ ات خواهد کشود ، چون حسب الحکم پیشتر شتافت مکانی مصفا

(۱) پآب (۲) آ، اورنگ با فرهنگ بمعنی برادر است در فرس قدیم ۱۲ لمحات

(۳) ما (آ) منوی (۴) وسلم در چاوری

و عظیم الشان مشاهده کرد و دید که سرور عالم صلی الله علیه و سلم در چادری از سرتا پای مبارک خود بر سرپیری دراز کشیده استراحت میفرماید ، سپس از دور بدستور مذکور بادب بسیار و عجز بے شمار استاده آرزوی دل خود بمعرض عرض درآورد ، و مژدهٔ جان ساز از زیر چادر آن عالم نواز استماع کرد که انشاء الله تعالی قریب است که غنچهٔ امید تو به نسیم افضال نخلبند چمنستان وجود شگفته گردد و گل از خار و خار از پایت^(۱) برآید ، باز عرض کرد که حصول این نتیجهٔ مقصود با صحت و سلامت ابوبن مرجوست^(۲) پس بطریق توبخ (ق ۴۱ ب) ارشاد شد که اکنون برو و اصرار منما ، ازین کلام پر ابهام گریان و نالان هرچند مکرر سکرر بالتجا واستغالی مقصود کامل خود پرداخت ، اما جز این صدا گوش نکرد که بعد حصول ثمرهٔ مراد تا چندی هر روز فدای یک یک گو سپند باید ساخت ، تم رویاه ، صباح از محل برآمده راقم را طلب فرمود و این رویای صادقه با تاکید اخفاء آن تا ظهور آثارش بیان نمود پستر^(۳) بفرستادن بیست و یک روپیه نذر الله ، و بیست و یک آثار شیربرنج از جهته فاتحه سرور عالم صلی الله علیه و سلم و یازده آثار شیربرنج مع

(۱) برآید یعنی رنج و محنت تو دور گردد (۲) مرجوست ارشاد شد

(۳) ما آ پستر

یازده روپیه برای فاتحه جناب محبوب سبحانی رضی الله تعالی عنه،
 نزد حاجی حافظ حیدر صاحب مرحوم امر جلیل القدر والا صدور
 یافت، راقم فی الفور شیر برنج طیار ساخته حسب الحکم بعمل
 آورد، شاید که همون شب جناب محل عالی به محل ثمره شجره
 دولت و اقبال جناب نواب ذی الاجلال حال باردار شد، پیش
 ازین نواب والا خطاب ما بجناب مستطاب عارف بالله مولوی
 حبیب الله برای استخاره در ماده اولاد خود التی نموده بود،
 و آنجناب حقیقت انتساب بعد استخاره فرمود که در رویا چنان
 معلوم گشته که صاحب مدینه منوره میفرماید که پسری بنواب
 داده اند پس این رویائے صادق مصدق رویائے سابق آمد
 الحاصل بفضل الهی و حرمت حضرت رسالت پناهی اگرچه آثار
 حمل نمودار بود، اما اجزای دم معهوده زنان بعد سه چهار
 ماه بکثرت تمام رو نموده بر روی همگنان از حکما و غیره ابواب
 تشویش و تردد میکشود و از اظهار بعضی بزرگان مثل جناب
 فضل حق صاحب علیه الرحمة والرضوان و جناب شاه مراد صاحب
 صورت امید متصور شد، بهر حال چون فضل ایزدی شامل
 حال بود ایام حمل با تمام رسید، و در ساعت سعید و
 آوان سعادت جاوید وقت نه ساعت روز چهارشنبه بیست و
 نهم ذیحجه سال یک هزار و دو صد و شتی و نه هجری نیز سپهر
 دولت و اقبال جناب نواب ستوده خصال سلمه الله المتعال

از برج حمل طالع گردید ، و ابواب نور و سرور و ذوق و
 جهور بر چشم و جان همگنان خصوص بر والدین ماجدین بخدا
 کشود که شرح آن در حیطة تحریر نمی آید و بمیزان تقریر
 نمی گنجد ، به ازائی این تهنیت پر اُمْنِیَّت^(۲) بیت و یک
 ضرب توپ در سرکار و بر برج قلعه سرگردید و همه ملازمان
 از اعلیٰ و ادنی پیشکشهای^(۳) لایق گذرانیدند ، جناب محل عالیہ تا
 اتمام ایام چله انواع تکالیف و اقسام تصادیع بر خودگوارا
 داشت که تفصیل آن موجب اطباب است و این مختصر
 متحمل نتواند شد (چنانچه سبب این از اصل مسوده مبین و
 مبرهن خواهد شد ، و درینجا بخوف طوالت کلام مرقوم
 نگردید) پس در چنین وقت پر محنتش جناب نواب
 ما مطابق اشاره رویای صادق خویش برای صحت
 و سلامت این نونهال حدیقه آمال و والدۀ ماجده اش هر
 روز چند گوسپند لایق قربانی فدیہ میداد ، و باب
 تقسیم آن بر روی فقرا و مساکین میکشاد ، هرگاه
 فضل الهی شامل حالش بود جشن رسم یمنت فرجام چله بتایخ
 نهم صفر روز یکشنبه سال یک هزار و دو صد و چهل هجری

۱) آ، ازای ای مقابل و برابر ۱۴م (۲) آ، امنیت بالضم و تشدید یا آرزو و مراد ۱۴م

۳) (۴) پیشکشهای (۴) ما، گذرانیدند جناب (۵) (چنانچه مرقوم نگردید)

رو نمود ، خلّاع و دوشالها به طیبیان و اسپها و جوڑها و دستارها ، مطربان عنایت شد ، و ملازم خیرخواه (ق ۴۲ الف) اعظم الملک که وقت خطبهٔ جناب محلّ عالیّه ، بخدمت ضیاء الدوله و هبیاء الملک از معرفت برادران خویش سلطان حسین خان و محمود حسین خان که در نجسته بنیاد حیدرآباد اقامت داشتند ، براه سعی و کوشش فراوان شتافته بود ، و به جلدوی^(۲) این حسن سعی ازین سرکار فیض آثار ، پیچ انعامی نیافته ، بمرحت جیفه و دوشاله و خلعت ممتاز گردید ، و راجه سرینواس راو و رای رایان راجه کجپت رای بنایت پونکل و توره و جعفر علی خان و جواهر حسین خان بانام و رومال های شال سرفراز شدند ، و محفل طعام باجتماع مردم خاندان و ملازمین رونق تازه پذیرفت ، جناب نواب ما نظر بر بزرگی والدۀ ماهدۀ خویش رشتۀ اهتمام این امور بدست اختیار او سپرد ، و او از دست کارپردازان و علاقه داران متعینۀ خویش سامان این امر نجسته فرجام بانجام رسانید ، از آنجا که راقم بسبب انتقال پدر خود به همین سال بتاریخ بیست و نهم محرم الحرام از اهل عزا بود ، بنا بران دران روز فرصت افزوز خود را دخیل آن مجلس جشن طرب آمیز و محفل رقص بهجت انگیز نکرد ، تا کدورت

وسوسه با آئینه خاطر صفوت آثار ولی نعمت ما رو ننماید ،
 ناگاه آن دولت پناه راقم را در آن محفل ندیده در پی
 استفسار شده ، و بر وجه عدم حضور راقم در آن بزم
 پر نشاط آگاه گشته خود بنفس نفیس نزد راقم که
 در آن ایام بر بالاخانه جناب نایب مختار بود و باش
 می نمود تشریف آورد و دست راقم گرفته ، همپای خود سوی
 عشرت محل کشید ، و عدم وسواس مزاج فیض امرباج
 خود و تاسف انتقال پدرم بقسطاس^(۱) بیان سخید ، هرگاه
 پدرم بدرگاه فیض اشتباه حضرت قادر ولی قدس سره برای
 ظهور نتیجه موصوف چله کشیده ، و بجلدوی این جانفشان
 های بے پایان به بهره^(۲) از عنایات حضور فیض گنجور
 فایز نگردیده بود ، ارشاد فرمود که انشاء الله تعالی در
 ادای حقوق پدر تو تا جلوه افروزی ایام رسم مکتب این
 نونهال چمن اقبال هر آنچه خدای تعالی از دست ما دہاند
 بشما هر دو برادران بدہیم ، علی الخصوص بعطای رقوم
 جواهر مثل جیغہ و سر پنچ و پک و غیره کہ بہای
 سہ ہزار ہون داشتہ باشد سرفراز کنیم ، چنانچہ جناب
 نایب مختار در عہد فیض بار خود ہمہ رقوم مذکورہ کہ از
 نصاب^(۳) سہ ہزار ہون نزسیدہ روز جشن ہمان مکتب

(۱) قسطاس ای میزان ۴۲ م (۲) آ، بهره (۳) ارصاحب

دل افروز و دیگر تقاریب عنایت فرمود ، بفضله تعالی چون بیست شب و هفتم رجب که به جلوه افروزی نورساعت معراج جناب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم خط نسخ بر چهره ماه و خورشید میکشید جلوه گر گردید ، حسب معمول این سرکار فیض آثار که هر سال درین شب مطلع صبح سعادت ایوان دارالاماره برداشتی قنادیل و اجماع قرآن و درود خوانان و مدح گویان زیب و رونق می پذیرد و صباح آن بعد ختم فاتحه آن شفیع امم همگی علما و مشایخ و مردم خاندان و امرا و ملازمین جمع می آیند و از مایه نفیس و طعام لذیذ بهره وافی می بردارند ، محفل جشن و سرور آراسته رسم شوربه چشی آن نونهال نجسته^(۱) خصال و تیمنا و تبرکا با این جشن مورث برکات و فتوحات حال و مال انضمام (ق ۴۲ ب) بخشیدند ، و آن نونهال پچمن دولت را درین مجلس پر خیر و برکت آورده رسم مذکور بجلوه ظهور رسانیدند ، اما کل^(۲) خاطر پدر بزرگوارش یعنی جناب فواب ما از صرصر ملال بسیار و کلال بیشمار افسردگیها داشت (وجه^(۳) این افسردگی و دلستگی در اصل مسوده بتفصیل مذکور است مَنْ شَاءَ فَلْيَرْجِعْ إِلَيْهِ)

۱) (ما) خصل (۲) (ما آ) کل (۳) (آ) (وجه این افسردگی ... البتة) نوشته

بیان برخی از حالات جمیده و اوقات
 جلیله و حمایه اوصاف و محاسن اخلاق
 و اسباب حمیت نواب برگزیده لیزد
 خلاق ما و شرح شمه از خصایل پسندیده
 و اوضاع سنجیده نواب هانربل سارنماس
 منرو بهادر گورنر مدراس:

بدانکه امیر ابن الامیر ما در شرایف حالات و جلال
 صفات مثل سخاوت و عدالت و همت و رافت
 و حمیت و غیره زبده روسای معاصر خویش گردید و در
 باب پاس^۱ ناموس و غیرت شایان سروری کسی از
 ابنای روزگار بمرتبه او نرسیده ، پیوسته خاطر عاظر خود
 بدین پروری و عدالت گستری میگماشت ، اگرچه چندان قدرت
 و سطوت که اجداد او را حاصل بود نمیداشت ، و در
 اجرای احکام شریعت غراجه دوانی مینمود و در فریادرسی عاجز
 نالان و مسکین بے سامان توجه تلام میفرمود^۲ وقت انصاف

۱) (۱) ، برگزیده (۲) ، (۳) ، (۴) می فرمود وقت - بر حاشیه (۲) و نظر بر اتباع

سنت امیرالمومنین عمر فاروق رضی الله تعالی عنه که حین جلوس سریر خلافت
 زوجه جمیده خود را با دود افراط محبتش بخوف رسته انصاف (بقیه بر حاشیه صفحہ ۲۰۹)

و عدالت جنبه داری کسی از اصحاب قرابت و ارباب ثروت
اصلاً نمیکرد و در امر مخالف شرع بحکم ۷

چون نبود خویش را دیانت و تقوی

قطع رحم بهتر از مودت قربی

رعایت خاطری گو که مادر هم باشد پیش نمی آورد ،
چنانچه کیفیت صدور حکم اشرف آن نصفت نشان در
احضار مجدالدوله بمحکمه عالیہ باوجود تحقق قرابت و تمکن
ثروت و حمایت حضور قدسیه بر همگنان ظاهر و باهر است
محتاج ترقیم نیست و منجمله آن اینست که روزی میرزا

(بقیه حاشیه صفحہ ۲۰۸) از قبول شفاعت ناگزیر او در حق کسی طلاق داد چنانچه
در روضۃ الاصحاب از وجدالدین محمد مشهور به میرجان بن زین الدین الحجامی
الاسفرا بادی مذکور است از خود دور ساخت اگرچه در حدیث وارد است
که ابغض الحلال الی الله الطلاق و هم به پیروی امیرالمومنین علی کرم الله
وجه که آن ذات کرم نیز از همین خوف و اندیشه بدرد مهاجرت
و مجانبت جگر بندگان خود امام حسن و حسین رضی الله تعالی عنهما
پرداخت چنانچه در ذخیره الملوک از شیخ عالمی بن شهاب
همدانی^۷ مذکور است (بر حاشیه ق ۱۰۰ ب نوشته غالباً
کسی دیگر نوشته)

الهی بخش بهادر در مقدمه بر حکیم صادق یار خان نهتمی کرد، و او نهایت هراسان گشته نزد راقم که از درد پا خانه نشین بود آمده خوف خاطر خود از عتاب نواب ما نظر به پیش آمد مرزای موصوف در حضور نواب ظاهر نمود، راقم ملاحظه ترس حکیم موصوف حقیقت حال اتهامش بر لوجی نگاشته ابلاغ حضور داشت، جوابش بر همان نوشته آمد که گمان بے انصافی و ناحق شناسی در حق ما بخاطر صداقت مآثر خود اصلا نیاری، و قضیه اتلاف حق مسکن^(۱) شتاری از رعایت خاطر مسکن^(۲) دثاری به نسبت ما حاشا منظون نداری، تا اینکه آنجناب معدلت نصاب داد انصاف داده حق بجانب حکیم به ثبوت رسانید، و روی التفات از مرزا صاحب در هم کشید، و مزاج فیض امتزاجش بدریافت قضایای متعلقه قضاة اکثر ملتفت میشد، اگر احيائاً قاضیان و مفتیان عند الاستفار قضایا بحق و باطل نرسیده فتوی نوشته باشند، خود بنفس نفیس همت حق طویت بدریافت آنها گماشته حق را از باطل عزیمت می بخشید، و بر فتوی نگاشته مفتیان و قاضیان خط نسخ میکشید و وقتیکه مزاج مبارکش بدریافت معاملات توجه

(۱) مسکن - ای مفلسی ۱۲ (۲) مسکن ای توگری ۱۳ (۳) (۴) عهد -

میگماشت ، تا انفصال آن خواب و خور بر خود گوارا
 نمی داشت (ق ۴۳ الف) بارها دیده شد که باوجود
 تنفیذ حکم بچیدن سفره طعام بدادرسی دادخواهان از اهل
 خاندان و ملازمان که درین اثنا مستغاثی شده باشند
 می پرداخت ، و بے دست داد انفرار ازین معاملات
 که پیشتر نوبت سه پیر روز فراسیدی ، به تناول خاصه
 خود را متوجه نمی ساخت ، بل گاهی نوبت تناول بشب
 افتادی ، و اگر معاملات و مقدمات در شب رودادی
 همین سان تا تفهیم مستحاصین دل^(۱) به تناول نهادهای
 غرض بفضله تعالی ابواب عنایات و نوازشات و حمایت
 هرگونه بر روی سایر بندگان آستان فیض نشان می کشود
 تا آنکه اگر از کسی خطائی یا جرمی برعصه امکان می شتافت
 بمقتضای

و لیکن خداوند بالا و پست

بعصیان در رزق برکس نه بست

بر در رزق مقسوم وی بند قفل نگذاشته بحکم الریاست
 مع السیاسة تغزیرش بقدر جرم می نمود ، و اگر احیاناً
 کاره منافی همت سراسر نصفتش ازو ظاهر گردیدی ، و
 کسی از راه معقولیت وقت تخلیه اش بفهمنیدی ، نزد

موافقت با وی می یافت و باتباع رای صابش می پرداخت
و راقم نیز در چنین وقت به تفهیم صلاح کار جرات می ساخت
و او از راه انصاف باقبالش پرداخته راقم را می نواخت
چنانچه باری مسجد والا جاهی حسب معمول تشریف فرما شد
و چون ملاحظه فرمود که مصلیان کفش های خود را بآیین
داشتنی در مسجد نهاده اند ، در خاطر مبارکش خطور کرد
که باین طور هم بخانه خدا نهادن آن کمال بے ادبی
است ، پس بمتولی مسجد حکم فرمود که مردمان تاکید
کنی تا ازین حرکت نامناسب باز آیند ، و او فی الفور
منفذ امر والا شده بخدام مسجد ایما کرد تا همه کفشها
از صحن مسجد بیرون انداختند ، چون ازین معنی بر خاطر
مردمان رنجی و اذیتی فراگرفت راقم بعرض والا رسانید
این امر برخلاف رویه جمهور علما و امرای سابقین
است در آنوقت باقتضای بشریت و هوای نفسانیت
بر راقم بهم برآمد ، و فرمود که این حکم نافذ را
موقوف نخواهم داشت ، راقم نظر بر مصلحت وقت
سکوت ورزیده بعد امضای سه چهار روز مسئله در
جواز این معنی از کسب فقه و کیفیت استرداد سرور
انام علیه الصلوات والسلام حکم جلیل القدر خود در بعض

مقدمات بعد عرض صحابه کرام از کتب سیر برآورده بر کاغذی نوشته وقتی گذرانید که سواری خاص قریب نردبان زینه مسجد رسیده بود ، بعد ملاحظه اش نادلم و تابع حق گشته از زبان مبارک بمتولی مسجد فرمود باید که مصلیان بر طبق معمول تعلین خود ها بمسجد می نهاده باشند ، و نیز آن والا همت و عالی نهمت باقتضای علو رتبت و سمو رتبت که از بدو فطرت بران مجبول شده نظر بر عدم اقتدار و قدرت خود و انجام کار نکرده در بعض مقدمات بانفاذ حکم تعجیل فرمودی ، وانگاه راقم بملاحظه نزاکت وقت بحسب فهم ناقص خود بر خلاف آن جرات پرداز گشتی ، و آن انصاف دوست (ق ۲۳ ب) معروضه راقم را بنوعی کار بند عمل کردیدی که فهم دیگری بران نرسیدی ، و بعض اوقات از جرأت راقم بهم برآمده ازان منع فرمودی آخر خلوت کده خاص از راه انصاف و هضم نفس ارشاد نمودی که بارها اقوال ترا امتحان کرده ایم که بحسب گفته تو ظاهر شده است اما بحکم

آتش خشم چون برافوزد

درخت هوش و خرد همه سوزد

چاره کار خود نمی بینیم ، و سخن شیرین صلاح تضمین را
تلخ تر از حنظل فساد آگین میدانیم ، ببناء^(۱) هر چه
ترا گفتنی باشد در تخلیه معروض داری ، پس راقم
تا ایام زندگیش بر همین ارشاد عمل مینمود ، و از آنجا
که پیش دید سرفراز کردهای خدا جز خواهش برآوردن
نام بلند و سرفرازی نمودن بر بندهای خداوند تعالی
دیگر نیست ، آن والا نژاد بلند فطرت ، باوجود نزاکت
وقت و لطافت زمان ملاحظه جاه وقار خود که
لازمه سروریست بغایت می کوشید گو که نقصان هم رو
دهد ، تا پیش خلق و ملازمین کسرشان و اعتبار سرداری
متصور نباشد ، و شاهد این مقال قصه واقعه مابین
حافظ احمدخان بهادر اعظم الملک و سفیر خاص مستر اڈوارڈ اوڈ
چیف سکرتری است یعنی آن مسند نشین عزت و تمکین
پیوسته مخطور خاطر عاطر داشت که بشرای مرکبی بدستور
جد بزرگوار خود پردازد تا زوار حرمین شریفین زادهمالته
شرفاً و تعظیماً بدان عبور نموده فایز مراد شوند ، تا آنکه
برادران اعظم الملک جهازی آوردند و آن عالی همت از
مشاورت سفیر مسطور آن را خرید فرمود ، ضابطه سردادن
اقواب بهر تعظیم آن جهاز مقرر نمود ، درین اثنا یار محمدخان

مرد^(۱) که نسبت با عظم الملک بخاطر خود غمباری داشت
بحکم

شرانگیز مردم سوی شتر رود
که کژدم سوی خانه کمتر رود

پیش سفیر مذکور سعایت کرد که اعظم الملک روبروی
نواب صاحب والا مناقب از غیبت و شکایت تو
زبان آلوده کرده است ، پس سفیر^(۲) ازین سخن
فتنه انگیزش در حق اعظم الملک بدظن شده عزل او را
از حضور نواب ما بجان درخواست و حضور عزل
او نامعقول و بے دلیل انگاشته داعیه سفیر را مقرون
باجابت نفرمود ، تا آنکه در مقدمات چند در چند
از جهت سیر نقصان خود گوارا داشت ، تا مرتبه^(۳)
بزرگی و سرداری خود از نظر ملازمان فرو نیفتد ،
آخراً^(۴) سفیر مذکور بخوا^(۵)ش دانش و فرهنگ جبلی^(۶) خود
نسبت بنواب^(۷) ما صاف دل و صفا خاطر گشته از
خیال مذکور در گذشت ، و ظن وی که دهمی^(۸) پیش
نمود بزوال پیوست ، اگر کسی در حق کسی از
راه عداوت و ناتوان بینی و بدخواهی غمازی می کرد ،

۱ (ما آ) مرد به (۲) سفر (۳) مرتابه (۴) (ما) ملازم (۵) (آ) بخوا^(۶)ش

ای باقتضاء ۱۲ (۶) (ما) چلی (۷) (ما) بتواب (۸) (ما) پیش

بلا دریافت حقیقت حال او را . معرض عتاب نمی آورد ،
 اگرچه آن غماز بزرگ مرتبه و از اهل قرابت قریبه و
 ملازم برگزیده بوده باشد ، و چون از کسی جرمی
 بوقوع آمد مکافات آن از اقربا و اجای او
 نمیکشید ، و در معانی لَا تَزِدُ دَاوِدَ ذِكْرًا وَ زَكَرِيَّا ذِكْرًا
 بمیزان بیان می سخید ، چنانچه باوصفی (ق ۴۴ الف) که
 عبدالغفار خان بهادر ثنابت جنگ بیشتر باعث رنج و ایزای
 خاطر مبارک شده بود ، اما از مخلصان وی مثل
 سید محمد غوث خان خوشنویس و قطب العلماء مولوی عبدالواجد صاحب
 و اعظم الملک — و غیرهم غبارگونه بر دامن دل صفوت
 منزل نمی نشست ، و آنان پیوسته سرعجز و نیاز پیش
 انداخته ترسان و لرزان می بودند ، بلکه در ابتدای ریاست
 بعضی از اینان ، همچو سید محمد غوث خان خوشنویس با آنکه
 مرتبه اوستادی و پدر مجازی داشت که در عالم طفلی خود
 بدولت از سیمین تن گنج اقبال وی کنارش را معدن
 عزت و اعتبار کرده بودند از انفعال حرکات ناشایسته که
 در اخلاص ثنابت جنگ ازو بوقوع آمده . بحضور لامع النور
 حاضر شدن نمی توانست ، تا آنکه بوساطت راقم عذر
 پیری بمیان آورده استدعای صدور حکم در باب سکونت

خود در ویلور به پیشگاه حضور رسانید ، بعد اصفای این
 معروضه رخصت باریابیش داده از کلام تشفی و تسلی
 التیام خوف و هراس خاطرش در ربود و بسکونت اینجا
 قدغن بلیغ فرمود ، و اکثری را از کرده مذکور بخوش
 دلی و کشاده پیشانی بعطای خدمات و عهد با بنواخت ،
 و زهد و تقوایش آنقدر بود که مدام از صحبت
 فاسق معین بلکه از نامش تنفر تام مینمود ، و از همگی
 مردم خاندان نظر به بے حیثی و بدرواجی اختلاف مذهب
 آنها بحدی از دل کراهت می داشت که نسبتهای اولاد
 خود و فرزندان پدر بزرگوار از خویش با آنها بالکلیه
 موقوف کردن میخواست ، لیکن بادای حقوق صلہ رحمی
 از سلوکیات و مراعات بحسب ظاهر به آنها می پرداخت
 و صحبت علما و صلحا را بسیار آرزو می کرد یعنی جمیع
 علما روز ۳ شنبه از بامداد تا ۳ پیر بلکه تا عصر
 صحبت هم بزمی گرم میداشتند ، و طعام نصف النهار
 پیش حضور می خوردند ، و خود بدولت تفتیش علوم هر
 نوع و تفحص سیر انبیا علیهم السلام و صحابہ کرام و اولیای
 عظام عموماً و استفسار مسایل فقهیه خصوصاً می فرمود ، لهذا
 علما را مطالعه کتب فقه ضرور افتادی ، تا روبروی
 حضور عندالسوال جواب لایق و مطابق واقع صورت نه

بسته موجب کساد بازار عزت و اعتبار نگردد ، در زمان پدر بزرگوارش بروز مذکور وقت صبح حاضر آمدند و اکثر بعد جلسه یک دو ساعت رخصت یاب می شدند ، و سابق ازین دستور این کرایس فیض اساس آن بود که همگی علما و فضلا بروز مسطور بحضور رئیس جمع آیند ، و تا وقتیکه التفاتش به بینند به نشینند ، و در وقت پدر بزرگوارش بعد جناب ملک العلماء مولانا عبدالعلی صاحب نورالله مضجعه ، جناب شرف الملک سقی امیرشاه پیشواے علما و سرخیل فضلا بود ، و در عصر جناب نواب ما چندی شرف الملک موصوف و بعد وی عالم حبیه تحریر ، فاضل (ق ۴۲ ب) متبحر بی نظیر مدرس معقول و منقول ، حاوی فروع و اصول ، براسی و حق گوئی پیش امرا ممتاز در کسر نفس و اخلاق بیعدیل و انباز ، جناب ملک العلماء مولوی علاء الدین صاحب علیه الرحمه بدین درجه عالیہ فایز گردید و در حین صاجزادگی با جناب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم محبت کمال می داشت ، و در هر روز جمعه بانتظام مجلس درودخوانان می پرداخت ، و خود بدولت نیز با ذوق و شوق تمام از نورِ قراة درود باطن صفوت موطن را جلای وافر بخشیدی ، و تا اختتام آن رونق بخش

این بزم پُرفروش گردیدی ، درین اثنا مقتضای ذوق طبعی
واردات باطنی چند صیغهای درود تالیف نموده از دست
راقم پیش اوستاد خود جناب شرف الملک مرحوم برای اصلاح
فستاد ، آنجناب در چند اصلاح فرموده حواله راقم نمود ،
و راقم بحضور گذرانید ، پس خوشنود گشته یک تهنان
بہتر باسمہ فرامیسی کہ برای قبای خاص خریده بودند
براقم ارزانی داشت ، و آن صیغهای درود اینست
اللہم صل وسلم و بارک علی سید الاولین و الاخرین
امام المتقین محبوب رب العالمین سراج الخافقین
امام الثقلین نجم الکونین سید المرسلین
محمد المصطفی الامین صلی اللہ علیہ و علی آلہ
انوار الہدی و اصحابہ بدور الدجی و ازواجہ
الطہرات الطاہرات اللاتی للمومنین امہات نتوسلنہم
الامرأنا شفاء و لاسقام الذنوب محاء اللہم
صل علی صاحب خاتم النبوة و المعراج و تاج الانبیاء
و الرسالۃ شفیعنا و شفائنا سیدنا محمد النبی الہی و
علی آلہ الطیبین و اصحابہ الصادقین و الزواجہ الطہرات
أمّہات المومنین و علی عباد اللہ المقربین الصالحین
و علی کافّة امتہ محمد سید الاولین و الاخرین

اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

و ذوق سمع قرآن شریف از قاری خوش الحان بسیار میداشت؛ چنانچه در ایام صاجزادگی هرگاه قاری شیخ منصر وارد این آبادی گردید نظر بر آرزوی استماع قرآن سفارش وی بخود پدر بزرگوار هم‌رسانیده، مشاهره سنتی هون در سلک ملازمان منسک گردانید، و مدام در صحبت فیض موهبت خود عز امتیازش بخشیده بشوق تمام استماع قرآنش میفرمود، و هم چند سور قرآنی بقانون علم تجوید از او تعلم نمود، چونکه در طینت قاری مذکور جهالت جا کرده بود از چنین قدرشناس اهل هنر بریده دیگر ممالک شتافت و سیاحت بسا ممالک عرب (۴۵ الف) و هند نموده آخر از عدم وجود قدردانی همچو جناب نواب ما در ملیبار ساکن گردید، باز نواب ما در اواخر ریاست خود بی ملاحظه ذایم خشونت مزاج او طلب فرمود، او در وقت شدت بیماری حضور بهره اندوز ملازمت گردید، پس آن شایق سمع قرآن در چنین وقت هم چند آیات شفای کریمه از او خوانانیده سماعت فرمود به نائب مختار حکم نمود که مشاهره او پینجاه هون مقرر باید کرد، و در علوم و فنون مقصوده استعدادی هم‌رسانیده که اکثر مسائل قدوری و شرح عقاید نسفی که این هر دو

کتاب از مولانا مولوی عبدالقادر مرحوم مغفور و جناب
 شرف‌الملک مبرور خوانده بود بر نوک زبانش نقش
 بسته ، و طرز انشا آن منشاء فهم و ذکا با وضع
 تحریر شاه عالمگیر مناسبت جسته و در علم سیاق و رقم
 نیز مهارتی بهم رسانیده که متصدیان از خوف محاسبه رقوم
 ترس و خوف بر الواح خواطر می نگاشتند ، و قیافه شناسی
 او بحدی رسائی داشت که از صحیفه بشره هر کس
 آیات ذایم و مدائح مخصوصه وی برخواندی ، و عندالتحقیق
 کلام حقیقت نظامش^(۱) با محکی عنه رنگ مطابقت بهم رساندی
 و در حق بعض مردم که بحسب ظاهر محض بے خطا و
 بی تقصیر نمودندی ، اشاره میفرمود که بمجرد معاینه روی
 اینان آتش خشم ما تیز میگردد ، آخر از برای اظهار
 علت خشم وی نایره شور و شر از نهاد آن خشم
 گرفتگان سر باز زدی ، القصه راقم این چنین بسا بیانات
 مطابق واقع ذاب ستوده صفات ما را که بظاهر از علوم
 حقایق و معارف دستگاہی نداشت ، به میزان امتحان
 سنجیده است و اگر این همه فی الواقع از تصفیہ دلش
 بوده باشد چه عجب ، از آنکه فیاض علی الاطلاق القاء
 فیوضات غیبی بر دل هر مومن موقن میفرماید ، سیما^(۲)

(۱) با محکی عنه ای حکایت کرده شده با ۱۲ (۲) آ، سیما ای مخصوص

بر قلوب کسانی که برای انتظام امور طایفه با طوایف انام
از میان خلق برگزیده و مراتب علیا رسانیده باشد،
لیکن در فقیر و امیر این قدر تفاوت دانند که اگر
خرق عادات ازان بظهور رسید بسبب بے تعلقی
با دنیای دنی حمل بکرامات میکنند، و بآن معتقد
می شوند، و اگر ازیں بوقوع آید بعلت علاقه اش
با بارگاه تعلق تصدیقش نکنند، و دل اصلا بران نه نهند
و درینجا مقدمه عجیبه که عقل دوراندیش را در ورطه
حیرت در اندازد و بهراقصی تفرس و منتهی غور نواب
تعمق نگاه ما دلالت کند، نوگزین^(۱) کلک صداقت تحریر
میگردد، یعنی در زمان فیض نشان پدر عالی قدر وی
فرزندان شکرالله بیگ خان اکثر ملبوسات و اجناس خاصه
که ثمن آن کم از بیست هزار روپیه نبوده از توشکخانه
دزدیدند، و بدست سگان اینجا و مردم اطراف
و جوانب فروختند، حتی که مال مسروقه تا بالاگهاک^(۲)
و میسور و کرنول و غیره بلاد منتشر گردید، و بعد
عصه دراز و زمان دیر باز طشت از بام افتاد،
و حال سرقت مذکوره رو بافشا نهاد، درین
نزدیکی امیر با تدبیر ما که زینت بخش صدر دیوانی و مدارالمها

پدر بزرگوار خود بود (ق ۴۵ ب) کارکنان سرکار و جاسوسان فراست شعار را از پی تلاش متاع مسروقه بهرسو برگماشت ، آخر کثری از مال دزدیده که برنجی بدست متوطنین این بلده و لحتی بید ساکنین اطراف و اکناف رسیده بود برآورده مورد تخمین و آفرین پدر بلند قدر گردید ، و این معامله اگرچه بوساطت جاسوسان که واسطه بیش نبودند روداد ، اما فی الحقیقه دلالت^(۱) روشنی طبع و ضیای بصیرت والایش چراغ بینش فراره شان نهاد که گفته اند العقل نصف الکرامت و بسا اوقات به راقم خطاب میفرمود که عقل کوتاه اند تو با فکر رسای ما در چنین مقدمات اکثر مطابق می افتد و راقم عرض می کرد که بر حال این نالایق مقوله کلی صادق می آید که گفته ے

بگفتا من گلی ناچیز بودم
و لیکن مدتی با گل نشستم
کمال همنشین در من اثر کرد
و گرنه من همان خاکم که هستم

و در فرمان روائی کشور قدردانی و قدا پروری^(۲) و احسان رفقاء و اکرام جلسا حکم آیه والصاحب بالجنت و بموجب حدیث

(۱) دلالت بالفصح راه نمودن ۱۲ (۲) (۳) قدا پروری در همسران

أَفْضَلُ الْحَسَنَاتِ تَكْرِمَةُ الْمَجْلَسَاءِ در همسران خود گرمی
 سبقت بوده ، و اکثر رفقا و جلسا را در حضور خود
 طعام میخورانید ، و خود هم ذوق مواکلت با ایشان
 بیشتر میداشت ، چنانچه در یکماه ۳۰ چهار بار بلکه
 زیاده ازان اتفاق این معنی دست می داد ، و درین
 وقت انبساط انگیز خاطر مبارکش به طبیعت و لطافت و
 مزاح و ظرافت مایل گشتی ، اکثر با اعتضاد الملک
 از هر باب ظریفانه بر ملا حرف زدی ، و سیر باغات
 و کشتی را گاهی با رفقا و گاهی با محلات خاص ، و
 چندی از مقربان مخصوص دوست میداشت و نیز
 در سیرگاه بشاشت آگین از دست هر یکی از ندما و
 جلسا طعام می پزانید ، و خود به نسبت نیز شریک این
 امر گشته بمجالست ایشان نوش جان می نمود ، طبع
 والایش با گوشت بریان کرده روغن گاد بیشتر رغبت
 داشتی ، و وقتیکه برای سیر بر زورق سوارشدی ، لوازم
 محفل عشرت و سماع و آلات تشوییه^(۲) ماهی و گوشت

(۱) حاشیه یعنی بهر حسنات تکریم همینان است و من جمله آن بطر واد^۱ و ساده و شنید
 کلام وی بسمع قبول و همان داری او بانچه که میسر آید و ستر عیوب و غیره است روایت کرد این
 حدیث را قضاوی از ابن سعود کذا فی شرح شهاب الاخبار ۱۲ (۲) حاشیه تشویه ای
 بریان کردن ۱۲ ک

مهیا بودی ، و روان بانساط تمام تناول نمودی ،
و برای این سیر و تماشا تخصیص روز و شب ملحوظ
نمیداشت ، اما دل انبساط طلب را اکثر بر سیر شب
ماه میگماشت ، و گاه گاه بسواری پهل اسبان
سیر شب ماه خوش آینه دیده تماشا دوست وی گردید
و اگر به ندما و رفقا چیزی از زر عنایت کردن منظور
نظر والایش می شد بے اطلاع یک دیگر خفیه رحمت
میفرمود ، و آن کس که بعنایت سرفراز گشته
می فهمید که نوازشات حضور چنانکه بر من است
بر دیگری نیست ، حالانکه بر وفق استحقاق و مرتبه
هر کس نوازش می نمود ، بحر ناپیدا کنار رحمت حق
طوبیت و عزم و همت والا همت نواب عالی مقدار
ما به تحفظ گوهر خصوصیات خود بآئین روسای سابق
و حال و انتهاک^(۳) و استدلال^(۳) شرکت جویان صفات
مخصوصه خداوندان ثروت و اجلال . مرتبه جوش
در جوش میزد که عصر فیض بهر او مثل (ق ۲۶ الف)
و نظیرش را نابود و مفقود میدانست ، چنانچه روزی
در ماه رجب المرجب سال یک هزار و صد و شصتی و هشت

۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹

استذلال خوار کردن و خوار شمردن ۱۲م

هجری همگنان از اهل خاندان و ملازمان بتقریب دعوت
 فاتحه حضرت سید جلال بخاری و سالار مسعود غازی قدس الله
 اسرارها در محل مختار النساء بیگم صاحبہ حاضر آمدند ، و در
 آن میان خان موصوف هم بود ، چون میر شیلان
 شیلان در کشید و صدای اجازت اکل طعام از زبان
 مبارک آن حاتم همت بنظهور رسید ، دفعهٔ محمدنام
 فراش که از آداب روسائی جاہل بود ، برای نشست
 خانموصوف سوزنی گسترانید ، آن ذات سراپا حمیت
 و عزت بمجد ملاحظہ این حرکت مخالف شان ارباب
 شوکت غضبناک گشته او را حکم طبانچہ زدن فرمود ،
 و نظر بر کسر پندار و بادافراہ خانموصوف راقم و عمدة العلام
 مفتی بدرالدوله را بر همان سوزنی در هر دو جنب دی
 نشانید ، تا رتبۂ خانموصوف با مرتبۂ ملازمان متساوی
 باشد ، و ترجیح او بر دیگران مخطور خاطر احدی
 نگردد ، فی الحال ازین معنی چہرہ اش رنگ^(۳) مہتابی ریخت
 و نیز ماجرای روزیست خود بدولت بیادیت خانموصوف
 کہ از عارضۂ ہلک^(۴) بیمار بود . بمیلاپور تشریف فرما گردید ،
 و راقم کہ بکاری مامور شدہ بود بعد سرانجام آن

(۱) دآ، حاشیہ یعنی اسباب طعام و طعام را نیز گفتہ اند ۱۲ ام (۲) دآ، حاشیہ بردن ماہ درماہ
 کہ جز او مکافات بدی باشد ۱۲ اب (۳) دآ، حاشیہ ای شرمندہ و خجل شد
 (۴) دآ، حاشیہ ہلک بضم اول بردن تفک بمعنی کچہ کہ جشن مگلو باشد و بہ عربی فواق گویند ۱۲ اب

حسب الحکم والا عقب حضور سواری خود بدر خانہ خانموصوف
 فراسید ، ہرگاہ از سواری فرود آمد ، و آدم بر سر دم
 از چتر سایہ نمود جوان سہکار کہ دربان آن خانہ بود
 بطریق خوف و ادب آہستہ تر براقم گفت کہ حکم
 خانموصوف این چنین است کہ کسی باین^۱ طرز و آئین
 قدم اندرون مکان مخصوص دی نہ نہند پس راقم
 بخشم و درشتی تمام او را در معرض زجر و توبیخ
 آورده بحضور آن حمیت دستور عرض این کیفیت
 نمود ، از انجا کہ آنجناب موہبت مآب شرف بخشی
 فواختگان و عزت افزائی سرفراز ساختگان خود بہم جا
 و ہمہ حال نصب العین میداشت ، از اصغائی این
 روداد بہم برآمدہ براقم فرمود کہ چرا آن جوان
 گستاخ را طبانچہ ہا نزدی ، عرض کردم کہ ضرب
 او بنا بر قیامش بر عہدہ پاسبانی منافی قانون دہستہ
 فقط بر زجر و توبیخ اکتفا کردم ، باز از راہ نوازشا
 خداوندانہ ارشاد فرمود کہ چون وقت آمدن تو باستقلال
 چتر در شادی محل یا بدارالامارہ کسی مانع و مزاحم تو
 نشدہ و نمیشود ، پس دیگری را چہ زہرہ کہ در
 منع تو ازین امر گوارا داشتہ با چنین دلیری دہ بجگی

بکار برد و از امروز ترا حکم داده میشود که اگر احدى از ملازمان سرکار فیض مدار بتعلیم کسی بوالفضل یا بوجوه دیگر چنین گستاخی و بے ادبی پیش آرد ، قسم بسر من که آن گستاخ بے آداب را بهر حالتی که باشد بے انتظا عرض حال او بحضور ما خوب زد و کوب و خاطر خواه ضرب و تادیبش نمائی ، تا دیگران عبرت پذیرند ، و مرکب چنین جسارت نشوند ، سپس این بنده خدمتگذار فدویت شعار بعد خطبه خوانی (ق ۲۶ ب) محامد این عزت بخشی و قدردانی آن خداوند نامدار عالی تبار آداب شکر این شرف اختصاص به تقدیم رسانید ، روزی شرف الامرا برادر خانموصوف جهت فاتحه به مقبره شریف رحمت مآب بے کمربند درآمد پس مولوی میر محمد صالح بخاری متولی آن بقعه بعرض جناب نواب ما رسانید که شرف الامرا در رعایت آداب زیارت نواب رحمت مآب مسأله نمود و خلاف آنکه در شرح مشکلات شریف آمده که واجب است احترام میت نزد زیارت وی خصوصاً صالحان و مراعات ادب بر قدر مراتب ایشان چنانکه در حالت حیات ایشان بود طریق گستاخی و بے ادبی پیمود ، فی الفور بمولوی مذکور امر جلیل القدر

صدور یافت که همچین کسان بے ادب را درانجا بارنباید داد ، و محافظین آن مکان را درین باب تاکید اکید باید کرد و همچنان روزی بحضور نواب ما بی کمر بند حاضر آمد آن بحر علم و اخلاق دفعه در خود بنخشد و کار بند تحمل گشته پیام فرستاد که چنانچه پدر شما آداب تعظیم ریسانه پدر والا قدم بجای آورد شما نیز بر طبق آن بعمل آرید ، و هرگاه جناب خداوند ارجند ما از اوضاع ناپسندیده و اطوار ناسنجیده مردم خاندان که بخار غرور و تکبر در دماغ شان متصاعد است نفرت تام و کراهت تمام میداشت ، روزی براقم فرمود که از وقت ریاست پدر والا قدر خویش می بینم که ارباب حکومت باوصف نابودن ملک کز نامک به قبضه اقتدار ما در اعزاز و اکرام ما و نواختگان ما به نسبت نوابین مرحومین مقدار ذره تقصیر نمیکند ، اما این سبک مغزان گران سر و خرد فروشان جهالت خر که بموجب قول نواب عمده الامرای فردوس سرا هر یک از رجال ایشان فرعون سامان است ما را و بزرگ کردهای ما را محقر دانسته خلاف دستور و آئین دودمان روسای پیشین جامه تبختر در بر و عمامه تکبر بر سر میگذارند ، و جناب پدر بزرگوار ما نیز

از مبادی ریاست نظر بر شفقت فرمائی و عزت بخشی ارباب حکومت از رفتن ملک کرناٹک بتصرف ایشان گاهی حسرتی و تاسفی بدل راه نمی داد ، مگر چون خودبینی و خودستائی و نخوت فروشی و محقرشناسی این فرعون نشان کوتاه بین موافق قول نواب مغفور ممدوح ملاحظه می کرد یا به سمع اشرف می آورد غضبناک گردیده باب تاسف رفتن الکه کرناٹک بر روی می کشاد و بملازمین معزین با تمکین همچو شرف الملک مرحوم بسوگندهای شدید تاکید می نمود که هرگز کسی را از مردم نخوت پرست خاندان خواه ادنی باشد خواه اعلی حسام الملک و غیره بنظر^(۱) نباید آورد ، و در تکریم و تعظیم و گفت و شنید او مرتبه مساوات ملحوظ باید داشت ، فی الجمله بعونه تعالی ما نیز از امروز همین حکم صادر پدر عالیقدر خود در حق تو به نسبت همگی اهل خاندان سوای حسام الملک نافذ میکنیم ، و چون نامه ضیاء الملک (ق ۴۷ الف) حال خسرو^(۲) آن ذات با عظمت و اقبال بنام راقم از حیدرآباد رو بوصول گذاشت و راقم آنرا به نظر انور حضور گذرانید ، بعد مطالعه از راه انصاف بینی و حق گزینی فرمود که تو نیز مثل القاب نگماشته^(۳) این نامه که خانصاحب بسیار مهربان

سلامت مرقوم بود بر نگاری ، عرض کردم که درین باب خوف آزرده‌گی جناب محل عالیّه متعالیه مدظله‌ها دامگیر جرات است ، ارشاد شد که آیاه^۱ مرا مطیع بیگم تصور میکنی که بپاس خاطرش تذیل تو روا دارم، آگاه باش که هرگز هیچ حال منقاد^۲ نسا و اناث ندانی که عقلاً و نقلاً اطاعت ایشان خیلی مذموم و موثر غرام^۳ و ابرام^۴ است ، چنانچه برین معنی این ابیات حق نشان بر زبان فصاحت بیان قرات نمود

آدم ز بهشت یافت نقصان از زن

یوسف به بلای چاه زندان از زن

سیمرغ بکوه قاف حیران از زن

ویران شدن ملک سلیمان از زن

و مولینا جامی قدس سره السامی میفرماید ۵

زکید زن دل مردان دو نیم است

زنان را کیدهای بس عظیم است

عزیزانرا کند کید زنان خوار

بکید زن بود دانا گرفتار

از امیر خسرو قدس سره ۵

۱) (ما آ) یا ۲) (ما) منقاد ۳) (آ) حاشیه غرام بالفتح بدی دایم ۱۲

۴) (آ) حاشیه ابرام لول کردن ۱۲ م

زن بود در زبان هندی نار
و قنا ربنا عذاب النار

وله

اگر نیک بودی همه کار زن
زنان را مزین نام بودی نزن
از نظام الدین گنجوی رحمه الله علیه
زن از پهلوی چپ شد آفریده
کس از چپ راستی هرگز ندیده
و نیز مولوی جامی می فرماید^(۱)

چه مرد از زن به خوشخوی کشد بار
ز خوشخوی به دیوثی رسد کار
مکن در کار زن چندان صبوری
که افتد رخنه در سد غیوری^(۲)

و نیز چند احادیث صحیحه شرح عین العلم و صحیح بخاری
که در عدم باب اطاعت زنان نصیحه^(۳) از زبان
جناب ملک العلماء مولوی علاء الدین مغفور مبرور ملاء الله قبره
بالنور سماعت نموده بود بیان فرمود ، و آن اینست

(۱) فرماید (۲) (آ) حاشیه سد بالفتح و تشدید دال مانع میان دو چیز که مردم

ساخته باشند (۳) (آ) حاشیه غیوری بالفتح بسیار رشک برند بر اهل

خانۀ خود (۴) (آ) علاء

تَعِيسَ عَبْدُ الزَّوْجَةِ یعنی آنکس نگون سار گردید که حلقهٔ
 بندگی زوجهٔ خود در گوش کشید وَ هَلَكْتَ الْإِجَالُ حَيْثَ
 اطاعتِ الشَّاءِ و این^(۱) ماثور است از ابی بکر رضی الله تعالی عنه
 یعنی مردان هلاک شدند وقتی که اطاعت زنان کردند و خالفوا
 والنسائان فی خلافهن برکت و این منقول است از
 عمر فاروق رضی الله تعالی عنه یعنی مخالفت کنید با زنان بدستیکه
 برکت است در خلاف ایشان وَ طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ
 و این مرویت از عایشه صدیقہ رضی الله تعالی عنها یعنی فرمان برداری
 زنان مورث پشیمانی مردان است و لقد نفغی الله
 بكلمة سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم
 ایام الجمل بعد ما كذت ان الحق باصحاب الجمل
 فاقتل معهم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما
 بلغ ان اهل فارس قدموا عليهم بنت
 كسرى قال لن يفلح قوم دلو امرهم امرأة
 یعنی گفت ابی بکر^(۲) که تحقیق الله تعالی مرا نفع بخشید از
 کلام جناب خیر الانام در هنگام جنگ جمل که طلحه و زبیر
 و عایشه صدیقہ رضی الله عنها^(۳) و عنها صف جدال و قتال
 (ق ۴، ب) باقتضای بشریت با امیر المومنین علی مرتضی
 کرم الله وجهه آراستند ، نظر بر آن کمان کرده بودم که

(۱) آ، ابن ماثور (۲)، (ما آ) ابی بکر؟ (۳)، عنها و عنها

حق بجانب اصحاب جمل است تا شریک ایشان شده
قتال و جدال ننمایم ، ناگاه آن کلام نافع بیادم رسید
و این اراده از خاطر منتفی گردید ، و آن کلام
نافع اینست که هرگاه بحضور لامع النور سیدالورا علیه
التحیة و الثنا خبر رسید که اهل فارس دختر کسری را بر
خود حاکم گرفته اند ، فرمود که نخواهند شد تو میکه حاکم
شان زن باشد ، چنانچه این قول جناب مخبر صادق
صلوات الله علیه و السلام در ایام خلافت عمر رضی الله عنه
بعد در آمدن ملک فارس به حوزه تسخیر اهل اسلام واجب
الاحترام قرین صحت گشت ، و عن ابی سعید الخدری قال
خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم في اضحى او فطر الى المصلى
فمر على النساء فقال يا معاشر النساء تصدقن فاني اُرتيكن اكثر اهل
النار قلن و . ثم يا رسول قال تكثرن اللعن و تكفرن العشير
ما رايْتُ من ناقصات عقل و دين اذهب للب الرجل
الحازم من احداكن قُلْنَ وَا مَا نُقْصَانُ ديننا و عقلنا يا
رسول الله قال اليس شهادة المرأة نصف شهادة الرجل قلن
بلى قال فذلك من نقصان عقلها اليس اذا حاضت لم
تصل و لم تصم قلن بلى قال فذلك من نقصان دينها
يعنى مرويت از ابی سعید خدری الله تعالى عنه گفت که برآمد
رسول خدا صلى الله عليه وسلم در روز عید اضحی یا فطر پس

بگذشت بزنان و فرمود تصدق کنید ای جماعه نسا
 زیرا که معاينه کنانیده شدم اکثر شمارا از اهل دوزخ
 پس فریاد کردند بچه سبب یا رسول الله فرمود بسبب
 آنکه لعنت بر یکدیگر بسیار میکنید و کفران نعمت
 شوهران می نمائید و از ایشان شکایت میدارید ، و
 ندیدم من هیچ کم عقل و کم دین را ربائده تر از شما
 عقل مرد عاقل هشیار را عرض کردند چیست نقصان
 دین و عقل ما یا رسول الله فرمود ایا نیست شهادت
 زن نصف شهادت مرد گفتند آری ، فرمود پس این
 از نقصان عقل زن است ایا نیست هرگاه که حایض
 شود نماز نمیگذارد و روزه نمیدارد گفتند آری فرمود
 پس این است از نقصان دین وی آنتهی کلامه موفقا
 للحادیث الصحیه و نیز بحکم منطوق لازم الوثوق یا ایها
 الذین امنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض
 الظن اثم و لا تجسبوا^(۱) قدم بجاده بدگمانی در حق هیچ
 مسلمی نمی گذاشت ، و در پی استفسار سیات هیچ

(۱) (۱) حاشیه یا ایها الذین آمنوا الخ ای آن کسانی که ایمان آورده اید پرهیزید
 و بگذارید بسیاری را از گمان ها بدستیکه بعضی از گمان سبب نزو؟
 کاری بود و موجب اثم باشد و عیب مردمان را تجسس نکنید و در تعص
 ایشان مشوید ۱۲

یکی از مقربان و متوسلان خود نمی‌شتافت ، و میگفت که متفحص حالات مردم خیرخواه اخلاص سمات شدن بے سبب آنان را بد دل کردن است ، مگر وقتی که از کسی عداوتی به نسبت ذات خود پیش آید ناظر حرکاتش بودن ضرر بل تلافی و تدارک آن واجب تا شرّ آن منجر بضرر نشود ، فی الجمله اگر چه بارے تعالیٰ عمر شریف و مدت ایام ریاست او نهایت قصیر گردانیده ، اما (ق ۲۸ الف) بسا کارهای عمده ، همچو فرستادن سلم عظیم الشان که حاجیان بیت الحرام و زائران کعبه محترم را بواسطه آن شرف مداخلت خانه کعبه معظمه دست دهد ، از دست آن والا همت بظهور رسانید ، و تشریح این اجمال آنکه چون در ابتدای ریاست از ارقام و کلای سرکار فیض آثار که برای تقسیم زر خیرات بمکه معظمه و مدینه منوره زاد هوائیه شرفاً و تعظیماً می‌باشند واضح گردیده که معراجیکه جد بزرگوارش جناب نواب والا جاه جنت آرامگاه در زمان ملک داری خود فرستاده بود نهایت بوسیده و کهنه شده است ، پس ازان باز باوصف عدم اقتدار پیوسته توجه خاطر شریف برین امر جلیل‌القدر گماشته مرقاتی از خشب باستحکام تمام و تکلف تمام که عبارت از اندودن ورق مس با بلع طلا است از دست صنّاعان کامل و

هنرمندان اکمل طیار کنانیده باستشار و استرضای دانای دهر
 نیک نام عصر ، برگزیده بخردان ستوده دانشمندان ، صاحب
 عقل و فرهنگ ، مقنن قوانین اهل فرهنگ ، عزت و
 اعتبار شناس هر رئیس و امیر ممالک هندوستان ، نواب
 گورنر هانریل سار ثامس منزو بهادر نامدار فرهنگستان ، با
 هدایای بیش بها برای حاکمان و باشایان و کارپردازان
 آن بقعه شریفه که مبادا وقت نصب آن از روی
 طمع هرگونه و فسادیکه از همین معنی در زمان جد بزرگوارش
 لک روپیّه خرج شده این کار خیر بوقوع آمده بود
 خلل انداز شوند ، روز دوشنبه هفتم محرم الحرام سال یک هزار
 و دو صد و چهل و یک ، بحری ابلاغ نمود ، و تفصیل
 هدایا اینست که دو دوشاله بوٹ دار محشی و یک رضائی
 شال مهربات^(۲) و پنج کنخاب بنارسی یکی سبز و چهار
 سرخ و چهار تھان زردوزی بیل و بوٹ دار و دوپٹ
 سفید بنارسی بوٹ دار کلابوتی و یک انگشتر یاقوت و
 یک شمشیر و پیش قبض قبضه دار یشب مرصع و یک
 بندوق بیست و چهار ضربی نقره کار و یک دورین
 نقرودی و یک ساعت نو انگیز کلان و یک ساعت جیبی
 پر طلسم که بر وقت و هنگام از پرافشانی طایری

که دران تعبیه کرده بودند صدایش گوش زرد مردم گردیدی
 بمحمد علی باشا رئیس مصر ابلاغ یافت و بمتوطنین و
 متوسلین مکّه معظمه زادگاه انتّه شرقاً و تعظیماً یعنی یک کاره
 و چهل و دو ریال بخدام موالید معظمه یعنی مولد پرنور
 رسول اکرم صلی الله علیه وسلم و ابابکر الصدیق و عمر فاروق
 و خدیجه الکبری و فاطمه الزهری و امام حسن و امام حسین
 رضوان الله تعالی علیهم اجمعین ، و یک دوشاله و یک
 کخاب و یک مشروع کلابتونی حیدرآبادی و چهار ملل
 بوژدار و ساده و یک کاره و ولایتی و یک جفت پشتول
 و هزار ریال بشریف یحیی و یک دوشاله و یک
 کخاب و دو مشروع حیدرآبادی و چهار ملل بوژدار
 ساده کاره و یک جفت پشتول باحمدباشا و سنی ریال
 بابایس آغا ترجمان او و یک شال و یک کخاب و
 صد و پنجاه ریال بشیخ محمدشبی صاحب مفتاح و یک شال
 و صد ریال به هر یک از شیخ الحرم و نایب او یعنی بشر
 آغا و سلیمان و یک شال و یک کاره بسید محمدعارف
 قاضی بلده متبرکه و یک کاره و یک ملل بنایب او
 و یک ملل به هاشم ترجمان قاضی و هشت ملل و یک
 کاره بمقتاتی هر چهار مذهب یعنی شیخ عمر مفتی شافعی

و شیخ سلیمان مفتی حنفیه و محمد الیانی مفتی مالکیه و شیخ محمد مفتی حنبلیه و یک کاره و بیست و پنج ریال محمد عطاس شیخ السادات و یک ملل و یک کاره و پنجاه ریال شیخ محمد صالح رئیس، و یک ملل و یک کاره و صد ریال بشیخ عمر عبدالرسول محدث، و چهار صد ریال بلعلماء و محدثین و فقها و مدرسین یعنی شیخ بشر و اسمعیل افندی و عثمان افندی و شیخ محمد کردی و شیخ عبداللہ و مولوی معزالدین و غیرہم و پنجاه ریال بمعلمین اطفال و یک شال بشیخ الخطبا شیخ عبداللہ و چهار صد ریال بخطبا و ایامه یعنی عبدالمنعم خطیب و شیخ محمد امام حنفی و غیرہما و دہ ریال بعبد اللہ شیخ الموزنین و سہ کاره و یک ملل و نود و پنج ریال بروسای موزنین و دو صد ریال بموزنین و کبوترین و یک شال و یک کخاب و دو ملل و دو صد ریال بستم آغا وزیر جدہ و یک شال و یک ملل و یک کاره بہ حسن افندی دیوان وزیر مذکور و بیست ریال بامیر بحر جدہ و یک شال بامین افندی کاتب جدہ و یک شال و صد ریال بشیخ ابراہیم تنک مترجم و دو صد و پنجاه ریال بعثمان مقدم و محمد کاتب و محمد عزادوی و عبدالرحمن صبحی و محمد بن صالح و بست و شش ریال بمحمد یمانی شیخ الزاظم

و بست و پنج ریال بحاکم و عس و محتب یک شال و
صد ریال بابرهم شیخ الاغوات و یک ملل و بیست ریال بجو
آغا نقیب شیخ الاغوات و چهار صد ریال باغوات و دو صد
ریال بفراشان و جاروب کشان و چراغ افروزان و دربانان
یعنی عبداللہ شیخ الفراشین و سید علی و سید نوری شیوخ
چراغ افروزان مرسل گشت ، و بساکنین و مستعین مدینہ
طیبہ علی صاحبہا الصلوٰات والتسلیم یعنی یک دوشالہ و یک
کخاب و دو مشروع کلابتونی حیدرآبادی و چهار ملل
جالدار و بوٹہ دار و سادہ و دو کارہ ولایتی و یک جفت
پشتول و ہزار ریال بعبہ آغا شیخ الحرم و یک شال و صد
ریال بہ علی آغا نایب شیخ الحرم و ہزار ریال باغوات الحرم
و یک شال و یک کخاب و یک ملل و دو صد ریال
بازن علی آغا وزیر مدینہ منورہ و یک ملل بخریتہ دار
و یک شال و پنجہ ریال باحمد کیختہ الحرم یعنی سردار فوج
و یک ملل و پنجہ ریال بسور آغا خزینہ دار حرم و یک
شال بمحمد سرور شیخ الخطبا و چهار صد ریال بہ خطبا و ایمہ
و صد و پنجہ ریال بفراشان و جاروب کشان و چراغ افروزان
و دربانان و دو صد ریال بمجاورین و یک ملل و بست

(۱) (ما ۲) الاغوات (۲) دہ، حاشیہ مستعان ای سعادت یابندگان ۱۲

(۳) (ما ۳) کینختہ (۴) (ما) بسر در آغا

و پنج ریال محمد صلاح الدین شیخ السادات و یک شال
 و یک گاژه بسید محمد قاضی بلده (ق ۴۹ الف) شریفه
 و دو ملل و دو گاژه . مفتیان یعنی ابوبکر مفتی الحنفیه
 و . احمد طاهر مفتی الشافیه و دو صد ریال . محدثین و مدرّسین
 و علما و فقها یعنی سید حسن و شیخ رضوان و شیخ حبیب
 و شیخ محمد افندی و حسن افندی و احمد افندی و پنجگاه
 ریال . معطلین اطفال و صد و پنجگاه ریال . موزنین و
 هشتاد و پنج ریال . چهار زوسای موزنین و بیست
 و پنج ریال . مصطفی شرنجی یعنی داروغه لنگر و یک ملل
 و بیست و پنج ریال . باحد حیرری شیخ الفراشین بار سال
 پیوست ، سپس در ایام مرض الموت از نوشته کارپردازان
 همراهی سلم شریف که از اثنای راه نوشته بودند مبرهن
 رای انور گردید که بجهاز حامل سلم بجدی طوفان
 رسیده که قریب بفرق بود ، و در وقت طوفان
 بعضی از همراهانش بخواب دیدند که خود بدولت جامه
 سفید پوشیده و دامن بر کمر زده نزد سکان جهاز
 استاده میگوید که بفلان جانب برانید تا مامون . ممکن
 مالوف خواهد رسید بعد ازان از خواب بیدار شدند و
 دیدند که طوفان کم شده است ازینجا معلوم می شود

که در حالت بیماری هم تعلق خاطرش برسیدن مرکب
 مذکور با سلامت بیشتر می بود ، و می فرمود که هرگاه
 خبر انتصاب سلم شریف بکعبه منیف گوش زد ما خواهد شد ،
 درین جا جشن آن بتکلف تمام خواهیم نمود ، و اتواب
 انبساط این معنی هم سر خواهیم دهانید ، افسوس هزار
 افسوس که پیش از سامه افوزی این بشارت جان بحق
 تسلیم فرمود و من بعد جناب نائب مختار بحسب ارشادش
 بآرایش محفل سرور وصول مژده مذکور پرداخت ، قبل
 ازین در عصر پدر بزرگوارش مجرمان ملازمان و متوسلان
 سرکار را پیادگان پولس دست گیر کرده بے اطلاع
 سرکار تعریض میگرددند ، و پدر بزرگوارش ازین معنی
 رنجیده خاطر گردیده و یک نوع هتک حرمت نسبت
 بذات شریف خود تصور کرده آنها را از ملازمت خود
 دور می نمود ، بعد ازان خداوند ارجمند ما در عهد فیض مهد
 خود باستمداد گورز هانربل سار ثامن منو بهادر که پیوسته
 قردادان و ناخوانان هتک حرمت بیچ گونه این دولت خان
 بود خلاف قاعده مستمره بعد استفسار و ثبوت جرم
 پیش ارباب پولس و اطلاع آنها بحضور فقط اجرای
 تعزیر و سیاست این مجرمان در سرکار خود مقرر گردانید
 چنانچه به فضل تعالی تا حال جاری است و سابق ازین

لوازمه عزت میبخشی که عبارت از سر شدن اوقاب است
معمول سرکار کمپنی^۱ نبود لهذا خداوندان ما دران باب
سعی فراوان بکار برده بواسطت گورنر صاحب موصوف
قانون آن مقرر کنانید وقتیکه این عمل بظهور رسید
بدو جهت دست افشوس می مالید ، یکی آنکه برخدمت
این بخشی گری که خانموصوف بر آنست کسی از ملازمان
بودی نهایت انست شدی ، و دیگران که برای سردادن
اوقاب تعظیمش بر برج قلعه مدراس نوشته بهتر بود^۲
زیرا که ازین معنی در تعظیم خداوندان نعمت و تعظیم
ارباب (ق ۴۹ ب) ملازمت مساوات لازم می آید ،
و فرق و امتیاز در میان روسا و سایر بندگان این برگزیدگان
رب انام نمی ماند ، و روز روانگی خانموصوف سمت
ناگور شریف اگرچه بلا تامل بسردادن اوقاب تعظیم خانموصوف
بر قلعه اینجا نامه^۳ بسفیر خاص نوشته از دست ولی محمد
مروهه فرستاد ، اباعد ارسال آن فی الفور خیال مذکور
بخاطر مبارک آورده آدم بطلب او روانه فرمود ، چون
نامه بر از راهی و آدم طلبش از راهی دیگر رفته
بودند ، نامه^۴ مذکور بدست سفیر رسیده حسب الترقیم بعمل
آمد ، الحمد لله که او جل شانہ بفضل عظیم خویش باوجود

خلق و اوصاف حمیده در ذات آن بنده برگزیده اسباب
خوش اقبالی هم عطا فرمود و هر چه عزم اعظمش مصمم میگشت
آن را بوقوع می آورد ، و نواب هانرل سارثامس منرد
بهادرگورنری بود نیک طینت ، تابع انصاف و معقولیت
رعایا و بریار خوشتر داشتی ، و بهیچگونه ظلم و ستم را
در طبع خود فرونگذاشتی ، اگر کسی بالمواجه سخنان ناشایسته
بزبان درازی و خشم پردازی به نسبت ذات او بر لسان
آوردی ، او بمقتضای نسبت طبع برفق و مدار او حلم و
مواسا پیش آمدی ، میگویند که بعضی او باشان بهایم سیرت
و شور بختان پر خاش طینت این ملک بعلت عدم حصول
مقاصد خودها که در حقیقت آنها نداشتند ، آهنگ کشتش
کردند و او برین معنی آگاه گشته بجواب شان پرداخت
که از قتل من شما را اصلا سودی دست ندهد ، بل
بقصاص من کشته شوید ، و بجای من دیگری خواهد نشست
اما بهبودی شما دران است که اینهمه خیال فتنه و فساد
از سر بدر کرده طریق بخردی و هوشمندی پیش گیرید ،
و اگر بر اثبات حقوق خویش دلیلی و حجتی داشته
باشید بیارید ، تا بمرام خود بدان وسیله فایز گردید ،
پس یکی ازان میان بحکم سوال از آسمان و جواب از

ریسمان بچین کلمات پر خرافات بجای خود لاف زدن آغاز کرد که عوض حجت و دلیل میخی از صحرای تراشیده آورده چنان بخلق او فرو گویم که از مقعد او بدر آید کسی ازین معنایش اطلاع داد ، روز دیگر او را طلبیده فرمود که چرا در تلاش میخی بصحرای میروی ، و در محنت و مشقت مقعد زنی من می افتی ، اگر ایک فتنیه کاغذ تمسک به ثبوت حق خود بیاری به تسکین و تفهیم من کافی است ، و تا وقتیکه بر عهدۀ گورزی مامور بود از فصل یک روز بفیادرسی حال مستغیثان و دادخواهان هر نوع پرداخته ، و عرایض آنها گرفته بذاته یا بالواسطه ترجمان مطالب و مضامین آنها ذهن نشین خود ساخته و اهل استغاثه را نزد خویش طلبیده با جابت پر اصابت ملتفت گردیدی ، تا آنکه از چنین توجه و التفاتش خلقی بروی هجوم کردند و او هرگز از ازدحام مردم چین بر ابرو نگذاشتی ، و اگر مهمتمان و ملازمانش نظر بر اهتمام و خدمتگذاری خود عزم اسکات^(۲) شور و هنگامه مستغیثان می نمودند ، آن انصاف گزین به زجر و توبیخ شان (۵۰ الف) پرداخته میفرمود که این حاجتمندان را ایذای

(۱) حاشیه اجابت ای جواب دادن اصابت ای بصواب رسیدن ۱۲

(۲) حاشیه اسکات ای خاموش کردن

هیچگونه مرسانید ، و تا بمراد دل فایز نشوند از پیشگاه
 من مرانید روزی پیر زنی که علت جهل و نادانی
 داشت ، و بزعم پر غلط خود دعوی مدعای کاذب بدل
 میگماشت ، خاک راه بر سرپای آن نازکش بے نزیان و
 مرحمت گستر بیچارگان ، ریختن آغاز نهاد ، و یزکداران ازین
 حرکت نالایق او خواستند که سیلی زده از پیش پرانند ، آن
 نصفت آئین بفحوائی

ز فریاد بیوه زنی سر هیچ

اگرچه بود ناله او هیچ

مانغان را بمعرض عتاب و خطاب آورده و خاک را
 از رو و لباس بهر دو دست خود بر افشانده به پیره زن
 مخاطب گشت که درین خاک افشانی چه فایده بینی بلکه
 دستاویزی باثبات حق خود بیاری ناکامیاب شوی فقط ،
 و آن مایه عجز و انکسار با همگی شرفا و عماید این دربار
 به تنظیم و تکریم پیش می آمد ، اگرچه در لباس عسرت
 بوده باشند ، و تحقیر هیچگونه به نسبت ایشان در دل
 نمی آورد ، و بیشتر بر عسرت آنان تناسف میخورد ، و
 تا مقدور خود ترددی و کوششی در توسیع معاششان
 بکار می برد ، و در ادای حقوق اجاء قدیم خود میکوشید

و رفقا و خدام را بسیار دوست میداشت و همواره
 برفاهیت آنان می پرداخت ، و درپے ترض و تعصب
 ملّ و نخل^(۲) نمی شتافت ، و میگفت که حکام را در
 حوالی چنین امورگردیدن نمی نزد ، چه به تعصب یکی
 از دیگری ترض نمودن باعث انهدام اساس دولت و
 ریاست است ، و همه مذاهب و مشاعر بحسب
 اراده^(۱) لم یزلی است و اکثر رویه پسندیده و سنجیه^(۳)
 سنجیده او مطابق طریقه سلاطین سابق که گوی نیکمی
 بردند عموماً ، و موافق آئین شاه اکبر خصوصاً می بود ، و
 اوقات خود را در اعمال شایسته مصروف میداشت ، و
 از کارهای فضول و لایعنی احتراز می کرد روزی مابین
 مذاکره لغات و السنه جناب نایب مختار زبان انگریزی
 را بر فارسی ترجیح داد ، و آن انصاف منش برعکس
 این ، فصاحت و بلاغت لسان فارسی ، میزان بیان نهاد ،
 و گاه گاه در مقدمات سرکار ما بمقتضای اوقات باتفاق
 اهل کنکاش^(۴) احکامی چند مقرر کردی ، تا آنکه احکام از
 وساطت سیفر بحضور جناب نواب ما واضح میگشت ، و
 حضور آنرا از راه معقولیت منوخ میفرمود ، پس چون

(۱) آ، مل ای مذہب حق ۱۲ (۲) نخل ای مذہب باطله ۱۲

(۳) سنجیه ای خصلت آ، (۴) کنکاش

جناب گورنر صاحب ممدوح مرد معقول و صاحب انصاف بود ، آنرا بخوشنودی تمام قبول بینمود ، و پیوسته بنواب ما و جناب نایب مختار مخلصانه به نپاک دلی درهای موعظت سفتی که گاهی معاملات خود را بکورت رجوع شدن مهید -

بیان خصوصیات و عنایات جناب
 رضوان مآب و جناب نایب مختار نسبت
 براقم فدویت قرین و ذکر واقعه جان
 گزای عشرت فرسار کن آن خوشخرام
 عرصه خلد برین و شرح بعضی وقایع حیرت
 آفرین و سوانح عجیب آرزمانه اند و کین

پس چون حضرت عز و علا بفحوائی تُعَرِّضُ مِنْ تَشَاءُ میخواهد
 ذره را مصاحب آفتاب کرداند (ق ۵۰ ب) و خاری
 را در محبت گل نشاند ، پرتوی از انوار افضال خود
 بروی می اندازد ، و نطقی از اظلال عنایات خویش بررشد
 می گستراند ، چنانچه راقم را از تخصیص و تقریب هرگونه
 خصوصیات و تقربات بارگاه دولت پناه نواب ما و جناب
 نایب مختار آنچنان مخصوص و مقرب گردانید که دیگری را

از اقران و امثال در چنین مقامات عالی^(۱) و مهابت
 غایب و مشارکت و مساهمت نه بخشید ، تفصیل این
 اجمال آنکه جناب ذاب ما بحسب مواعید ایام صابزدگی
 خود بحکم آلکریم^(۲) اِذَا وَعَدَ قَا از تاریخ جلوس میمنت
 مانوس خود بتقرر مشاھرہ سد ہون ، سوای درماہ س^۳
 روپیہ سرکار جناب محل عالیہ و عنایت مبلغ شش ہزار
 ہون وغیرہ این ذرۃ بمقدار را باوج عزت و اعتبار
 رسانید ، و ہم بتعین مبلغ س^(۴) ہون بتقریب ہر
 عید ، و زردۃ ہون بخرج عشرۃ محرم محترم ، و شصت
 روپیۃ از خزائن عامہ ، و س^۵ ہون از کارخانہ میرسامانی
 در ماہ رمضان شریف ، و شصت روپیہ سوای پیشکش^(۶)
 آثار مبارک ، و بیست و پنج روپیہ عنایت نایب مختار
 در ماہ ربیع الاول و پنجاہ روپیہ بتقریب جشن سالگرہ خود
 مع پنج روپیہ تورۃ طعام این جشن نجمۃ فرجام ماورای
 س^۷ و پنج روپیہ سرکار جناب قدسیہ بواسطہ ہمین جشن
 سال بسال معزز و ممتاز گردانید ، و در عنایت نامجات^(۸)
 دستخطی خاص کہ براتم تحریر میفرمود ، در القابش
 گاہی دوست من و گاہی دوست صمیم من و گاہی

(۱) (۲) عالیہ (۳) سسی (۴) س^۵ س^۶ (۷) (۸) زردہ

(۹) (۱۰) نذر (۱۱) (۱۲) عناینا مجات

یار وفادار من ترمیم مینمود ، بعد رحلت آن بحر جود و نوال در جشن سالگره نواب حال سده الله المتعال فقط یکدشت خلعت برابر اعظم الملک عنایت میشود ، و دو قطعه باغ یکی در وقت صابزادگی جناب نواب ما و دیگری در عهد فیض مهد جناب نواب معلى القاب حال بوسیله عنایات پیغامات جناب نایب مختار مرحمت گردید ، و هم چنین بذریعه سترک آن مختار مهام ریاست جلوه افزای القاب عمده رفقای بے ریو و رنگ ، زبده ندائی با نام و رنگ مع تکمیل آئین توقیر که بزبان انگریزی ریش نامند در هچشما عزت فراوان بخشید ، و نیز از عنایات آنجناب آنست که هرگاه قصد رونق افزائی سعادت بندر جهته زیارت حضرت تیمم انصاری قدس سره مصمم کرد ، راقم را بعد گذشتن پنجگهڑی بشب ارشاد فرمود که ما بزیارت آن بزرگوار میرویم تو می آئی یا نه ، غرض کردم که هرگاه دیگران را حکم همراهی خاص شرف نفاذ یافت و راقم را تا این زمان درین باب هیچ امر صادر نشد ، دانستم که سعادت اندوزی راقم بشرف همراهی حضور منظور نظر والا نیست ، بمجد گذارش هذا ارشاد شد که ترا در چنین مقامات مانند دیگران صدور امر چه ضرور کسی اجزای جسم خود را امر نمی کند ، و تو بمشابه جزوی

از اجزای مائی انتهی ، اگر در ادای مراتب شکر این عزت افزائی و ذره نوازی که کسی از سلاطین نامدار و امرای عالی مقدار با چنین قدرشناسی و عزت بخشی در حق ملازمان عمده خدمتگذار و ذویان زبده عقیدت شعار خود ازین قسم کلمات خصوصیت سمات بر زبان (ق اه الف) زانده ، مگر بکمال قدرافزائی خبر بلفظ فرزند عزیز برادر و یار وفادار و مانند آن مخاطب نفرموده اند ، همه تن زبان شوم ، و تا مدت عمر^(۲) عهده آن بر خودش لازم گیرم ، شمه ازان همیزان بیان نسجیده باشم ، الحق کسی را عضو خود خواندن و باین اسم مشام کردن قریب تر باختصاص و اتحاد است از خاندان شخصی باسم پدر و برادر و یار و مثل آن از آنکه مابین پدر و پسر و برادر و غیره از وقوع حرکت نا ملائم احتمال ظهور تفرقه^(۳) و بینونت^(۴) است

بیت

اگر با پدر جنگ جوید کسی
پدر بیگمان خشم گیرد^(۴) بسی
و اگر خویش راضی نباشد ز خویش
چو بیگانگان^(۵)ش براند ز پیش

(۱) (ب) یار و وفا (۲) (ب) عمر مدت (۳) (ب) (آ) بینونت ؟ (۴) (ب) کنزدیسی

و در میان عضو و صاحب او از صدور نفی و معصیتی
 اصلاً این احتمال نیست چه کسی بعلت صدور فعل مذموم
 از عضو خویش افتراق آن از خود نمی‌خواهد بلکه همچو جان
 دوست و عزیزش میداند، همچنان از مرگ خویش
 و برادر آن قدر رنجی و المی راهیاب خاطر نمیگردد که
 از تلف عضوی داغ رنج و درد تا دم زندگی در
 دل می‌نشیند، و هم در عهد آن مختار ذی اقتدار
 بر عنایت بیست هون نواب رضوان‌آب بابت ماه
 صیام^(۱) هون افزون گشته جمله پنجاه هون مقرر
 شد، و نیز یکصد و بیست هون سالانه جهت
 خوراک اسب و غیره که از روی فرد^(۲) دستخطی خاص
 ثابت است، و زری روزینه بمیوه خوری راقم تقرر
 یافت، و ماورای این عنایات چند نوازشات دیگر
 است که در افتخارنامه بتفصیل مسطور گشته، و آنگاه
 فردوس‌نشین در عهد خویش راقم را یکبار تنها برای
 اظهار مطلب خود بهمراهی یک ترب سوار پیش سفیر
 خاص کمڈنل بهادر ٹون میجر قلمه، و بار ثانی مع عظم‌الملک
 و یک ترب سوارچین روانگی او سمت ایران منصب^(۳)
 سفارت جهت ملاقات رخصتش در قلمه فرستاده پایت

(۱) ماه صیام (۲) فردوس (۳) منصب

عزت و اعتبار این بمقدار افزود و سپس جناب
نائب مختار نیز بدستور بهمراهی ترب سوار بنا برابر از
ما فی الضمیر خود نزدیک جزل ٹیلر بهادر بقلعه روانه فرمود
و بهمترین قیاس گاه گاه بمقتضای عنایات جناب نائب
مختار یک ترب سوار وقت اتفاق سیر بیرون گنڈواله
همراه این عجز آثار میباید ، و نیز آن مقیم مقام
اعلیٰ علیین گاهی مضمرات و مکنونات ضمیر تقدس آئین و
کیفیات نوشتجات ارباب حکومت از راقم مخفی نمی نمود
و در تجویزات و استشارات دارالانشاء انگریزی شریک
می ساخت و وقت آمد سفیر ذی توقیر صاحبان عالیشان
حکومت نشان بحضور عظمت معمر راقم را با اعظم الملک
باستقبالش میفرستاد ، و حین مجالست سفیر فراست تخمیر
کرسی نشست راقم نزدیک کوچ مخمل اندود جلوس
فیض آمود خاص می نهاد ، و روزی در حالت بیماری
درد پا از راه مراحم خداوندی بر^(۱)راقم ارشاد فرمود که قولان^(۲)
را بترانه سازی جهت تفریح مزاج (ق ۵ ب) نوکر
دارد ، حسب الحکم قولان را بدرماهه بیست روپیہ نوکر
داشتم ، و خود بدولت ہم دو سہ بار نغمہ آنهاست
نمود ، تا چند ماه قولان برای نغمہ سازی نوکر ماندند ، بعد

انقضای چند سال وجه بقیه درماهه آنها بذریعہ منیعہ
جناب نایب مختار ستوده اطوار از سرکار حاصل و زر
ماہوارہ آنها با مبلغ شستی روپیہ عنایتی جناب نایب مختار
کہ از وقت صاجزادگی از علاقہ کونڈل را و میرسید
بموجب راقم داخل گردید ، الغرض او سبحانہ عم نوالہ
نوازشات آن بحر ہمت و سخا را بحدی مبذول
حال راقم فرمود کہ بموجب قول ندیمی کہ آن را سعدی
علیہ الرحمہ در گلستان آورده کہ در سایہ دولت
خداوندی دام ملکہ ہمگنان را خوشنود کردم مگر حسود را
کہ راضی نمی شود الا بزوال نعمت من ، محسود اکثر مردم
گردیدم ، بفضلہ تعالیٰ بیایہ اللہم اجعلنی محسودا
لاحاسدا چون درین مدت قلیل شش سال
ریاست بچنین عنایات بے پایان مدارج خصوصیات فراوان
دست داده باشد اگر نفل فیض گستر آن ندما پرور
بر فرق مستظللان سایہ دولت تا دیرگاہ پایندہ بودی
چہ قدر عروج و صعود مدارج و مصادد علیا بظہور
انجامیدی ، مصرع

تمنا در دل و دیدہ شکستم
بہر حال تفصیل عنایات پیغامات آن سفر گزیدہ عالم

قدس از زبان قلم و قلم زبان افرون است ، و از شما
را تامل فکر و خیال بیرون می‌خواست که شمه از سوز
و گداز دل پُر درد که از واقعه هوش ربای آن فردوس
مکان خرم سوز عیش و آرام است بدستگیری خامه
در جگر نامه فروریزد ۵

بقلم گفتم ای سخن پرداز
بنویس آنچه در ضمیر من است
گفت تو شرح سوز میخوابی
نی و آتش چه جای این سخن است

ناچار بحسب مضمون ۵

شرح سوز دل من کار قلم نیست بلی
پای چوبین ز کجا عرصه آتش ز کجا

عذر آن معقول پیدا شده به تحریر کیفیت وفاتش که
اینهم در احراق متاع صبر تقصیر نمیکنید ، مگر که ناگزیر
مورضین است آن را کشان کشان می‌آرد ، اعنی در
ماه ششمان سال یک هزار و دو صد و چهل هجری از علت
شدت درد پا و بیخوابی که دران مدت داشتم ، برای
تبدیل هوا تا سه ماه سکونت خود بگرم پاک اختیار
کرده ، بعد آمدن از آنجا خانه نشین می‌بودم و وقت عصر
محضور فیض بخور می‌رفتم ، و حضور از خوف تزیاید مرض

تا هشت ساعت شب حاضر حضور داشته رخصت می فرمود،
 در آن هنگام اگرچه مرض مزمنه مثانه آن خداوند نعمت
 رو به ترقی آورده بود اما چون از حصول دولت
 صحبت هر روزه دلایلش محرومی داشتم ، باز یادشگاه
 مذکوره حضور مطلع نگشتم ، و میدانستم که مزاج مبارکش
 رو به تنقیه آورده است ، الحاصل یوزی در اواخر
 ماه محرم سال یک هزار و دوصد و چهل و یک ، هجری
 به عادت معهود وقت عصر بعشرت محل رفتم ، و بعلت
 تشریف فرمائی حضور محل سرای دولت معمور زمانی بانظارش
 برکنار چو تیره حوضی که در صحنش واقع است نشستم
 هرگاه برآمد فرمود دیدم که روی ماه پاره اش از سحاب
 طال نقاب پوشیده است ، و گل رخساره او از تاب
 ریخ و تعب ژولیده خواستم که سبیش استغفار نمایم ،
 لیکن او بکمال شفقت سبقت کرده دست بردوش من
 نهاده بدین مضمون متفتش احوال من گردید که حال دوشینه
 خود بر خوان ، و کیفیت بیخوابی و درد پا باز نما که راحی
 از خواب و تسکینی از درد یافته یا نه ، راقم بعد عرض
 حال خود التماس کرد که امروز بر وجه مبارک آثار تعب
 کثیر می بینم سبیش چیست پس آن جوهر صبر و استقلال
 همان حالت که دست بردوشم گذاشته بود بجزه

حمام خانه تشریف آورده فراش را طلبید فرمود که شیشه
 بول که در محراب است بیار و باین کس بنما،
 وقتیکه نظم بر قاروره افتاد ، بلا مبالغه خون ناب
 معاینه کردم ، و بهراس خاطر و تشویش باطن عرض نمودم
 که این قدر حرارت مثانه و تبدیل رنگ بول و بآن
 سبب است که رائے حضور بعد انتقال حکیم مسیح یار جنگ
 بطرف تنقیه مزاج فیض امتزاج مایل نگشته ، فرمود
 که تو نظر بر تشویش دل خود کسی را جتی که برادرم
 یعنی جناب نایب مختار را بدین معنی آگاه کنی ، مگر
 بعرض فضل حق صاحب رسائی که بفضله تعالی ازاله
 بیماری از دعای ایشان مرجو است ، معروض داشتم که
 سیکه اعتقاد حضور باجابت دعایش انعقاد یافته است
 او خود بحکم لکل داء دواء عندالاحتیاج محتاج
 استعمال دوا می شود ، پس رای حضور چنان تجویز فرماید
 که دعا افراداً بنی ملازمت دوا موثر آید ، سپس راقم
 را با زجر و توبیخ فرمود که دل تو از بزرگان همت
 بد اعتقاد است ، و چنین نباید ، بعرض دادم که دین
 باب ناچارم دل هر کس بید قدرت او تعالی است ،
 بهر جانب که خواهد مایل گرداند من بعد به جرأت تمام
 و عجز و آنکسار مالا کلام بسمع اشرف رسانیدم که برطبق

ارشاد والا جناب فضل حق صاحب معروض نمیدارم اما عرض
 دیگر فدوی نیز بذوره اجابت فایز شدن ضرور ، یعنی
 اگر حکم ملازمان شرف نفاذ یابد تا بحکیم صداقت علی خان
 که طبیب قدیم ایام صاجزادگی است اطلاع میدهم که به
 صباح حاضر حضور گردیده ماینه قاروره نماید ، فرمود بهتر
 است مگر به طبیب مذکور تاکید کنی که این معنی از دیگران
 پویشد ، و بانظار آن نکوشد ، پس حکیم مسطور حاضر گشته
 کیفیت مزاج والا بمحاضنه قاروره دریانت ، و از شربت های
 مسکنات بتداوی و محالجه پرداخت ، من بعد روزی دقت
 عصر با حکیم مسطور ملاقی شده از چگونگی محالجه مزاج مبارک
 استفسار نمودم ، جواب داد که انشاء الله تعالی مزاج مبارک
 در عرصه قریب باستعمال چنین مسکنات رو باعتدال
 خواهد آورد ، گفتم که اصلاح مزاج عالی بدون تنقیه مشکل
 معلوم می شود ، او پاسخ داد که چون قبل ازین در ایام
 صاجزادگی از شدت بیماری تجویز مسهل چه قدر در طعن
 و تشیع مردم افتاده بودم که بر تو پوشیده نیست
 اکنون بحکم مارگزیده از ریمان می ترسد چگونه تجویز مسهلات
 و تنقیه نمایم ، قضا را درین اثنا بتاریخ چهارم صفر
 از بطن مختار النساء بیگم صاحبه دختری متولد شده بر مزاج
 بیگم صاحبه موصوفه نوعی تکسل پیدا آورد ، ازین سبب

طبع اشرف اقدس تا سه چهار روز بدان پیشتر تعلق
 میداشت ، و بار تشویش بیکران بر دوش مبارک میگذشت
 فی الجمله یازدهم ماه مذکور موافق معمول جهت فاتحه پیرپهلوان
 بهرآلور مع محلات تشریف فرما شده در احمدی باغ نزول اجلال
 فرمود ، و روز دوم باوجود شکایت طبیعت فیض
 طوبیت پردازش نکرده وقت عصر سواری سکهدان که
 راقم هم بشرف مجالست مشرف بود قصد زیارت
 مزارش نمود ، بعد انقراغ از فاتحه باوجود ممانعت
 راقم و دیگران بر اسپ خوشنوا خاص سوار گردید و
 دیگر رفقا مثل اعظم الملک و صفدرجنگ و غیره را بساعت
 همکابی مستد گردانید ، و براقم فرمود که جهت ادای
 نماز معمولی یک وقت مسجد معمر میروم ، اگر تو هم
 با وصف این درد پا که داری اگر بتوانی و مزاج تو
 مقرر نشود برکسی استاده بر اسپ سوار شوی ، و
 همکاب ما بیائی ، و الا در سکهدان خاص که همراه
 است سوار شده به خیمه خود روی ، راقم نظر بخوشنودی
 جناب عالی بر اسپ سوارگشته از راه کناره دریا تا دیوار
 شهرپناه همراه رکابش شتافت ، چون حضور بر چهره
 راقم آثار تعب ملاحظه فرمود ، ارشاد کرد که در سکهدان
 خاص سوار شده بخیمه خویش مراجعت کنی ، راقم

حسب الحکم بسواری سکھساون رو بفردگاه آورده . حکم دروغ
 مصلحت آمیز به راستی فتنه انگیز یک قطعه عرضی باین مضمون
 که جناب فضل حق صاحب همین وقت با راقم ور خورده
 فرمود که باوجود روداد شکایت در مزاج شرعی فواید
 او را بر اسپ چرا سوار شدن دادی ، اگر بسواری سکھساون
 رفتی بهتر بودی ، نوشته با سکھساون و مردم جلوی
 سواری خاص . مسجد معمور فرستاد ، تا تارک رکوب اسپ
 شده بسواری سکھساون مراجعت فرماید ، با آنکه معروضه
 راقم باظهار قول فضل حق صاحب دست التجا کشاده بود به
 پیشگاه قبول والا جانگزید ، و آن سیاح ملک آخرت
 بحسب اراده انلی و تقدیر لم یزلی که ظهور امری بی وجود
 سببی صورت نمی بندد ناچار سواره با حمدی باغ باز گردید ،
 و بمجرد شرف نزول فرمود که سوزش و شکوه مثانه رو
 به تزیاید آورده است ، خدا خیر گرداند ، ازین ارشاد هوش ربا
 فی الفور حواس راقم در انتشار و صعوبت درد پا که داشت
 بریک کنار ماند ، الحاصل بیماریش ازان رو باشتداد
 نهاد ، و حکما بواسطه غفلت یا از خوفیکه مسهل حکیم
 صداقت علی خان هنگام صابزادگی وقت روداد همین بیماری
 مضر افتاده بود به تنقیه اش پرداختند و فقط بتجویز و تشخیص
 مسکنات اکتفا کردند ، و دران ایام نافرجام عظیم النساء بیگم

صاحب بی سبب مغف گشته در کورث مستغاثی شده از دایره اقتدار سرکار بیرون رفته بود ، ازین سبب هم بر مزاج حمیت امتزاجش غم و غصه دو بالا میشد ، و مزاج مبارکش روز بروز حرارت پذیر میگشت ، و هم درین مدت مستر هانزبل گرهم بهادر مشاور دوم بسبب تشریف فرمودن ذاب گورنر هانزبل سرٹامس منرو بهادر بسوی بنگلور برای سیر ملک محروسه خویش بتاریخ بیست و یکم صفر بدرالاماره برای فهایش معالجه بیگم مذکور و احیاء فسادش آمده بحجره نعمت خانه مکش کثیر نمود ، آبخناب دوان روز با وجود شدت بیماری باستقلال تمام از احمدی باغ محض برای ملاقات و مکالمه مستر هانزبل مذکور تشریف آورده رخصتش فرمود ، و هم بمحاله ذاب صاحب حال که ماه تمثال برج شادی محل در حجور^(۱) مرضعات بیت الشرف میداشت نورچشم افزود ، بعد ازان راقم را در سواری خاص شرف منادمت بخشیده باز با احمدی باغ معاودت نمود ، تا اتمام ماه صفر در آن روضه فحش اثر سکونت ورزیده بسلخ ماه مسطور برائے تهیة جشن ولادت جناب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مع محلات بدرالاماره تشریف آورد ، هر چند هر یک از اطباء اخلاص اکتناه تا انصرام این ماه معالجه

هرگونه بظهور رسانید ، اما چون تقدیر حکیم مطلق را تبدیلی
 نیست تدبیر هیچ یکی سود نه بخشید ، و مرض جان
 سوز یوما فیوما ترقی بر نمود ، متعلقین و متوسلین
 و ملازمین در دریای حیرت و گرداب تشویش بی نهایت
 افتادند ، مگر آنانکه چون کافهء رخصا از روی دین و دولت
 عداوت قلبی با او داشتند اوقات خود را به خوشنودی
 و خوشدلی میگذاردند ، و هم بعضی از خاندان مثل
 خانموصوف به نیت اینکه بعد انتقال آن خدیو پرهیزات
 داماد خود یعنی جناب نایب مختار قایم مقام آن والا شکوه
 گردد ، و خود از ذریعه صهریت باستحصال هرگونه منفعت
 و عزت کامیاب شود ، بدینتی و بدینتی را در دل خود
 جا داد ، و حقوق نواختگی و نوازش خداوند نعمت خود
 بر طاق نیان نهاد ، و حالانکه جناب نایب مختار پیوسته
 ازو به چنین فضولیات و تخیلات فاسده او تنفر تمام
 میداشت ، و نواب ما نیز از بدسگالی او خوب واقف
 شده بکرات و مرات راقم و دیگر خیرخواهان خویش را
 بدان آگاهانیده بود ، و چون در مرض الموت بسمع
 والایش رسید که خانموصوف همه وقت بمنحان را در خلوت
 جمع کرده استفسار از مقصود خود مینماید ، و با دکتر اسکات
 هم اتحاد دارد ، روزی دوبروی راقم و اعتضادالملک

بتاسف تمام فرمود که شما شنیده باشید که خانموصوف درین ایام بچه کار مشغول است ، عرض کردم که سرگرم آرایش مجمع اهل تنجیم میباشد ، مگر میخواهم که او را چنان سرزنش نمایم که از دایرهٔ منجمان بذلت و خواری و فضیحت و رسوائی برآمده دستار خویش را پیش حضور والا بر زمین براندازد ، ارشاد شد که تو چرا او را دشمن خود بر نمائی ، در ارادهٔ الهی جزای این بدبختی وی از دست هر کس که رسیدنیست^(۱) خواهد رسید ، پس راقم چون مار بر خود پیچید ، و خون جگر خورده جزمهر چارهٔ نیندیشید ، ازین ماجرا که راقم پیش حضور عرض کرد شاید کسی بخانموصوف رسانید ، لهذا او ازان روز خایف و هراسان گشته حیل برانگیخت ، یعنی حوالی نیمهٔ خود بقنات فرا گرفته منجمان را اندرون آن می‌نشانید و از مال بیماری والا می‌پرسید ، بتاریخ نهم بیع الاول کرنل ٹیلر صاحب ٹون میجر یعنی قلعدار از طرف ارباب حکومت بمخدمت سفارت این سرکار فیض آثار مقرر گشته با ڈاکٹر اسکاٹ که بتفتیش مزاج مبارک والا مامور شده بود آمد ، و در حجرهٔ استراحت و تشریف داشتنی خاص که ملحق بزنانه است طلبیده شد ، و بعد اظهار

تمنای صحت حضور و آرزوی سردادن اتواب خوشی در
 روز صحت و استحصال شرف عنایت عطر و گلاب
 و بار گل رخصت یافت ، و بتاریخ سیزدهم این ماه توره
 طعام باقسام فواکه بر طبق معمول سفیر مذکور از سرکار
 فیضدار روانه گشت ، و بتاریخ پانزدهم روز جمعه نواب
 گورنر هانزیل سرٹامس منرو بهادر مع خاتون خود از سفر
 بنگلور و غیره بمدراس رسید ، و اتواب تعظیم بر برج
 قلمه و سرکار موافق معمول سرکردید ، ڈاکٹر مسطور هر
 روز و سفیر مذکور یک دو روز برای استفسار کیفیت
 مزاج مبارک می آمدند ، و ڈاکٹر هر چند میخواست که
 بولاج مزاج و هاج خودش مامور گردد ، اما آن معالی القاب
 بعلت عدم مزاج دایش اندیشناک بوده دل بر علاجش
 بنهاد ، و تداوی حکمای خاص هم کارگر نیفتاد ، الغرض
 پیش از چندی از روز وفات برادر عزیزالقدر جناب
 نایب مختار فیضدار باین مضمون وصیت فرمود که درصورت
 خیرباد گفتن من این جهان فانی را قریب زینہ مسجد
 جامع که مسمی بوالاجاهی است دفن کنید ، و درباب
 ازواج و اطفال خود بشما هیچ نمی گویم که ایشان
 را بخدای تعالی سپرده ، و بحفظ او درآورده ام ، دین
 هنگام راقم آثم از بالاجانہ متصل نعمت خانہ که دران ایام

هماغجا سکونت میداشت موافق بخانه خوش آمده باز بمقام
 مذکور مراجعت نمود که جناب نایب مختار راقم را بر روشن
 چوکی که جلوس گاه او بوده طلبیده بتاسف تمام فرمود
 که امروز شاید جناب برادر والا قدم از زندگی مایوس شده
 است که چنین وصیتم فرموده ، پس راقم باضطراب
 تمام باریاب حضور گشته اشک ریزان عرض کرد که پیوسته
 کلمات استقلال آیات در باب صحت والا بر زبان
 مبارک می آمد ، امروز چرا بخلاف آن شرف نفاذ
 می یابد ، بمجرد اصغای این معنی تبسم کنان ارشاد نمود
 که برادر عزیزالقدرم بتو چیزی گفته باشد که ازان
 هراسان شده اشک حسرت میریزی و خاک بی صبری
 بر فرق شکیبائی می پیزی^{۱)} ، بعد چند کلمات تسلی خیر فرمود
 که تو خاطر جمع دار و هیچ گونه خونی و هراسی در دل
 میار ، درین وقت که بهرادم وصیت کرده ام نظر بر
 پیروی پدر بزرگوار من است که روزی بهمین قبیل
 وصیتم کرده بود ، و بتاریخ نوزدهم ربیع الاول روز
 سه شنبه آن مستعد سفر کشور بقا وقت بلند شدن
 یکپاس روز بر اقم خدمات شیم فرمود که در شب دوشنبه
 این چنین خواب دیده ام که بر پلنگی موافق معمول استراحت

میکنم به هیبتی که یکپای را زیر پلنگ گذاشته ام ، درین
 اثنا دیدم که جناب رسول اکرم صلی الله علیه و سلم تشریف
 آورده روبروی من قیام فرموده است ، من بمجرد دیدن
 لقای مبارک خواستم که پای دیگر زیر پلنگ گذاشته استاده
 شوم ، و تعظیم و تکریم آنجناب آمم ، بمجرد این اراده
 ارشاد شد که هرگز از جای خود حرکت نکنی که بیمار تکلیف
 داده نمیشود ، پس من بهمان حالت افتادگی عرض حال
 بیماری خود کردم ، فرمود که همین وقت بدرگاه شافی بیهال
 رفته بصحت تو التجا میکنم ، چنانچه همووقت بحجۃ شتافته
 باز بعرضه قریب تشریف آورد ، درین وقت حضرت
 عزاسمه را بصورت انسانی همراه آنجناب معاینه کردم ،
 پس آنجناب بجای سابق بایستاد ، فرمود که جهت
 صحت تو التجا کردم ، از بارگاه کبریا خطاب شد
 که ایام بیماری وصحت بحسب تقدیر ما است ، و تبدیل
 و تغیر را دران اصلا گنجایشی نیست ، بعد ازان خود
 بحضرت صمدیت متوجه شده ملتجی گردیدم که ایام بیماری
 چقدر باقی است ، حکم شد که تا دوشنبه سیومی صحت
 کامل بحصول خواهد پیوست ، و هم چیزی سیاه پیش
 خود مشاهده کرده بدرگاه آن دافع بلیات دست التجا کشادم
 که چیز سیاه مرا خوش نمی آید ، میخواهم که از نظر من عنایت

شود ، فرمان شد که اگر باشد چه مضایقه ، بهر طور
صحت و عافیت و آرام و راحت نصیب تست
آنتهی ، الحق این رویا صادق بود که مطابق آن
در سلخ ماه مذکور و شب یکشنبه ثالث بعد گذشتن
هشت ساعت سه یکهزار و دو صد و چهل و یک
هجری کرب و اضطراب نزع رو نمود ، لیکن هوش
و حواس آن مستعد سفر آخرت با وصفیکه پیش از
چندی در آن فتوری واقع شده بود ، چنانچه باید و شاید
علی حاله بود ، فی الجمله کلمه طیبه مکرر سرر باشاره انگشت
شهادت بر زبان رانده وقت ده و نیم ساعت ازین
سپنجی سرای فانی بجهان جاودانی بشتافت ، انا لله و
انا الیه راجعون درینا واحسرتا که در عین شباب
عمر شستی و چهار سال بسان برق خاطف بی نیل مقاصد
و مرادات ازین مزرعه آخرت بگذشت ، و همگی تابعین
و متوسلین را بسوز و گداز بی انداز بگذاشت اللهم
اغفرله وارحمه

گر پیر نود ساله بمیرد عجبی نیست

این ماتم سخت است که گویند جوان مرد

بعد ازین حادثه جان فرسا و واقعه اندوه افزا جناب
نایب مختار با تاسف بسیار نامه حسرت حتامه محتوی

این خبر هایلند . سفیر سابق الذکر ارقام نمود و بغزۀ بیع الثانی
روز یکشنبه بعد انقضای نه ساعت از عدم موجودیت
فوج پیاده دریجا فقط سواران باریکات خاص گورنر هانبل
سارٹماس منرو بهادر با دوسر کرده ولایتی برای تعظیم و
همراهی جنازه شریف بیرون دارالاماره حاضر آمدند ، و
در انتظار برآمدن تابوت استاده شدند ، درین نزدیکی
سفیر مسطور و مستر کافی رفیق گورنر بهادر موصوف آمده
بحجره نعمت خانہ با آن دو سرداران مذکور بنشستند ،
پس اذان چون قریب یازده ساعت صندوق نعش
شریف بدر آمد ، سواران مذکور و فوج سرکار هر دو
همراهش پیوستند ، و بتفنی نغمات غم انگیز و نواختگی
سازہائے درد آمیز دنگوں ساری اعلام فوج پرداختند ،
و اقواب منٹ گن بتعداد سال عمر شریفش بآئین انگیزی
بر قلم شده شور و غوغای ماتم خلایق را بفلک الافلاک
رسانید ، و سیلاب سرشک را بحر طوفان خیز گردانید
خدا شاہد حال است کہ آن روز عجب روز ظلمت
آثار و آتش بار بود کہ بکثرت دود آہ و
فغان و ناله زار مردمان از فرش زمین تا سطح آسمان
بنظر ہر کس تیرہ و تار مینمود ، و کسی از مسلمان
و ہنود درین شہر باقی نمانده کہ ازین ماجراے

حسرت افزا بی سروسامان نشده ، مگر دران مجمع
 ماتمی صغیر و کبیر و ازدحام پرغنی نقیر و قطیر خان
 موصوف سپاه درون بامید درآمد این ریاست در حوزۀ
 اختیار خود زیر سایۀ چتر فحان و شادان و به تبختر
 فراوان میرفت ، و با هر که از مخالفان آن مسافر
 راه عدم و مجاور عالم قدم دوچند میشد ، شادمان و
 خیریت پرسان تکلم میکرد ، و در خلق این معنی
 شهرت داشت که او جناب نواب حال سلمه الله المتعال
 را پور نخس قرار داده ظاهراً غم این واقعه جانکاه پیش
 مردم ظاهر مینماید^{۱۱} ، چنانچه وقتی این کلمه روبروی عظم نواز خان
 از زبان خان موصوف سرزد ، او بغضب آمده جوابش
 چنان داد که در تقدیر الهی آن طفل بمقدور معصوم
 و یتیم را چه دخل و اختیار است ، و تو باین سخن
 نا معقول او را چرا بدنام میکنی ، پس نادم گشته
 سکوت اختیار کرد ، عجب این قساوت قلب و غفلت

(۱) آام حاشیه بر آن اگر در شرع یا در عرف دانشندان نحوست چیزی ثابت
 می بود ، حکم میکنم که خان موصوف از نخس ترین مردم است چه از دخل او
 درین سرکار فیض مدارسایه همچو خداوند نعمت بی نظیر ما زوال پذیر گشته آن چنان فتنه ها و
 کمزریات دایر و سایر این دولت سراگردیده که بحیطۀ بیان نمی آید ۱۲

او است که باین چنین خداوند نعمت که باری تعالی عنایت خود را محض بذریعہ ذات با برکت او بظہور آورد، کفران نعمت ورزیدہ رسائی عالم گردید، و پیوستہ خود را مطعون و ملوم ہرکس گردانید، معاذ اللہ کہ خدایتعالی این چنین حب دنیای فانی را نصیب بہ هیچ کس نکند، القصہ جناب نایب مختار و ہمہ منتہیان اخلاص شہار جنازہ شریفش با صد نوحہ و زاری و شور و شین بی اختیاری بمسجد جامع آورده بعد ادای نماز جنازہ جنب پدر بزرگوارش در پردہ زمین چون احتیاج آفتاب عالمتاب از نقاب ظلمت سحاب مستور و مستجب ساختند، و ملقب برضوان آب نمودند،^(۱) نعمذہ اللہ بغفرانہ و اسکندہ بمحبوۃ جنازہ بجاء محمد و آلہ و اصحابہ علیہ الصلوٰۃ والتحیات بعدد احسانہ و امتنانہ بعد ازین راقم بخائ خود آمدہ چندان گریست کہ ہم از گریہ صغیر و کبیر شور حشر برپا گردید، و خدای غیب دان آگاہ است کہ دران شب قیامت نمون عجب حالتی رو نمود، بہر حال ایزد متعال درد چنین ماتم جان فرسا نصیب بیکس نکند، پس عالم تحریر، و

(۱) ای دارد خدایتعالی در رحمت خویش وساکن کندش در وسط جنت خود ۱۲

فاضل بے نظیر ، افضل العلماء قاضی القضاة مولوی محمد ارتضاعلی خان
 بہادر تاریخ رحلت آن سفرگزین دار آخرت ، و مکتف
 کنف رحمت رب العزت رضی اللہ عنہم از ہنہانخانہ ضمیر بہ
 بیدای وجود آورد ، این قطعہ مشتمل تاریخ از طبعزاد
 مشفق سید ابوطیب خان المتخلص بوالا است

رباعی

رفت چون آن سرآمد امرا
 در محاق عدم برنگ ماه
 ہاتقم از سر بکا سالش
 گفت افسوس و اہ اعظم جاہ
 و ہم صادق درین حادثہ درد انگیز این چند ابیات
 حزن آمیز متضمن مادہ تاریخ از خلوتکدہ بطون بہ پیشگاہ
 ظہور کشید ،

غزل

غایب چو گشت آن مہ از چشم رفت ہوشم
 مینا شکست ساقی چون خون دل نوشم
 چون نے ز استخوانم خیزد فغان دمام
 بی صحبت حریفم چون مادہ می خروشم
 سوز فراق جانان چون شمع میگذارد
 وز دیدہ اشک ریزد در خود ولی خموشم

آن وقت فیض صحبت چون شد بدل بفرقت
از فوت و حسرت آن انوس چند جوشم
آهی که میکشم من گردن کشد بگردون
لخت جگر که دارم بانقد جان فروشم
همراز گریه باشد امروز روز دردم
در بزم دوست بوده همدوش خنده دو شدم
از جامه مشاعر گردیده سخت عریان
در ماتم فراقش یکسر سیاه پوشم
آن حرف مهر و شفقت کز یار خود شنیدم
آرام جان مضطر گردد ز شرح کوشم
آن نغمه ها که دوشین جان در بدن دیدم
امروز زان یکی هم هرگز نمی نیوشم
ورنه فلک بخونم ریزد بکاسه من
زهر هلاهل غم هر دم بجائے نوشم
سال وفات او را جستم بظلمت غم
گفتا که آفتابی رفت از جهان سروشم

تیز عزیزی ماده بلفظ فارسی یعنی یافت بام بهشت
و ماده بعبارت هندی یعنی آه چراغ گیا استخراج کرده
و کسی از لفظ داغ بر دل استنباط تاریخ نموده، و
کسی ازین قطعه تاریخ وفاتش بیرون آورده،

قطعه

آه نواب عصر اعظم جاه
 سوی دارالبقا نمود نزول
 سال تاریخ رحلتش از غیب
 شدند از قبه در جناب رسول

افسوس که آن جویای منادمت و مکالمت هر ساعت
 را کجا یابم ، وای صد وای که آن خواهان محاکات
 و مناجات هر وقت را کجا بینم ، وادیدا صد وادیدا
 که آن حامی هر آن و زامن و مقضی هر کار و بارم
 گذاشته باین بی سروپائی بسر نمایم ، هیهات هیهات
 که خدایتقالی چنین نعمت غیر مترقب را که باین خاکسار
 و عصیان شعار عطا نمود ، و ناگهان بسرعت سریعه
 از دست در ربود ، اکنون استغاثه زوال این نعمت
 عظمی و فریاد سوز سینه هر وقت و زمان جز
 بدرگاه بے نیازش بکه نمایم ، و چاره این حادثه
 بزرگ از که جویم ، و راه ناله زار زار ییل و نهار
 تا کی پویم که اثری و سودی بران مترتب نیست ،
 آخر همان اولی است که این همه مصایب از بخت
 ناساز خود دانسته عنان وحشت و جهنم از دست

ندهم ، و خار حسرت و تمنا در دل و جان سامان بشکنم ،
و بجانب کارساز مطلق و چاره گر بے انباز برحق برپناهم
و چنگ صبر و شکيب بدامن رضا و تسليم بزنم ، غايه الامر
خواستم که درين محل جان گزا و مصيبت افزا بنظم معانی
سوز و گداز اين نايه شعله انگيز اندکی بانطفای تنور
سينه پردازم ، اما چون در فن شعر چندان مهارتی
نداشتم ، لهذا آن را مع چند اوصاف آن سائر
باغ عدن ، و منتخب امرای زمن ، چون شعله
فانوس لباس نثر پوشانیده بخدمت سيد ابوطيب خان
المخلص بوالا فرستادم ، خان مومی اليه برطبق فرایتم
بنظم آن پرداخت و آن اینست

نظم

بیا ای خامه آشور ریز
بغل پرورده درد بلا خیز
مرکب کن سويای دل ریش
دو آتش ساز جسم بسمل خویش
ز مرثگان همچنان افکن سیه اشک
که شخص غم بران یکسر بدرشک

که شد اندر شفق خورشید عظم
 جهان پر شد ز دودِ شام ماتم
 که باشد بیگمان خاصیت دود
 کند چشم خلایق آب آلود
 ز بس اسمش سوی عظمت دلیل است
 در اسمای دگر زان رو جلیل است
 میان اسمها اسمش معظم
 چو در اسمای حسنی اسم عظم
 گرامی اسم آن ممدوح موصوف
 با عظم جاه مشهور است و معروف
 تقدس لمعه خورشید دانش
 تفضل موجه بحر صفاتش
 وجودش منظر فضل خداوند
 به عاجز پروری بے مثل و مانند
 سرش ماوی عقل و رای و فطرت
 دل پر همتش بلجای جرات
 رخس چون ماه بود از نور معبود
 فروغ طالعش نور علی نور
 دوا برویش که دو مفتاح بودند
 دو قفل گنج بحر و برکشودند

گلستان عبادتها و تقوی
نمودی سبز از آب وضو
ز نیکان نیک بود و از بدان بد
نفرمودی سوالی سایی رد
بفرق خاکساران مهر گستر
بلی خورشید باشد ذره پرور
همیشه قدر افزای رفیقان
گرامی تر ز یک عالم شفیقان
قدیمان را فرودی هر زمان قدر
بلی خورشید سازد ماه را بدر
هزار افسوس اندر نوجوانی
تلف فرمود نقد زندگانی
بهجر او دلم بیتاب گردید
سرای چشمه سیماب گردید
مراد خویش را ناگشته فایز
چو گرد کاروان و مانند عاجز
کنون در زمره ادای جانی
بصد تلخی بنمایم زندگانی
خدا شاهد ز سوز دل بهر آن
چنین در بهجر او هستم غزلخوان

چو اعظم جاه از دار جهان رفت
 فغانم از زمین تا آسمان رفت
 درینا وا درینا وا درینا
 ز کف ناگاه گنج شایگان رفت
 ز سرهوش و ز دل صبر و زتن چا
 همه چون او به همراه فغان رفت
 چو شمع صبحدم افسوس ناگاه
 ازین محفل سبک دامن فشان رفت
 گلی بود او بگلزار جوانی
 یکایک آه برباد خزان رفت
 سراسر گوهر بحر مرادم
 زدست رفتن او رایگان رفت
 حفیظ اکنون خدا حافظ که چون شمع
 به جرش آتش دل بر زبان رفت

غزل

میکردم از پس او مستانه این ندارا
 دل میرود ز دستم صاحب دلان خدارا
 آن دلبریکه شادان میکرد از عنایت
 با دوستان تلطف با دشمنان مدارا

بسل وشم ز بهرش اے کاش مرگم آید
 باشد که باز بینم آن یار آشنارا
 از تلخی فراقش زهر پلاهل اکنون
 اشهی لنا و اہلی من قبلۃ العذارا
 در رہن بادۂ غم دادیم خرقۂ صبر
 اے شیخ پاک دامن معذور دار ماہا
 از خون دل بہرش نوشیم جام ہر صبح
 ہات الصبح ہوا یا ایہا السکارا
 حال مخالفان را از بعد او چگودیم
 دردا کہ راز پنهان خواہ شد شکارا
 از طرح صبر اکنون اکیر کن دلت را
 کین کیمیای ہستی قارون کند گدارا
 حال حفیظ یا رب دانی چنانکہ باشد
 گر تو نمی پسندی تغیر کن قضارا

القصہ تا حیات مستعار خونابکشی دوام اندوہ
 این واقعہ جان نگار ، و پیالہ نوشے مدام غم این مصیبت
 عقل شکار ناچار ، و بعد این چنین خداوند ارحمہند
 و صاحب اقبال پیوند زندگانیم محض بیکار ، دل ہر صغیر
 و کبیر احبابش از ہار این دود و غم بی تاب و توان

است ، و چشم هر برنا و پیر دوستانش از هجوم
طوفان این الم سخت گریان ، چرخ کبود ایزین ماتم
دایم جامه کبود در بردارد ، و فلک دوار ایزین درد
مدام مرض دوار در سرگذارد

کدام دل که ایزین واقعه جگر خون نیت
کدام دیده کزین حادثه دگرگون است

غرض هر چه ایزین اندوه جگر سوز برانگارم اندکیست
و آنچه از سوز جان گداز در قید قلم آرم از هزار یکی ،
لهمذا چار ناچار دست بدامن اصطبار زده ، عنان شهب
سوخته دل خامه حسرت طراز را بسایه آسودگی بخش
دیگر مطالب میگرداند ، یعنی صباح آن شب دیبجور الم
معمور خواستم که اراده ترک آمد و رفت دربار
بعرض جناب نایب مختار رسانیده . خانه نشین شوم ، بعضی
اجاب بامتناع این اراده مصرگشته تا بلندی یکپاس
روز نزد راقم برای تسلی و دلدهی نشسته بودند ، ناگاه
آدم طلب جناب نایب مختار رسید ، همه اجاب مذکور
بجبر نامحصور راقم همراه آدم مسطور فرستادند ، و وقتیکه
محضور آن مختار فیض دستور حاضر گشتم ، و بشرف
مجالست فایز شدم ، از راه عنایت بینایات بفکساری
و خاطر داری این غمزده جانفکار چندان جواهر سخنان تسلی

نشان از درج دهان فیض تبیان ریخت که بیانش از
 حیطه تحریر و تقریر بیرون و افزون است پس ناچار
 مطیع ارشادات شفقت سمات والایش گردیدیم که مبادا
 در خاطر مبارکش باوجود بذل نوازشات بیخایات از ابراز
 کلمات تسلی آیات چنان متصور نشود که شاید وقت اقتدار
 و ثروت ذات بابرکت خود دیدن نتوانسته خانه نشین
 شدن میخواید ، در صدد این روداد سفیر خاص بامستر
 دیوڈ ہل چیف سکرتری از طرف گورنر ہانزیل سارٹامس
 مزد بہادر نزد جناب نایب مختار آمدہ استمزاجاً پیام رسانید
 کہ گورنر صاحب را بسبب رحلت جناب نواب بسیار
 تاسف روداد ، چونکہ سبب صبر و شکیب چارہ این معنی
 نیست ، ناچار بآن باید پرداخت ، و گورنر صاحب را
 نیست و رونق این دولت خانہ پیوستہ لمحوظ و منظور
 است ، و از روی قانون خلف الصدق جناب نواب را
 کہ اگرچہ عمر یکسال و ۵۷ ماہ دارد ، قائم مقام پدر
 بزرگوارش کردن ضرور ، چنانچہ درین باب بخدمت گورنر ہانزیل
 بہادر بنگالہ نگاشته خواهد شد ، و بعد حصول جوابش
 تقدیم مراسم مسندنشانی بظہور خواهد رسید ، و جناب
 را لازم و متعتم کہ تا سن شعورش بنظم و نسق
 این دولت ہنچو زمان پدر والا مرتبش بکفالت (آق ۲۸ اب)

هرگونه و تربیت تمامه او متوجه باید شد، پس درین باب مرضی جناب والا چه اقتضا فرماید، جناب نایب مختار او را باین طور پاسخ داد که بهمه وجوه تابع مرضی شفیق اعنی گورنر صاحب والا مناقب ام، اما میخواهم که باختیار کلی بدون تعرض و باز پرس احدی چنانکه بزرگان سابقین یعنی پدر والا قدم و برادر اعظم در حکومت و سیاست معینه اقتداریکه داشتند ماذون شوم، من بعد حسب ایمانی جناب نایب مختار امین الدین علی خان خانشامان سرکار جناب محل عالیہ نوپادۀ حدیقه دولت و اقبال جناب نواب صاحب حال سلمه الله المتعال را از محل سرا بیرون آورد، و سفیر و چیف سکرتری موصوفین برای تعظیمش چند قدم استقبال کرده آوردند، و دستش گرفته بجنبانیدند، و بعد زمانی مرخص گشتند، الحاصل بعد وفات آن مقیم چاشی گیر نعیم جنت خونا به کشتی رنج و اذیت بدخواهان این سرای دولت و حاسدان این پرورده نعمت علاوه درد و الم و غم و هم مفارقت آن مقیم^(۲) جنات نعیم گردید، پس (ق ۵۶ ب) چارۀ اینهمه سراسیمگی و پریشانی را چندی بمطالعہ کتب سیر ملوک و سلاطین و غیره نمودم، و مابین این بتخریر و تسطیر این داستان یادگار زمان نوعی رنگ

تشت و تردد از آئینہ خاطر زدودم ، آخر عنایت
ایزدی و الطاف سرمدی دستگیر این آبد پای وادی
تشویش کاروبار مردم حد شمار کردیدہ بسرحد امن و
عافیت شوق مطالعہ تفسیر کلام قدیم قدیر رسانید ، و
در ایامی چند حل مشکلات و معضلات ہر نوع دل
بے تسکین این محسود حاسدین نمودہ ہدارالامن جمعیت و
طمانیت دایمی نشانید

شکر خدا ہر چہ طلب کردم از خدا

بر منہای ہمت خود کامران شدم

اعنی تفسیر فتح الرحمن تصنیف حضرت شاہ ولی اللہ محدث
دہلوی قدس سرہ پیش استادی مولای سرآمد علمای دہر منتخب
فضلائے عصر واقف حقایق معقول و منقول کاشف دقائق
فروع و اصول معدن علوم ادبیہ مخزن فنون کسبیہ بحر ذخار
معلومات لاسمعی دریا ئے فیض بار معقولات بے منہا حافظ
کلام الہی حامل احادیث نبوی سرمایہ اندوز گنج کنج توکل تجلی
افروز شکوہ کوہ تحمل متحمل بار نفقہ مستمان خانمان مربی پیر
و جوان وابستہ خاندان ، مورد عنایت لم یزلی جناب مولوی
محمد قدرت علی مدظلہ العالی سے

سایہ اش کم مباد از سرما

بسط اللہ ظلہ ابد

برخواندم ، و به سعادت سرمدی مستعد شدم -

ذکر بعض سوانح عهد جناب نایب مختار از روی اختصار

چون جناب نواب گورنر هانریل سار ثامس منز و بهادر
با جناب نایب مختار هم الفت و محبت و لحاظ عزت
بیشتر میداشت ، و طبع او بظرافت و لطیفه گوئی بطور
اهل امتیاز مجهول بود ، و گاه گاه کلام ظریفانه بآنجناب
فیض انتساب مینمود ، روزی درباب تربیت و کفالت
نواب حال سلمه الله المتعال چند کلمات فرزانه و سخنان
خردانه با جناب ممدوح گفتن آغاز نهاد ، آنجناب در
جوابش فرمود که نواب حال در اختیار مادر خود است ،
او جواب داد که نواب حال مادرزاده نیست ، بلکه
دولت زاده است ، و دولت زادگان را باختیار مادر
بودن چه علاقه ، از آنجا که جناب رضوان آمب از روی
خدا ترسی فکر ادای دیون خود به کمک هرگونه گورنر ممدوح
بخاطر میداشت ، و او هم نظر به نیک اندیشی و خیرخواهی
دایمی و لحاظ اعتبار و افتخار مدای این دولت خانه
نیال سبکدوشی آن آشیان گیر ریاض جنان ازین بار

گران پیوسته بدل میگماشت ، لهذا گورنر موصوف —
 بعد وفاتش باستصواب جناب نایب مختار ادای همگی
 دیون مع انتظام امور این باب نموده بتاریخ نهم ذیقعد سال
 یکهزار و دو صد و چهل و دو هجری روانه سمت
 بلاری گردید ، و سیزدهم ذیحجه سنه مذکور از عارضه وبا
 جان بجان آفرین سپرده آچنان آثار نیکنامی خود در میان
 خلق فرو گذاشت که هر صغیر و کبیر در هر عصر جز کلمه
 تاسف مرگش^(۲) بر زبان نمی راند و بدون دفتر تعریف
 و توصیفش هیچ لفظ دیگر نمی خواند ، پس بر خدمتش
 فواب هانزبل مستر گریم بهادر قریب سه ماه تارسیدن فواب
 ریٹ هانزبل استیفن رمبولد شنگلشن^(۳) بهادر از ولایت مامور
 بوده پئے روی طریقہ انیقہ گورنر متوفی موصوف مینمود ، غرض
 گورنر شنگلشن بهادر بتاریخ بیست و پنجم ربیع الاول سال یکهزار
 و دو صد و چهل و سه هجری از جهاز فرود آمده بر صدر عہدہ
 گورنری این ممالک قدم استقلال زد و اکثر معمولات زمانہ
 گورنر هانزبل سارٹامس منزو بهادر چه نسبت باین سرکار
 دولت مدار و چه^(۴) نظر بر حال ساکنین این دیار بحال
 و برقرار داشت ، و در تعظیم و تکریم (ق ، ۵ الف)
 رئیس وقت و نایب مختار مع ارکان و اعیان نوبعت

(۱) ما (۲) دیون (۲) (۲۶) مرگش (۳) استیفن رمبولد شنگلشن (۴) ما و چه

و اعتبار دقیقه از دقائق مرضیه فرو نگذاشت ، و موافق
 عادت مستمره گورزان عالیشان (ق ۱۳۹ ب) بملاقات
 رئیس با عز و وقار و جناب نایب مختار می آمد لیکن ملاقات
 اولش باین خداوندان نعمت (ق ۱۳۰ الف) خلاف آئین
 دیگر گورزان ذی شان به علت تکسل طبع و شکایت مزاح وی
 بعد انقضای عصر هفده روز بوقوع پیوست از این جا
 بلند حوصلگی خان موصوف باید فهمید که آن کوتاه اندیش
 فراخ رو خود را سزاوار خدمت نیابت رئیس دقت فهمیده و
 با جناب نائب مختار مدعی مساوات گردیده در عهد گورنر مذکور
 مراکب مساعی شتی از هردو انیدن آغاز نهاد و به هوس اخذ
 نیابت نائب مختار دیده حرص بیمعی و چشم طمع لایعنی بکشد
 پس جناب نائب مختار بمقتضای تحمل و وقار از خیره سری
 فتنه گری آن ناسپاس تکبر اساس از جا نمی رفت و بحکم حلم
 و بردباری خود او را جهراً و علاناً بکردار ناشایسته اش
 نمی گرفت ، لیکن ازان تهی مایه پیوسته پر دل بودی و بر
 سبک ران آن گران سر بجان نفرین بودی - درین اثنا گورنر
 مذکور نامه طویل و طوماری دراز متضمن فرو گذاشت سر رشته
 انتظام جمیع امور متعلقه این دولت خانه بدست اختیار جناب
 نایب مختار مثل خداوند این ممدوح برنگاشت و نیز از
 عجوبگیهای آن سرخوش باده خود پستی و خرسندی های آن

مدهوش صهبای بهستی اینست که روزی سال یک هزار و دو صد و چهل و پنج هجری جناب نائب مختار مع ملازمان امتیاز دستور و آن هوسناک سراپا غرور جهت معاینه تماشای کنیست (ق ۱۳۰ اب) به محل گورنر موصوف تشریف فرما شده بآئین روسای سابق مع گورنر مسطور بریک کوچ مخملی جلوس فرمود و ملازمان همراهی بلحاظ مراتب خویش بر کرسیهای علیحدہ بہ نشستند ، اما آن هوسناک کہ دود بی سود خیال، ہمہری خداوند نعمت در دماغش می پیچید و صہبائے پندار آنا و لاغیری در کاسہء سر بے مغز می جوشید ہم جنب جناب نائب مختار بر همان کوچ مخملی بہ نشست و این گردن افزای و سرکشی او باعث خواری و نگون ساری وی گردید یعنی همان وقت جیمس لشنگٹن بہادر سفیر خاص پسر گورنر مزبور دست آن باد فروش گرفتہ کشتان کشتان آورده برابر ما ملازمان بنشانید و گفت کہ جای صاحب این است

بہر جای کہ شافی سر بر آرد
بہ خاک نیستی تیغش بر آرد

پس گورنر مسطور روبروی جناب ممدوح بر فراست و دانائی پسر خود بسیار آفرین خواند و بسا کلمات تحسین بر زبان راند و ہنگامیکہ آن بیمار مرض روحانی از عارضہ علت جسمانی کہ چندی

به سبب آن خانه نشین گشته بود شفا یافته بآمد و رفت دربار
فیض بار در نهاد جناب نائب مختار بزبان راجه اودی کرن باو
پیام فرستاد که فتنه خوابیده دولت سرای ما بیدار گشت
و آتش فرو مرده اشتعال گرفت الغرض جناب ممدوح همین
سان (ق ۱۳۰ الف) تا مدتی نسبت بآن کجرو زشت خو
جان عزیز خود را در رنج و تعب می گذاشت و به خاطر
نازک خویش بار آزر دگی صعب می برداشت آخر چون خان
موصوف دید که سعی خود بجای نرسید و بحر هتک و
ذلت چیزی همدست نگردید دام گریزی و جید گری گسترده
و طریق تملق و چاپلوسی سپرده خواست که بذریعه مادر خود
دل رنجیده جناب نائب مختار بدست آرد و گرد رنج و
طال از آئینه خاطر مبارکش بردارد ، سپس آنجناب کوه
حلم و وقار نظر بر لجاح و خوشامدی وی با او صلح سمرقندی
فرمود ، و به خاطر داری و خوشنودی مادرش تصفیه ظاهری
نمود ، مخفی نماند که آغاز تسوید این اوراق در عهد گورنر
سار فدرک آدم بهادر سال یک هزار و دو صد و پنجاه هجری
صورت بسته در سال یک هزار و دو صد و پنجاه و یک هجری
به اتمام پیوست - اما مدتی بعلت موانعی چند آن مخدرات
دلفریب مشتاقان و شوق انگیز دل آرزو مندان نقاب از

رخ نکشادند و قدم به مجامع شایقان نه نهادند بگونه تعالی
 درین آوان فرخنده عنوان که بستم ذیجته الحوام سال یک
 هزار و دوصد و پنجاه و سه هجری و عصر نجمه اثر گورنر
 لارڈ الفنسٹن بهادر خیرخواه انام است اگرچه برزور ملاحظه
 ثانیه پیراسته پیرایه تبیض و تکمیل پوشیدند - اما نظر بر
 معایب و مناقص سرپای خود دیده بر پشت خجالت دوخته
 از چشم بلند نظران معذرت نیوش و دیده تعمق نگهبان
 خطاپوش چشم اصلاح و تزئین دارند

پیش گری خطا (ق ۱۳۱ پ) رسی و طعنه مزین

که هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود

گویند که گورنر موصوف در فراست و درایت و نیک طینتی
 و رحم دلی و بذل توجهات و انخاب حاجات و پاس اعزاز
 و اکرام مردم این نواح و دادرسی و غمخواری رعایا و برایای
 این ملک و غور رسی و حق شناسی حال هر یک و امتیاز نالاش
 حق و باطل هر کس مثل گورنر هانریل سار طامس مزد بهادر
 مشهور و معروف بین الناس مدراس و زبان زد خلایق اطراف
 و کناف گره دیده چنانچه ترحم و غمخواری آن حاکم ذی مروت
 و فتوت در حادثه که بعلت آتش گرفتن باروت خانه دوسه
 کس سوخته شربت مرگ چشیدند و سه چهار کس داغ خورده
 رخت هستی ازان سلامت کشیدند معاینه کرده شد و

تفصیلش این که هرگاه سال مذکور پرنس آف ارنج بهادر
 شاهزاده باینده وارد این جا گردید آن فیض گستر والا هست
 نظر بر اعزاز و تکریم وی به ترتیب کنست متوجه گردیده
 به طیارى باروت مبلغ خطیر حکم نمود - مهتمان این کار که
 سعی بر میان جان بسته اکثری ازان طیار ساخته بودند که
 قضا را آتشی دران افتاد و چیزی ازان مع چند کس
 سوزید و یک گردانید پس آن شفقت و مرحمت فرما
 حال خلیق ازین حادثه مکره داغ افسوس و اندوه بدل
 نشاید و غم تلف زر کثیر بخاطر نیاورده باوجود انتظام
 و آرایش کنست رو از حکم برافروختن بقیه باروت
 گردانید الحق در دل کسی که شفقت و مهربانی و رحم
 و عنایت جاودانی گرفته باشد (ق ۱۳۲ الف) از وی جز
 ثخواری و لغع رسانی بسیر ناس از هر قوم که باشد بطور
 نمی آید و همچنین کس سزاوار حکمرانی و جهان باقی است
 و لایق رعیت پروری و کشورستانی

خنک آن که آسایش مرد و زن
 گزیند بر آسایش خویشتن

نکردند رغبت همسر پروران
 به شادی خویش از غم دیگران

کرا جاودان ماندن امید ماند
 چوکس را نه بینی که جاوید ماند
 بدین پنج روزی اقامت نماز
 بیندیش و تدبیر رفتن بساز

کرا سیم و زر ماند و گنج و مال
 پس ازوی به چندی شود پائمال

کس از من سیه نامه تردید نیست
 که هیچم فعال پسندیده نیست

جزین کا عتادم بیاری تست
 امیدم بامر زگاری تست

بضاعت نیاوردم الا اُمید
 خدا یا ز عفووم مکن نا اُمید

هزاران درود و هزاران سلام
 ز ما بر محمد علیه السلام

This book is based on a single paper manuscript described under D. No. 530 available in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It contains 114 pages with 20 lines on a page and is written in Persian script.

Janab Moulvi Syed Hamza Husain Omari, Munshi-e-Fazil, has to be thanked for the work done by him by way of correcting the proof.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by collating them with other copies. The editors have however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-notes except in the case of a few books in which the correct readings have been given in the foot-note or incorporated in the text itself in square brackets.

The Government of India and the Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee and the Editorial Committee who spared no pains in selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are, experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various presses that have Co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

It is hoped that the Government of India will be continuing their financial grant to this library year after year for undertaking the printing of other manuscripts.

T. CHANDRASEKHARAN,

Madras,

CURATOR,

21st February 1961.

Govt. Oriental Manuscripts Library.

Tamil	—	34
Sanskrit	—	23
Telugu	—	20
Malayalam	—	20
Kannada	—	14
Persian	—	8
Arabic	—	1

Under the same series the number of works published from the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore is as follows :

Tamil	—	12
Sanskrit	—	10
Telugu	—	5
Marathi	—	6

The Dr. U. V. Swaminatha Iyer Library, Adyar has published under this series three Tamil works

An Editorial Committee has been formed under the orders of the Director of Public Instruction, Madras, for selecting manuscripts in different South Indian Languages for publication in the Madras Govt. Oriental Manuscripts Series. The number of manuscripts published by this Library in this series is as follows.

Tamil		12
Sanskrit	—	18
Telugu	—	7
Malayalam	—	9
Kannada	—	7
Marathi	—	2
Persian	—	3

All the manuscripts in this series are edited by the Curator of this library with the help of the staff in different languages except the Stotrarnavam that is edited by the Curator himself.

PERSIAN.

8. Tarikh-i-Hafeezullakhani.
9. Bahare-i-Azamzahe.
10. Sawanihat-i-Mumtaz.

SANSKRIT

11. Nyayaratna Dipavali.
12. Nyayasara.
13. Stotrarnavam.
14. Brahmasiddhi.

CATALOGUES.

15. Triennial Catalogue of Tamil Mss Vol. 12.
16. do. do. do. 13.
17. Descriptive catalogue of Marathi Mss. Vol. 3.

The Government of India will be contributing 50% of the cost for the printing of the above works, which has to be completed by the end of March 1961. With the exception of Brahmasiddhi in Sanskrit and the Catalogue of the Marathi manuscripts, the other works may be printed before the end of the financial year. Except the catalogues and Stotrarnava in Sanskrit, all the other works have been edited by outside scholars and hence they have been issued under the Madras Government Oriental Series as numbers 166 to 177. Stotrarnavam in Sanskrit is edited by the Curator himself under the Madras Government Oriental Manuscripts Series as number 70.

The Government of Madras have constituted an Expert Committee for each South Indian Language in which there are manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, for the purpose of selecting rare and important manuscripts for publication in the Madras Government Oriental Series. The following number of manuscripts published in different languages till now is given below:—

The Government of India also have decided upon a programme of printing rare and useful manuscripts in the different languages of India. For this purpose the Ministry of Scientific Research and Cultural Affairs have come forward with grants-in-aid for some of the manuscripts libraries maintained by the State Governments and also for certain reputed private libraries. In the year 1959-60 the Government of Madras in G. O. No. 81859 E6/59-15 Education dated 5th January, 1960 have sanctioned the publication of the following seven manuscripts.

1. Tanippadarrirattu.
2. Keraladesa Varalaru.
3. Kattabomman Varalaru.
4. Kalambakakkottu.
5. Uttara Ramayana Natakam.
6. Yapparumkalam.
7. Palamolittirattu.

Of these the last one was dropped as it was found to contain a large number of colloquial terms. The printing of the other six manuscripts has been completed in the Madras Government Oriental Manuscripts Series as numbers 55, 56, 67, 68, 69 and 66.

During the year 1960-61 the Government of Madras have sanctioned in Memorandum No. 47522-E6/60-9 Education dated 30-12-60 and in G. O. No. 2749 Education dated 31-12-'60 the publication of the following manuscripts.

TAMIL.

1. Sivapuranaditottiramanjari.
2. Tiruvoymoli-Ittupravesa Sangraham
3. Vetalakathai.
4. Homer's Iliad.
5. Saptarishi Nadi - Kanya Lagnam.
6. Kunrakkudi Kumaran Peril Kirtanaigal.
7. Divya Prabanda Akaradi

INTRODUCTION.

The public are perhaps aware of the fact that the Government of Madras have launched upon a scheme of publication of rare manuscripts treasured in two premier institutions of this State, namely, the Madras Government Oriental Manuscripts Library, Madras, and the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore. Financial help has also been extended to Dr. U. V. Swaminatha Iyer Library, Adyar, Madras, for similar purpose. Though the publication of rare manuscripts was started as early as 1909 by this library, only 12 works were taken up for publication till 1942. Of these, the printing of three works has not yet been completed.

Only in the year 1949-50 a regular scheme for the publication of manuscripts was prepared and accepted by the Government of Madras under the MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES. This scheme included the manuscripts in all the South Indian Languages in which there are manuscripts in the Library. Till now 158 manuscripts in different languages have been printed. Of these, 35 manuscripts are from Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore, and three from Dr. U. V. Swaminatha Iyer Library, Adyar. In addition, four manuscripts, three from this library and one from Dr. U. V. Swaminatha Iyer Library, Adyar, are in the press.

All the manuscripts under the Madras Government Oriental Series were edited by various scholars drawn from different learned institutions. The publication of manuscripts under the Madras Government Oriental Manuscripts Series was resumed in the year 1950-51. All the manuscripts published under this series before 1942 were in Sanskrit. But since 1950-51 the manuscripts in other languages also were included. These are edited by the Curator with the assistance of the Pandits in the respective languages. Till now 60 works have been printed including 51 works since 1951.

**PRINTED AT KITAB GHAR PRESS,
MELVISHARAM.**

TARIKH - E - HAFIZULLAH KHANI

EDITED BY :

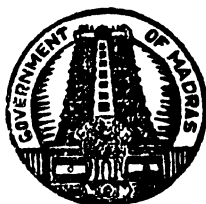
Syed Muhammed Fazlullah Sahib, M.A., L.T.,
Principal, Government Arts College, Ootacamund.

GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS LIBRARY.
MADRAS.

1961.

Price Rs. 12.00

GOVERNMENT OF MADRAS

MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES

Published under the authority
of
The Government of Madras

GENERAL EDITOR :
SRI T. CHANDRASEKHARAN,
M.A., L.T.,

*Curator, Government Oriental
Manuscripts Library, Madras.*

No. CLXXV

تالیح حفیظ اللہ خانی

